

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 21

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропринт”
2015

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Юхимець Світлана Юріївна**, канд. пед. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богуш Алла Михайлівна, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри теорії і методики дошкільної освіти ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Бріцич Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Форманова Світлана Вікторівна, д-р філол. наук, проф. кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Образцова Олена Михайлівна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, декан факультету Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Статті в збірнику надані в авторській редакції

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2015

УДК 81'342'42

О. В. Александрова

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Мета статті полягає у дослідженні комунікативної поведінки сучасних українських політиків, виявленні типологічно загальних та індивідуальних характеристик комунікативного спілкування адресантів. Результати дослідження дозволяють виділити національно-культурологічні характеристики вибору комунікативних стратегій: орієнтація на колективізм / індивідуалізм, демократичність / авторитаризм (стратегії маніпулювання та мовної агресії), високий / низький ступінь емоційності. В цілому комунікативна поведінка україномовних політиків вирізняється підвищеною емоційністю міжособистісного спілкування, схильністю до використання конфронтаційних стратегій у цілому.

Ключові слова: комунікативна поведінка, політичний дискурс, мовленнєва агресія, толерантність.

Цель статьи заключается в исследовании коммуникативного поведения современных украинских политиков, выявлении типологически общих и индивидуальных характеристик коммуникативного общения адресантов. Результаты исследования позволяют выделить национально-культурологические характеристики выбора коммуникативных стратегий: ориентация на коллективизм / индивидуализм, демократичность / авторитарность (стратегии манипулирования и языковой агрессии), высокая / низкая степень эмоциональности. В целом коммуникативное поведение украиноязычных политиков характеризуется повышенной эмоциональностью межличностного общения, склонностью к использованию конфронтационных стратегий в целом.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, политический дискурс, речевая агрессия, толерантность.

The purpose of the article is to identify communicative conduct of modern Ukrainian politicians, to define general and individual features of the communicants. The results of the study discover typological culture-specific communicative strategies choice peculiarities: focusing on collectivism / individualism, democracy / authoritarianism (manipulation and verbal aggression strategies),

high / low degree of emotionality. On the whole the communicative conduct of Ukrainian politicians is characterized as highly emotional interpersonal interaction which tends to use confrontation strategies in general.

Key words: *communicative conduct, political discourse, verbal aggression, tolerance.*

Робота являє собою результати дослідження комунікативної поведінки українських політиків ХХІ століття. Під комунікативною поведінкою в дослідженні розуміємо неусвідомлений індивідом досвід комунікації, сформований під впливом його індивідуальних та соціальних особливостей, який є результатом численного повторення типових комунікативних ситуацій.

Відомо, що від успішності політичних контактів залежить безпечність і стабільність розвитку країни. Саме тому освіта, професіоналізм, культура поведінки взагалі та комунікативна поведінка зокрема є основоположними моментами, що забезпечують успішність міжнародних відносин.

Актуальність цієї проблеми визначається інтересом сучасної лінгвістичної науки до дослідження різноманітних аспектів комунікативної поведінки широкого кола представників професійних та соціальних груп [1, 2, 3], в тому числі й політиків [4, 5, 6, 7].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому вперше зроблено спробу проаналізувати комунікативну поведінку українських політиків з метою діагностики їх стереотипних та індивідуальних характеристик. Експериментальний аналіз матеріалів дослідження (публічні виступи та інтерв'ю п'яти політиків, а саме Л. Кучми, П. Порошенка, Ю. Тимошенко, О. Яроша, А. Яценюка) дозволив визначити національно-культурні особливості поведінки політичних діячів України, а також виявити індивідуальні характеристики їх комунікативної поведінки.

Теоретична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані при вивченні професійно-групових особливостей комунікативної поведінки, особових характеристик мовця, враховуючи національно-культурні риси комунікативної поведінки. Результати дослідження можуть бути використані на лекціях та семінарських заняттях з міжкультурної комунікації, соціолінгвістики, фоностилістики.

Мета цієї статті є дослідження комунікативної поведінки сучасних українських політиків, виявлення типологічно загальних та індивіду-

альних характеристик, створення мовленнєвих портретів адресантів. Автор дослідження керується такою гіпотезою: неусвідомлений вибір мовцем мовленнєвих одиниць у типовій для нього комунікативній ситуації відображає як типологічно загальні для певної професійної групи індивідів риси комунікативної поведінки, так і його індивідуальні та особистісні характеристики.

На підставі даних аналізу відрізків мови політичних діячів можна створити їх об'єктивний мовний портрет. Об'єктивність отриманих показників пояснюється неусвідомленим цілеспрямованим вибором оратора мовних інструментів в комунікативному акті, що обумовлено унікальним мовленнєвим досвідом та індивідуальністю адресанта. Мовний портрет дозволяє ідентифікувати типологічно загальні риси для цієї групи комунікантів та індивідуальні риси особистості в типовій ситуації спілкування.

Аналіз комунікативної поведінки вищезазначених політичних діячів дозволив відмітити як типологічно схожі характеристики для всіх учасників експериментальної вибірки, так і індивідуальні особливості. До типологічно схожих рис комунікативної поведінки політиків варто віднести високий ступінь експресивності мовлення, енергійність, впевненість, гнучкість мислення, динамічність, небайдужість до теми обговорення, тиск на адресата. До індивідуальних особливостей комунікативної поведінки політиків України відносяться характеристики, які знайшли своє підтвердження в аналізованих фрагментах їх соціального спілкування, представлених у сучасних медіа джерелах. До них відносяться: підвищена гучність та емоційність мовлення, позиціювання своєї думки та оцінка подій, застосування вульгаризмів (О. Ярош); застосування невербальних інструментів, верхнього регістру голосу, підкреслення власної позиції (Ю. Тимошенко); категоричність, акцентуація напруженості ситуації (А. Яценюк); трохи уповільнений темп мовлення, концентрація на предметі обговорення (Л. Кучма); дипломатичність (П. Порошенко).

Аналіз фрагментів мовних портретів групи українських політиків дозволяє дійти висновку, що з позиції національно-культурної специфіки основними рисами комунікативного процесу є концентрація на викладі безпосередньо події, енергійність, впевненість у своїй правоті и можливості здійснення планів, категоричність висловлювань промовців, що значно впливає на адресатів та певним чином об-

межує можливість слухачів сформувавши власну думку. Слід зазначити, що такі професійні риси, як прагматична цілеспрямованість комунікативного акту, впевненість у собі, акцентування на окремих елементах висловлювання за рахунок грамотного вживання супrasegmentних характеристик мови, стилістичних прийомів, відносяться до стереотипних характеристик комунікативного портрету сучасного політичного діяча. Все це риси впевненого у собі професіонала та вмілого оратора.

Важливим фактором комунікативного портрета сучасних українських політичних діячів, який свідчить про їх професіоналізм, є створюване ними враження того, що вони діють відкрито, несуть відповідальність за свої слова та дії. При цьому слід зазначити наявність наміру підкреслити власну позицію та нав'язати її аудиторії. Такі риси варто віднести до лінгвокультурних та соціально-політичних особливостей розвитку країни на певному етапі.

Розглядаючи проблему комунікативної поведінки, неможливо не зупинитися на питанні мовної агресії й толерантності в політичній комунікації. Виявлення особливості комунікативної поведінки представників української політичної комунікації, вибір ними певних комунікативних стратегій (плану мовної поведінки) дозволяє говорити про ефективність процесу комунікації, успіх на міжнародній арені. Відомо, що деструктивність мовної агресії, усвідомлене створення конфліктної ситуації не може бути дієвим способом вирішення проблем. Мовна толерантність, вибір мовних інструментів, що елімінують вербальну агресію, — одне з нагальних завдань сучасного політичного комунікативного спілкування. Особливий статус в цьому контексті займає політична комунікація, де мовні дії політика актуалізуються від імені партійного блоку, держави та адресовані як державним діячам, так і окремому індивіду. Виходячи з цього, мета комунікативного акту спрямована на реалізацію партійних, державних інтересів, зміцнення зовнішньої політики уряду.

Враховуючи вищевикладене, варто зазначити, що сьогодні, коли механізми традиційного стримання проявів мовної агресії значною мірою втрачено (суспільна думка, цензура та самоконтроль), настала необхідність в опрацюванні підходів, які передбачали б розповсюдження мовної агресії, нарощування напруженості. Одним із засобів лімітування мовної агресії можна вважати на існуючі комунікативні

стратегії підвищення мовної толерантності; це лінгвокультурологічні (які належать до загальноновизнаних норм поведінки людини) та прагмалінгвістичні (провокаційні форми спілкування) стратегії.

Основоположним лінгвокультурологічним фактором, який визначає успішність процесу комунікації, варто назвати самоконтроль над власною комунікативною поведінкою: контроль над емоційним станом, дотримання коректності у спілкуванні (форма та зміст висловлювання), оцінка ступеню ефективності впливу на цільову аудиторію, об'єктивна оцінка особистісних характеристик. Зниження ступеню комунікативної агресивності передбачає визнання права співрозмовника на власну думку, що приводить до підвищення ступеню толерантності мови.

До найбільш розповсюджених стратегій підвищення толерантності комунікативної поведінки варто віднести такі методи: метод парадоксальних інтенцій (аж до доведення ситуації до абсурду), проєкціювання позитивних особистісних рис; до тактик (вибір засобів для реалізації плану комунікації) зниження ступеню агресивності комунікативної поведінки відносяться: демонстрація впевненості у собі та у власній лінії поведінки (що дозволяє розділити відповідальність за розвиток ситуації з співрозмовником), зміна теми розмови (спроба відволікти співрозмовника від агресивних намірів), використання позитивних висловлювань (що знижує ступінь емоційної напруженості ситуації).

Аналіз політичного конфліктного дискурсу з прагмалінгвістичної точки зору дозволив виділити безпосередні та опосередковані провокативні висловлювання. Безпосередні провокаційні заяви спрямовані на загострення негативної складової ситуації спілкування, підвищення ступеню агресивності адресанта, підштовхування його до емоційно-неврівноваженої поведінки. Опосередковані провокативні мовні акти (натяк, двозначність, запит інформації) також є однією з найбільш поширених складових політичного дискурсу.

Лінгвістичними засобами вираження конфронтації (акцентування значення недомовленості, протиріччя, нагнітання емоційної неуврівноваженості ситуації спілкування) в україномовному політичному дискурсі є висловлювання, що побудовані за допомогою прийому недомовленості, натяку, що містять в собі приховану загрозу, стилістично знижені та соціально марковані лексичні елементи (лексичні соціолектизми) з експресією різної якості, стилістичні фігури (гіпер-

бола, метонімія, паралельні конструкції, метафора, анафора тощо). Наведемо приклади.

О. Ярош.

«Ми ж не барани, яких на заріз ведуть. Якщо будуть туки дії, то нам прийдеться захищати наших бійців. Я би не радів». (прийом недововленості)

«У владі, яка не здатна проводити реформування країни. У владі, яка не здатна змінити хоч щось у правоохоронній системі». (анафора)

«Вал дискредитації відбувається з боку влади. Цей інцидент намагаються використати для знищення нашої організації». (гіпербола)

«Я спілкувався з людьми на Закарпатті, які підходили і висловлювали підтримку, бо всіх вже дістав міліцейський беспредел». (вульгаризм)

«Я не можу переконувати бійців в тому, що вони вийдуть з лісу, а їх в СИЗО не завалять». (вульгаризм)

«Для нас це не є принциповим, тому що ми побачили гнілісність системи». (метафора)

«Влада розвернула інформаційну війну проти Правого Сектора». (метонімія-гіпербола)

Ю. Тимошенко

«Такого інформаційного шквалу, коли всі канали телебачення, всі радіоканали говорять, що це є популізм». (гіпербола-метонімія)

«Я говорю про це, тому що в цьому є величезна небезпека, сама страшна річ, яка була зроблена в Україні. Це зниження курсу гривні у майже в 3 рази. Від цього банківська криза, що знищила банки начисто. Від цього криза депозитів». (гіпербола-анафора)

«Я хочу Вам сказати, що за цим стоять абсолютно конкретні банки, абсолютно конкретні люди». (метонімія)

«Я вам говорю, що сьогодні стратегія уряду, яка обрана, є необгрунтованою, абсолютно безглуздою, непрофесійною». (метонімія)

«Це — брехня, що держава несе якісь збитки». (вульгаризм-метонімія)

Слід також зупинитись на стратегіях співпраці, що наявні в українському політичному дискурсі і базуються на принципах поступок та компромісу. Співпраця базується на таких тактиках, як згода, переконання, підтримка. Компроміс дає вибір у використанні таких тактик: обіцянка, взаємні поступки, умови, похвала.

О. Ярош

«Ми влячні за таку підтримку, але при всьому цьому, на нашу думку, не обійдеться без революційних перетворень». (похвала)

П. Порошенко

«Я дуже влячний вам за таке важливе для нашої країни запитання. Для країни дійсно був руйнівним той курс, що демонструвала гривня». (похвала-поступка)

«Все вказує на те, що це був емоційний зрив, але дуже влячний вам, Савик, що ви про це згадали».

«Ми прикладемо максимум зусиль, щоб ці революційні перетворення відбувалися у мирний спосіб». (обіцянка)

Ю. Тимошенко

«Я розумію, що у вашому серці несправедливість викликає просто агресію та неприйняття. Саме тому я особисто зроблю все можливе, щоб соціальна справедливість повернулася». (згода-обіцянка)

Л. Кучма

«Це дуже добре, що ви поставили таке запитання. Я з вами абсолютно погоджуюся, що з усіх наших помилок треба робити висновки». (похвала-згода)

«Я підтримую те, що ви говорите...» (згода)

Серед конкретних засобів комунікації, спрямованих на попередження агресії, можна назвати вибачення, ввічливе звертання, комплімент. Наприклад:

П. Порошенко

«Вибачте, на жаль, я не почув ваше ім'я...»

Особливе місце займають евфемізми, вони зменшують негативне забарвлення висловлювань, дозволяють уникнути комунікативного дискомфорту в політичній комунікації.

О. Ярош

«Ми влячні за таку підтримку, але при всьому цьому, на нашу думку, не обійдеться без революційних перетворень».

Ю. Тимошенко

«Я хочу, щоб ви володіли інформацією. Я хочу, щоб вас не тримали, знаєте, за таких... собі... безмовних співучасників цього національного приниження».

З метою зниження категоричності оцінки та підкреслення суб'єктивності висловлюваної думки комуніканти застосовують також діе-

слова, що виражають припущення, думку, вводні словосполучення, що вказують на можливість незгоди з висловленою оцінкою:

О. Ярош

«У мене таке враження, що ця слава, яку хлопці здобувають у бою, лякає владу».

Ю. Тимошенко

«Я вважаю, що реформи сьогодні ідуть не дуже швидко».

П. Порошенко

«Я впевнен в тому, що політики повинні відповідати за достовірність слів, які вони використовують».

Вищезазначені особливості мовних дій, пов'язані функціональним характером політичного дискурсу офіційністю, підготовленістю, інформативністю, прагматичністю. Значна кількість тверджень і повідомлень, які використовують у промовах політики, пояснюється необхідністю актуалізацій правдивої інформації, представлення об'єктивної оцінки, демонстрації інтелектуальності подачі матеріалу. Багатоманітність комунікативних завдань політичного дискурсу передбачає використання різноманітних засобів вербального та невербального спілкування, що знайшли своє об'єктивне підтвердження у матеріалі дослідження.

Розгляд особливостей комунікативного спілкування представників української культури дозволяє виділити національно-культурологічні характеристики вибору комунікативних стратегій, що знайшли своє відображення в таких показниках: орієнтація на колективізм / індивідуалізм, демократичність / авторитаризм (стратегії маніпулювання та мовної агресії), високий / низький ступінь емоційності. На основі аналізу матеріалу дослідження можна дійти висновку, що комунікативна поведінка україномовних політиків вирізняється підвищеною емоційністю міжособистісного спілкування, схильністю до використання конфронтаційних стратегій у цілому.

Таким чином, в сучасних умовах глобалізації варто враховувати той факт, що толерантність політичної комунікації стає ефективним засобом міжнародної політичної діяльності незалежно від її лінгвокультурної приналежності.

Подальше дослідження передбачає порівняльне вивчення комунікативної поведінки представників різноманітних лінгвокультур.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / Г. М. Яворська; Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — Київ, 2000. — 288 с.
2. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. Leech. — London and New York, 1986. — 134 p.
3. Wierlacher, A. Konturen und Aufgabenfelder kulturwissenschaftlicher Xenologie // Kulturthema Kommunikation / Alois Wierlacher. — München: Residenz-Verlag, 2000 — S. 263–278.
4. Андрійченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ — початку ХХІ століття): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Андрійченко. — К., 2006. — 23 с.
5. Завражина Г. В. Мовленнева агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Завражина Ганна Вікторівна. — К., 2008. — 187 с.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А. П. Чудинов. — 2-е изд., испр. — М.: Флинта : Наука, 2007. — 256 с.
7. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Т. В. Юдина // Сборник научных трудов «Актуальные проблемы теории коммуникации». — СПб: Изд-во СПбГПУ, 2004. — С. 172–185.

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТЕ КОМПЬЮТЕРНО- ОПОСРЕДОВАННОЙ КОММУНИКАЦИИ

Статья посвящена исследованию методологической значимости и металингвистической презентации информационного дискурса — коммуникационной деятельности по созданию, модификации и использованию информации. Важными понятийными ориентирами для позиционирования интердисциплинарной сущностной характеристики информационного дискурса являются такие лингвистические феномены, как «информация» и «дискурс». Парадигматика информационного дискурса обладает потенциалом методологической базы для широкого круга исследований.

Ключевые слова: информация, дискурс, информационный дискурс, информационная лингвистика, парадигма, компьютерно-опосредованная коммуникация, коммуникационная специфика.

Стаття присвячена дослідженню методологічної значущості і металінгвістичній презентації інформаційного дискурсу — комунікаційної діяльності щодо створення, модифікації та використання інформації. Важливими понятійними орієнтирами для позиціонування інтердисциплінарної сутнісної характеристики інформаційного дискурсу є такі лінгвістичні феномени, як «інформація» і «дискурс». Парадигматика інформаційного дискурсу має потенціалом методологічної бази для широкого кола досліджень.

Ключові слова: інформація, дискурс, інформаційний дискурс, інформаційна лінгвістика, парадигма, комп'ютерно-опосередкована комунікація, комунікативна специфіка.

The article is devoted to informational discourse methodological significance and metalinguistic presentation study. Informational discourse is regarded as communicative activities aimed at information creation, modification and use. Important conceptual reference points to define interdisciplinary essence of informational discourse are such linguistic phenomena as «information» and «dis-

course». Informational discourse paradigmatics can be regarded as a methodological basis for a wide range of research.

Key words: *information, discourse, informational discourse, informational linguistics, paradigm, computer-mediated communication, communication specificity.*

Введение. Коммуникационная практика обладает характерными чертами, которые в лингвистической парадигме принято соотносить с контекстом, а в естественнонаучной — с **информацией**. Современный формат коммуникации — компьютерно-опосредованный — обуславливает синкретичную интерпретацию ее функционально-содержательного аспекта. Контекстная репрезентация коммуникации не противоречит ее рассмотрению через призму информационности, что востребовано для адаптации разноуровневой семантики в широкой естественнонаучной парадигме, но существенной методологической проблемой является уже сама интерпретация понятия *информация* в разных парадигмах. *Информация* компьютерно-опосредованной коммуникации (далее — КОК) не совсем соответствует традиционным представлениям о семантике данного понятия и, как минимум, требует уточнения, а лучше и независимой интерпретации в интердисциплинарном ключе. Своеобразный методологический консенсус для интердисциплинарной репрезентации функциональности содержательной проблематики КОК существует — развитие метаописаний *информационного дискурса*.

Для создания целостной картины такого неосязаемого чувственным путем и сложного в когнитивном плане аспекта коммуникации, как информационный, важна рефлексия информационной проблематики в лингвистическом контексте, с широким привлечением дискурсивной парадигмы. Пожалуй, именно дискурсивная парадигма обладает релевантным в данном аспекте комплексом интра- и экстралингвистических параметров и средств, что особенно актуально в контексте широкого компьютерного опосредования современного дискурса.

Лингвистическая интерпретация «информации». Практика КОК демонстрирует повышенную вариативность и разнообразие текстового наполнения сферы. Объем информации в виртуальной реальности увеличился до такого количественного объема, которым даже гипотетически не смогла бы удивить сфера печатного книгоиздания или звукозаписи, и процесс продолжается. Компьютерные средства

постоянно совершенствуются и демонстрируют универсальность, с которой никогда уже не смогут соперничать издательства бумажных книг и компакт-дисков. Разумеется, значительную часть компьютерно-опосредованного дискурса представляют копии уже изданных традиционными способами текстов; широко распространены копии копий, варианты, кавер-версии и т. д.

Несомненно, по возможностям охвата материала и скорости его обработки компьютерное сопровождение «электронных» текстов — на порядок более эффективно, чем «обычные» рукописные и аналоговые средства. При всей поверхностности алгоритмов сферы КОК, используемых для презентации, модификации и интерпретации текстов, важным преимуществом оказывается высокая техническая прецизионность трансляции содержания дискурса — «информации». Информационная практичность компьютерных средств коммуникации стимулирует тотальный перевод печатных и мультимедийных текстов в «лингвоинформационный» по сути формат КОК [1]. Программы искусственного интеллекта КОК по несложной «бинарной» статистической модели, но, тем не менее, последовательно в рамках своей глубины, могут сопроводить разметкой по формальным и кодифицированным показателям огромные текстовые массивы [2].

В контексте массового перевода текстов в электронный формат утратила актуальность проблема **сохранности** текстов и «зашифрованной» в них информации — сложно представить в сфере КОК культурные катастрофы, сравнимые, например, с пожаром в Александрийской библиотеке, одним махом уничтожившим накопленные многими поколениями тексты. Даже гипотетический сбой в сети Интернет не затронет сами тексты, которые хранятся на механических устройствах — компьютерах-серверах. Соединение же между серверами можно организовать с помощью разных кодовых систем — язык *HTTP*, хоть и глобален, но вполне может быть заменен подобной формальной языковой системой. С технической точки зрения, коммуникационная сеть, в том числе Всемирная паутина, — объединение компьютеров: «...вся совокупность компьютеров с доступом в Интернет, содержащих документы, взаимно доступные посредством стандартного протокола (англ. *The Hypertext Transfer Protocol*, или *HTTP*), обычно сокращенно называется *Web* (до сл. 'Паутина'), что в адресных строках сайтов отражено акронимом *www*» [3: 13].

Насыщенность сферы КОК разного рода кодовыми системами — как естественного происхождения, так и формальными, искусственно созданными — характерная черта. При принципиальном различии языков естественных и формальных, языковая природа и искусственных языков, и функционирующих в среде КОК текстов — общеизвестна. «Зашифрованная» языковыми средствами информация КОК не отличается в данном контексте от информации традиционной коммуникации. Разумеется, возникновение письменности революционным образом интенсифицировало процесс накопления информации, но именно в «компьютерную эпоху» стало очевидным, пожалуй, главное преимущество материальной фиксации речи — сохранение информационного контента «сообщений». С появлением письменности, компьютеров, сетевого формата, возможностей по удаленным воспроизводимости и доступу к информации — информация не изменила своей сути: она просто стала все лучше сохраняться, демонстрируя сегодня свое уже практически материальное «бессмертие», становясь все более заметной и влиятельной субстанцией коммуникационных отношений. В новейшее время масштабы исчезновения информации, *энтропии*, начали необратимо «стремиться к нулю». На первый план вышли проблемы осознанных трансляции и восприятия информации. Функционирование *компьютерно-опосредованной информации* сопровождается значимой идентичностью процесса, позволяя создавать как частные, так и системные мета-описания проблемной области в рамках *информационной лингвистики* [4: 236].

Уйти от семиотического («лингвистического») формата в сфере КОК хотелось бы не только ученым — создателям искусственного интеллекта, но и простым людям, не сомневающимся, в общем-то, в экстрасенсорном потенциале коммуникации. Однако на практике избежать опосредования коммуникации «материальными» средствами пока невозможно — буквы, слова, предложения, тексты, да и сам дискурс являются необходимыми элементами коммуникационной деятельности. При этом кодовая, квази-языковая структура формальных семиотических систем КОК дополнительно обусловлена необходимостью тотальной семантической дискретности задействованных знаков. Безусловно, языковые единицы естественных языков далеко не «дискретны», в речи эта индискретность осложнена много-

плановым контекстом: практически любая языковая (речевая) единица «может быть идентифицирована как «составная часть» единицы высшего уровня, интегрантом которого она становится» [5: 134]. Но при всем несовершенстве и сложности естественных языковых семиотических систем формальная и одноуровневая презентация языковых единиц средств коммуникации КОК значительно дальше от реального мира, человеческой культуры, текстового представления и, соответственно, дискурса.

Задачи **структурирования**, кластеризации и стратификации *информации* в глобальной перспективе предполагается решать с помощью компьютеров. При этом существует четкое представление о сущности ограничений сферы КОК при репрезентации полностью соответствующей человеческой ментальности информации. На полноценное многоуровневое семантическое моделирование коммуникационного процесса вряд ли приходится рассчитывать в обозримом будущем. Одним из примеров недостаточности информационной структурированности содержания текстов с помощью формальных компьютерных средств является невозможность автоматического «снятия омонимии» в лингвистических корпусах. При самом беглом ознакомлении с текстом человек «видит» омонимию, а компьютерная программа — нет. Дифференциация *омонимии*, формального тождества слов, полностью зависит от контекстной представленности единиц, где линейные связи внешне дискретных единиц осложнены их латентными разноуровневыми языковыми отношениями. Таким образом, еще одной существенной проблемой коммуникации является нетождественность **интерпретации** информации человеком и компьютерной программой: безнадежно проигрывая компьютерным программам в быстрой реакции, человечески разум превосходит их в комплексности, пусть и не всегда осознаваемого информационного диапазона коммуникации.

Не менее существенной проблематикой, чем вопросы эквивалентной интерпретации информации в насыщенном компьютерными сетями современном коммуникационном пространстве, представляются вопросы ее **обработки** в процессе речевой деятельности. Возможности дискурсивной парадигмы по комплексной репрезентации речевой практики представляют поистине безграничные в лингвистическом аспекте возможности, что подтверждается плодотворной

разработкой как общей теории дискурса, так и его отдельных типов — юридического, медицинского, военного и т. д. Экстралингвистическая специфика информации современной коммуникации создает идентичность **информационного дискурса**. Насыщенность КОК текстами обуславливает лингвистическую актуальность проблематики *информационного дискурса*: единственные субъекты КОК — люди — пока не изобрели иных средств для обмена информацией, кроме речи.

«**Дискурсивная**» практика. Лингвистические традиции использования лексемы *дискурс* обусловлены еще «латинским дискурсом» — 'бег вокруг', затем французским — 'разговор' [6]. Позаимствовав латинскую лексему *discursus* уже из французского языка в современном экспоненте *discours*, с XVI в. в английском языке под *дискурсом* понимали 'устную или письменную речь':

*'Bid me discourse, I will enchant thine ear,
Or, like a fairy, trip upon the green,
Or, like a nymph, with long dishevell'd hair,
Dance on the sands, and yet no footing seen:
Love is a spirit all compact of fire,
Not gross to sink, but light, and will aspire...'*

(«Вели, я слух твой пеньем очарую.
Иль быстры ножки в воздух оторву,
И в злате влас, не всколыхнув траву,
Промчусь, следа в песках не прорисую!
Любовь есть дух, из пламени отлитый,
Следов не оставляют афродиты!..») [У. Шекспир. Венера и Адонис — Перевод с английского В. Ладогина].

Очевидно — развитие семантики самого концепта *дискурс*, «старые» значения *дискурса* уже актуальны, пожалуй, лишь в диахронных исследованиях, например, языка эпохи Шекспира. В английском языке XX в. дискурс — это 'процесс понимания, объяснения, мышления'. В то же время, несмотря на современную дискуссионность терминологического оформления лексемы *дискурс* — что является отдельной самостоятельной темой [см. напр., 4], — в самом понятии *дискурс* как в лингвистическом феномене уже давно нет противоречий: **дискурс** — это речевая деятельность, развернутая во времени и пространстве, обусловленная широким экстралингвистическим контекстом и коммуникационной спецификой.

Исторически, например, термин *дискурс* активно задействован в социологии, в чем нет ничего удивительного в интердисциплинарном контексте современной науки. Без дискурсивной обусловленности невозможно осознать «...как дискурс формирует отношения власти и идеологии, какой конструктивный эффект дискурс оказывает на социальную идентичность, социальные отношения, системы знаний и убеждений и все, что очевидным образом нормально для участников дискурса» [7: 12]. В совместной работе специалистов из разных областей науки дискурсивная парадигма создает систему координат, одинаково понятную как лингвистам, так и «нелингвистам»: «Хотя и термин *язык* полностью понятен нелингвистам, именно *дискурс* может быть признан тем решающим идентификационным маркером, который повышает шансы сделать академические исследования понятными или доступными людям, которые не работают в сфере социологии» [8: 4].

Хотя, с другой стороны, «...даже среди ученых-обществоведов термин *дискурс* имеет широкий спектр пересекающихся значений» [8: 4]. Так или иначе, дискурс актуален не только в лингвистике, социологии и философии, но и в информатике, «веб-науке» (англ. — *Web Science*), «компьютерной науке» (англ. — *Computer Science*) и иных «приложениях» (англ. — *application*) современной КОК.

Коммуникационная специфика информационного дискурса. Ясности с презентацией *информационного дискурса* в метаязыковых описаниях практически нет, хотя преимущественная сфера его функционирования — КОК — характеризуется высокодискретным лингвоинформационным форматом. Актуальное в аспекте КОК понятие *компьютерно-опосредованного дискурса* при этом достаточно «осязуемо»: **компьютерно-опосредованный дискурс** — речевая практика, опосредованная техническими компьютерными инструментами, информационным форматом трансляции содержания и языковым характером данных. Понятие *интернет-дискурса* еще определенной: **интернет-дискурс** — это, собственно, компьютерно-опосредованный дискурс, локализованный в сети Интернет.

Изредка об *информационном дискурсе* вспоминают в контексте широких обобщений дискурсивной практики, например, как о «дескриптивном информационном дискурсе» (англ. — *descriptive informational discourse*) [8: 7]. В отечественной лингвистической тради-

ции об информационной составляющей дискурса принято упоминать в контексте описания возможностей средств массовой информации: *«Информационный дискурс — это актуализированный информационный текст, выступающий основой функционирования массовой прессы. Главным его свойством является динамическое начало, интерактивность, диалогичность, открытость для интерпретаторов, субъектов восприятия»* [9: 7]. Основы данного подхода наиболее ярко выражены в интерпретации дискурса В. И. Карасиком, который выделяет *массово-информационный дискурс* в одном ряду с политическим, дипломатическим, административным, юридическим, военным, педагогическим, религиозным, мистическим, медицинским, деловым, рекламным, спортивным, научным и т. д. [10: 6]. Хотя, разумеется, ограничение информационной функциональности дискурсивной практики только сферой средств массовой информации носит искусственный характер, что более чем очевидно в контексте компьютерно-опосредованной коммуникации.

В определении В. С. Григорьевой акцент сделан на прагматической составляющей дискурса: *«Информационным... именуется дискурс, целью которого является передача какой-либо информации или содержания»* [11: 169]. Тем самым за рамками информационного дискурса оставлены его не менее важные экстралингвистические аспекты, такие как, например, личностные и социальные: самостоятельно продуцировать тексты и их обсуждать программы искусственного интеллекта не в состоянии в принципе, поэтому и агентами и клиентами информационного дискурса остаются люди, — что обуславливает существенность презентации как персональных, так и институциональных особенностей функциональности информационного содержания. Собственно, человеческий фактор является определяющим для субъективной стороны информационного дискурса.

Интралингвистическая специфика информационного дискурса существенна, в первую очередь, в практическом аспекте изучения речевой деятельности. Уже практической спецификой диктуются вопросы теоретического освещения дискурсивной проблематики, такие как, например, языковые рамки дискурса. Так, некоторое время лингвистическим ориентиром для характеристики объективной стороны дискурса было известное утверждение М. Стаббса о том, что

дискурс — это «язык выше уровня предложения и клаузы» (*language above the sentence or above the clause*) [12: 1]. Однако с развитием компьютерно-опосредованного дискурса, на фоне глобальных коммуникационных сетей и возможностей гипертекста планка актуализации дискурса поднялась существенно выше: не только клауза, предложение, текст и контекст, но и вся *речевая деятельность* стала восприниматься как дискурсивная среда.

Но именно возникновение и развитие сферы КОК позволяет с уверенностью определять новый тип дискурса — *информационный*. **Информационный дискурс** — коммуникационная деятельность по созданию, модификации и использованию *информации*. В современных условиях информационный дискурс наиболее динамично развивается в условиях сферы КОК. С другой стороны, дискурсивные данные информационного характера не являются самодостаточной продукцией сферы КОК, являясь атрибутом коммуникационной деятельности в общеязыковом аспекте.

Выводы. Комплекс существенных в аспекте развития современной коммуникации проблем включает, в первую очередь, вопросы структурирования, сохранения и обработки информации. Сфера КОК характеризуется наличием релевантного для масштабных исследований эмпирического материала, объективно содержащего «информацию», и эффективного технологического обеспечения. Релевантность эмпирического материала лингвистической методологии предопределена самим фактом его речевой функциональности. Эффективность компьютерных средств несравненно превосходит статистические и алгоритмические способности людей. В этой связи функционирование информации в КОК естественным образом обусловлено ее метаязыковой репрезентацией и дискурсивной парадигматикой сферы. Возможности описания существенных аспектов современной коммуникационной деятельности уже безвозвратно опосредованы сферой компьютерных технологий — компьютерную клавиатуру менять на пишущую машинку или авторучку не будет ни один исследователь. Возможности КОК прекрасно дополняют традиционные методы интерпретации информации — лингвистическое структурирование мышления в виртуальной реальности несущественно отличается от докомпьютерной речевой практики. Таким образом, объективное описание законов создания, транзита и ин-

терпретации информации, несомненно, целесообразно основывать на комплексной и универсальной информационно-дискурсивной методологии. В данном контексте совершенствование терминосистемы и понятийной структуры современной коммуникации с опорой на концепцию *информационного дискурса* — важная и актуальная лингвистическая проблема.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баркович А. А. Лингвоинформационная специфика компьютерно-опосредованной коммуникации: структурный аспект / А. А. Баркович // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание. — 2015. — № 2 (26). — С. 114–120.
2. Gabor D. Lectures in Communication Theory / D. Gabor [Tech. Report No. 238, Research Laboratory of Electronics, M. I. T.], 1952. — 48 p.
3. Berners-Lee T., Cailliau R., Luotonen A., Nielsen H. F. and Secret A. The World Wide Web / T. Berners-Lee, R. Cailliau, A. Luotonen, H. F. Nielsen and A. Secret // Communications of the ACM. — 1994. — Volume 37, Number 8. — P. 76–82.
4. Баркович А. А. Интернет-дискурс: компьютерно-опосредованная коммуникация / А. А. Баркович. — М.: Флинта: Наука, 2015. — 288 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика [пер. с франц.] / Э. Бенвенист; [под ред., с вступит. статьей и коммент. Ю. С. Степанова]. — М.: Прогресс, 1974. — 447 с.
6. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. — URL: <http://www.etymonline.com/index.php?search=pager>: Date of access: 30.07.2015.
7. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. — Cambridge, UK: Polity Press, 1992. — 259 p.
8. Baker P., McEnery T. Introduction // Corpora and Discourse Studies: Integrating Discourse and Corpora / P. Baker, T. McEnery. — Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2015. — P. 1–19.
9. Павлушкина Н. А. Редакция массовой газеты и аудитория как продуценты информационного дискурса... (на примере петербургских городских газет): дис. ... канд. филол. наук / Н. А. Павлушкина. — СПб. 2010. — 24 с.
10. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. — Волгоград, 2000. — С. 5–20.
11. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагматический и когнитивный аспекты / В. С. Григорьева. — Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2007. — 287 с.
12. Stubbs M. Discourse analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language / M. Stubbs. — Oxford, 1983. — 316 p.

УДК 811.112'386.9

Е. А. Бондаренко

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК ДИСКУРСИВНООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР ДЕЛОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматривается институциональный дискурс как явление и лингвистическое, и социальное. Рассматривается институциональность как дискурсивнообразующий фактор, приводятся существующие в научной литературе классификации типов дискурса. Указывается полевая структура институционального дискурса, ядром которого можно считать рассматриваемый в работе деловой дискурс.

Институциональность является системообразующим признаком любого типа дискурса. Она определяется субъектно-адресными отношениями, которые представлены общественно-институциональной коммуникацией, а также коммуникацией между институтом и гражданином.

Ключевые слова: институциональность, деловой дискурс, дискурсивнообразующий фактор, полевая структура институционального дискурса.

У статті розглядається інституціональний дискурс як явище як лінгвістичне, так і соціальне. Розглядається інституціональність як дискурсивностворюючий фактор, наводяться існуючі в науковій літературі класифікації типів дискурсу. Вказується на польову структуру інституціонального дискурсу, ядром котрого можна вважати розглянутий у роботі діловий дискурс.

Інституціональність є системоутворюючою ознакою будь-якого типу дискурсу. Вона визначається суб'єктно-адресними відносинами, які представлені суспільно-інституційною комунікацією, а також комунікацією між інститутом і громадянином.

Ключові слова: інституціональність, діловий дискурс, дискурсивностворюючий фактор, польова структура інституціонального дискурсу.

The article deals with institutional discourse which is defined as both a linguistic and a social phenomenon. Institutional structure as a discourse-forming factor is examined, existing scientific classifications of different discourse types

are given. The field structure of the institutional discourse, the core of which can be regarded as business discourse, is pointed out.

Institutional structure is proved to be a system factor of any kind of discourse. It is defined by subject-targeted relationships created by public institutional communication and the communication between an institution and a citizen.

Key words: *institutional structure, business discourse, the field structure of the institutional discourse.*

Сфера деловой коммуникации достойна самого пристального внимания лингвистов в силу ряда объективных обстоятельств. И прежде всего потому, что она оказалась динамичнее любой другой сферы коммуникации. Основными причинами, определяющими динамизм делового дискурса, являются постоянное развитие общества, бизнеса и, соответственно, развитие языковой личности, а также разная степень взаимодействия и обмена информацией между членами бизнес-сообщества и изменение последнего в процессе глобализации.

Актуальность темы исследования обусловлена как экстралингвистическими, так и лингвистическими факторами. К экстралингвистическим факторам относится быстрая и стремительная экспансия современного делового сообщества во все области жизни. К лингвистическим факторам относится исследовательский «бум» современных научных разработок, посвященных когнитивным свойствам лингвокультур и различным аспектам дискурсивного анализа.

Объектом исследования выступает деловой дискурс, понимаемый как целенаправленная статусно-ролевая речевая деятельность людей, общей характерной чертой которых являются деловые отношения, базирующиеся на нормах и правилах общения, принятых в деловом сообществе.

В качестве *предмета исследования* рассматривается институциональность как дискурсивнообразующий фактор.

Основной *целью* данной работы является рассмотрение институциональной природы деловой коммуникации.

Институциональный дискурс — это явление и лингвистическое, и социальное. Заметим, что эти два аспекта тесно связаны между собой и влияют друг на друга. Поэтому существование и развитие дискурса, определение его коммуникативных механизмов и набора средств выражения зависит от ситуации общения и требований общества.

Дискурс допускає множество підходів к його вивченню. Так, с прагмалінгвістическої точки зрення дискурс представляє собою інтерактивну діяльність учасників обшчення, емоціональний і інформаціонний обмен, оказание впливу друг на друга, переплетение моментально мєняючихся коммунікативних стратегій [1]. В свою очередь соціолінгвістический підхід к вивченню дискурса передполагає аналіз учасників обшчення як представителів той или иной соціальної групи і аналіз обшчественних умов обшчення в широком соціокультурному контексті. В то же время с позицій лінгвофілософії дискурс — это конкретизация речі в різних модусах людського існування [2].

Вибір одного или нескольких конститутивних ознак як критерієв обшчествення може служити цілям можливих класифікацій типів дискурсів. Так, в качестве таких ознак виступають:

— цель вивчення, на основі котрої виділяють деловий, політический, масово-інформаціонний, адміністративний, феміністський і неограниченне количество других дискурсів, вычлененних по определенним критеріям, направлєнным на виявлення характеристик коммунікативного своеобразия того или иного агента соціального діяння;

— форми обшчественного свідання, як політическе, правове, мораль, искусство, філософія, наука, релігія;

— вид діяльності і обшчественних відношеній, котріє виникають исключительно на основі обшчественної потреби [1].

В обшчестве існує множество формалізованих і неформалізованих соціальних інститутів, котріє определяют сферу коммунікації. І те і другие мають определенними ознаками:

1. наявністю цели своєї діяльності;

2. конкретними функціями, забезпечуючими досягнення цієї цели;

3. набором соціальних позицій і ролей, діяючих в рамках данного інститута [2].

Основною целью всіх соціальних інститутів в обшчестве являється збереження і підтримання стійкості соціальної системи. Досягнення обшчеї цели забезпечується специфіческими функціями різних соціальних інститутів.

Институт историчен и конвенционален, обладает статусом законности. Функция института — решать важные для общества задачи, его наличие физически целесообразно. Институт соотносит индивидуальное и общее в ходе жизни общества, к нему могут быть причислены традиции, нравы, обычаи, ритуалы, законы.

Именно отталкиваясь от интенциональной базы и ориентированности общения (личность или общественный институт) [3], выделяют, наряду с бытовым и художественным, институциональный дискурс. Подчеркнем, что институциональный дискурс характеризует коммуникативную ситуацию в рамках общественных институтов, поэтому институциональный дискурс исторически изменчив: исчезает общественный институт как особая культурная система и, соответственно, исчезает и свойственный исчезающему институту дискурс как целостный тип общения.

Понимание дискурса как общекультурного институционального явления находим у М. Фуко, который описывает дискурс как социальную практику, состоящую из высказываний. Последовательности высказываний образуют дискурсивные формации, соотносимые с такими областями человеческого знания, как экономика, политика, медицина и т. п. Однако дискурсивные формации или дискурсы не совпадают с отраслями науки, они не являются ни прототипами, ни побочными продуктами повседневной жизни, образованной наукой, напротив, наука появляется в элементах дискурсивной формации и на основе знания. Дискурсивные формации понимаются, в первую очередь, как общественные практические области. «Дискурс — это не сознание, которое помещает свой проект во внешнюю форму языка, это не самый язык и тем более не некий субъект, говорящий на нем, но практика, обладающая собственными формами сцепления и собственными же формами последовательности» [4: 168].

Рассматривая роль институциональности в различных типах дискурса, В. А. Дуалетова отмечает, что институциональность является «системообразующим признаком» [5:9] любого типа дискурса, при этом подчеркивая, что «институциональность определяется субъектно-адресными отношениями, которые представлены общественно-институциональной коммуникацией (осуществляется через высказывания автора как представителя института), а также комму-

никацией между институтом (автором как носителем статусного индекса) и гражданином (отдельно взятым читателем со всей присущей ему системой взглядов и предпочтений)» [5: 8].

Важное замечание об институциональной природе дискурса было сделано Дж. Суэйлз, определившим дискурсивные сообщества как социориторические институциональные группы, объединенные общностью коммуникативных целей. Входящие в дискурсивное сообщество не образуют языкового сообщества, они могут быть дистанционно удалены друг от друга, принадлежать разным этническим слоям. Однако они обладают знанием специальной терминологии, и общий уровень осведомленности в определенной избранной сфере общения достаточно высок [2]. Более того, члены дискурсивного сообщества хорошо осведомлены об особенностях жанровой организации информации и механизмах ее обмена. Способы представления коммуникативных целей принадлежат всему данному сообществу, а не отдельным индивидам.

Релевантной для нашего исследования представляется и точка зрения М. Ю. Олешкова, указывающего, что «основной характеристикой институционального дискурса является организующая функция общения» [6: 68].

Противостоит институциональному дискурсу дискурс персональный. При этом под институциональным дискурсом понимают институциональное общение как заданное в статусно-ролевых рамках между агентами и клиентами определенного социального института, а персональное общение, согласно концепции В. И. Карасика, является личностно-ориентированным, в котором говорящий выступает как личность во всем богатстве своего внутреннего мира [1].

Полагаем, что для рассмотрения дискурса как институционального феномена, интересна и продуктивна точка зрения Н. А. Баландиной, которая отмечает, что институциональный дискурс характеризует коммуникативную ситуацию в рамках общественных институтов и является «прямым порождением данных институтов, в свою очередь признаки типа институционального дискурса определяются типом общественного института» [7:27]. Подвиды институционального дискурса устанавливаются общественной практикой; чем более важен этот вид общения, тем более дробно он представлен в жанровых разновидностях.

Принимая данный факт во внимание, многие лингвисты высказывают точку зрения о том, что институциональные дискурсы составляют полевою структуру: в подобной модели наиболее четко репрезентирующие конститутивные и институциональные признаки дискурса — мотивы, цели, стратегии — находятся в центре поля, а периферийные (где такие признаки выражены слабее и видны влияния других дискурсов) — на большем или меньшем удалении от воображаемого центра. Считаем важным подчеркнуть, что в центре институционального дискурса находятся жанры, максимально соответствующие его назначению, в то время как в периферийных жанрах наблюдается взаимопроникновение различных типов дискурса и осуществляется контакт представителя социального института с человеком, не относящимся к этому институту [6].

Не вызывает сомнения тот факт, что дискурсивная институциональность подразумевает зависимость развертывания дискурса от его целей и структуры [2].

Таким образом, институциональный дискурс есть статусно-ориентированное общение, т. е. речевое взаимодействие представителей социальных групп или институтов друг с другом, с людьми, реализующими свои статусно-ролевые возможности в рамках сложившихся общественных институтов, число которых определяется потребностями общества на конкретном этапе его развития. Специализированная клишированность способов общения между людьми, которые могут не знать друг друга, но должны общаться в соответствии с нормами данного социума, таким образом образует отдельный тип дискурса. Перспективным в связи с этим представляется исследование роли не только лексических, но и просодических клише в институциональном дискурсе.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
2. Ширяева Т. А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса [Текст]: дис. ... канд. филол. наук / Т. А. Ширяева. — Ставрополь, 2008. — 529 с.
3. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: сб. науч. тр. — Волгоград: Перемена, 1999. — С. 3–18.

4. Фуко М. Порядок дискурса [Текст] / М. Фуко // Работы разных лет. — М.: Касталь, 1996. — С. 69.
5. Даулетова В. А. Вербальные средства создания автоимиджа [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. А. Даулетова. — Волгоград: [б. и.], 2004. — 22 с.
6. Олешков М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса [Текст] / М. Ю. Олешков. — Нижний Тагил, 2006. — 362 с.
7. Баландина Н. А. Дискурс переговоров в англоязычной деловой коммуникации [Текст]: дис. ... канд. филол. наук / Н. А. Баландина. — Волгоград, 2004. — 193 с.

УДК:81'253+811.92+316.77

С. П. Грушко

ПЕРЕКЛАД ЯК ПРОЦЕС МІЖМОВНОЇ І МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена проблемам перекладу, які розглядаються у площині міжкультурної комунікації. Цей феномен передбачає зіставлення культур і мов, є змістовним аспектом соціальної взаємодії, передбачає обмін інформацією у різноманітних процесах спілкування. Сам акт перекладу трактується не тільки як засіб, але і як різновид міжкультурної комунікації. Увага акцентується на комунікативних невдачах перекладу, які найбільше проявляються у недостатній обізнаності поза текстових явищ і мовних девіаціях.

Ключові слова: адекватний переклад, міжкультурна комунікація, лінгвістика, прагматика, мова.

Статья посвящена проблемам перевода, которые рассматриваются в контексте межкультурной коммуникации. Этот феномен предполагает соотносённость культур и языков, является содержательным аспектом социального взаимодействия, предполагает обмен информацией в разнообразных процессах общения. Сам акт перевода трактуется не только как способ, но и как разновидность межкультурной коммуникации. Внимание акцентируется на коммуникативных неудачах перевода, которые наиболее часто проявляются в недостаточном знании нетекстовых явлений и языковых девиаций.

Ключевые слова: адекватный перевод, межкультурная коммуникация, лингвистика, прагматика, язык.

The article is devoted to the problems of translation in the context of cross-cultural communication. Being a substantial aspect of social interaction this phenomenon presupposes interrelationship of cultures and languages as well as information interchange within various kinds of communication processes. The act of translation itself is interpreted not only as a way, but also as a variety of cross-cultural communication. Attention is fixed upon some communicative translation failures which are caused mostly by translator's / interpreter's insufficient knowledge in the field of non-textual phenomena or linguistic deviations.

Key words: adequate translation, cross-cultural communication, linguistics, pragmatics, language.

Сучасні євроінтеграційні процеси, які відбуваються у світі, актуалізують міжмовні та міжкультурні комунікації у їх поліфункціональній значущості: це і обмін різноманітною інформацією у взаємодії представників різних культур, і спілкування, яке відбувається в умовах значних культурно-обумовлених відмінностей у комунікативній компетенції його учасників. Проектуючи поняття комунікація на царину лінгвістики, Ф. Бацевич зауважує, що сама дефініція («комунікація». — С. Г.) — це «смысловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [1: 28].

У кожному акті комунікації перекладач фактично є посередником у діалозі культур, а переклад — процесом інтерпретації, вторинним породженням тексту у різних галузях людської діяльності. Отже комунікативно-прагматичні особливості тексту (усного або письмового), проєкція авторського тексту на іншу культуру, особистість автора тексту в контексті культури, що сприймається, власні професійні якості перекладача, — всі ці фактори і пов'язані з ними проблеми актуалізуються у площині міжкультурної комунікації. Важливість міжкультурної, міжмовної комунікації на сучасному розвитку української держави спонукає активізувати дослідження у галузі перекладознавства. Саме цим обумовлена **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження — дослідити переклад як засіб і особливий підвид міжкультурної комунікації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- 1) проаналізувати наукові розвідки учених-мовознавців в контексті теорії і практики міжкультурних комунікацій;
- 2) дослідити зв'язок прагмолінгвістики з теорією перекладу і міжкультурними комунікаціями;
- 3) виявити у перекладі роль нетекстових комунікативних факторів і девіацій.

Поряд із дослідженням лінгвістичних аспектів перекладацької діяльності, на часі й проблеми в контексті теорії і практики міжкультурних комунікацій, про що свідчать численні праці вітчизняних і зарубіжних мовознавців, наукові розвідки яких формують макрокультурний контекст: Н. Аругюнової [2], Ф. Бацевич [1], П. Донець [3], В. Коптілова [4], Є. Падучевої [2], Я. Рецкера [5], А. Федорова [6],

Г. Чернова [7], О. Kade [8], J. Catford [9], W. F. Mackey [10], E. Nida [11] та інших.

Усвідомлення суспільних потреб у науковому узагальненні перекладацької діяльності, розвиток мовознавства, теорії комунікації та інших галузей знань забезпечили наукову базу для вивчення перекладу і появу серйозних досліджень у площині перекладу, що переконливо довели можливість і перспективність створення наукового напрямку для виявлення суті перекладу в процесі міжмовної та міжкультурної комунікації і самої науки перекладу [1, 5, 7, 10, 14], хоча ще в середині ХХ століття видатний радянський лінгвіст А. Реформатський дав негативну відповідь на питання про можливість створення «науки про переклад», аргументуючи це тим, що практика перекладу користується даними різних галузей науки про мову, тому вона не може мати власної теорії [12]. Проте з другої половини ХХ століття теорія перекладу міцно утвердилась як самостійна наукова дисципліна і важлива складова у дослідженнях міжкультурної комунікації [2, 3, 5, 7], актуалізувавши такі напрями мовознавства, як комунікативна лінгвістика і прагмалінгвістика, розвитку яких сприяють певні екстралінгвістичні чинники.

Ч. Моріс, який увів у науковий дискурс термін «прагматика», розумів його значення як вчення про відношення знаків до їх інтерпретаторів. Характеризуючи конкретні завдання і проблеми прагматичних досліджень природних мов, Н. Арутюнова і Є. Падучева відзначають, що вони, поступово розширюючись, виявляють тенденцію до стирання межі між лінгвістикою і суміжними дисциплінами (психологією, соціологією і етнографією), з одного боку, і розділами лінгвістики (семантикою, риторикою, стилістикою) — з іншого. Прагматика відповідає синтетичному підходу до мови [2].

Сукупність цих чинників як зв'язок значень із позамовною дійсністю, мовним контекстом, експліцитними й імпліцитними комунікативними установками, що пов'язують висловлювання із змінними учасниками комунікації, — суб'єктом мови, адресатом, фондом знань і думок, ситуацією (місцем і часом), в якій здійснюється мовний акт, створює мозаїку контексту, який забезпечує вхід у прагматичні суміжні дисципліни і забезпечує їх синтезуючу місію.

А. Маслова переконливо довела, що у сучасному мовознавстві відбувається зміна антропологічної парадигми, «перехід інтересів до-

слідника з об'єктів пізнання на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові та мова в людині» [13: 35]. Прагмалінгвістика, знову-таки за висловом А. Маслової, «не має чітких контурів», проте вона репрезентує комплекс питань, пов'язаних із адресантом та адресатом, їхньою взаємодією у комунікації. У зв'язку з цим комунікативна лінгвістика, а отже, й прагмалінгвістика виокремлюється як галузь лінгвістичних досліджень, що досліджує відношення між мовними одиницями та умовами їх вживання в окресленому комунікативно-прагматичному просторі [13].

Вже підкреслювалося, що вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності є найголовнішою з вимог, що висуваються до перекладу, адже це передбачає передачу комунікативного ефекту початкового тексту. Звідси був зроблений висновок про ієрархію рівнів еквівалентності, згідно з яким прагматичний рівень, що включає такі важливі для перекладу елементи, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата, — керує іншими рівнями, є частиною еквівалентності взагалі і нашаровується на інші рівні. Тоді виникає питання: які існують прагматичні відносини, що характеризують переклад як процес міжмовної і міжкультурної комунікації? Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно розглянути основні ланки процесу перекладу, в яких реалізуються різні типи відносин між знаками і комунікантами. Перш за все, характерною особливістю цих ланок комунікативного ланцюжка є їх двох'ярусний характер: акти первинної і вторинної комунікації утворюють два яруси; вторинна комунікація нашаровується на первинну.

У ланках цієї комунікативної схеми виникають різні типи прагматичних відносин, тобто відносин між знаковими сукупностями (текстами) або їх елементами, з одного боку, і комунікантами — з іншого. Особливістю комунікації є те, що відносини, що виникають у певних ланках первинної комунікації, відтворюються (у відповідно модифікованому вигляді) у вторинній комунікації.

Сам термін «міжкультурна комунікація» свідчить про зіставлення культур і мов, що актуалізує перекладацьку діяльність, адже перекладач виступає своєрідним каналом, яким рухається інформація від автора оригіналу до його кінцевого «споживача», або реципієнта. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є знайомство з культурою, її характерними ознаками, адже правильна інтерпретація ви-

хідного повідомлення є необхідною умовою точного перекладу. Отже переклад можна трактувати як різновид міжкультурної комунікації. У цьому контексті важливим є визначення адекватного перекладу А. Федоровим. Учений вважав, що адекватний переклад має відповідати оригіналу за функцією (повноцінність передачі) і за вибором засобів перекладачем (повноцінність мови й стилю) [6]. Отже, функціональна точність, адекватного перекладу, не лише припускає, а й вимагає відмови від формальних, словникових еквівалентів. Тут необхідно враховувати діяльність перекладача, його суб'єктивний підхід. Ідеться не стільки про порушення принципу точності передачі змісту, скільки про необхідність дотримання граматичних і стилістичних норм мови перекладу. Фахівець у галузі перекладу мусить насамперед оцінювати й сприймати ідею тексту, що піддається перекладу, і передавати її відповідно мовним нормам.

Функціональні параметри тексту далеко не рівнозначні з погляду потенційної можливості їх передачі у перекладі. Про це, зокрема, пише О. Каде: будь-які тексти можуть замінюватися текстами мови перекладу при збереженні незмінним «раціонального інформаційного змісту». Що ж до передачі інших елементів змісту (експресивно-емоційного навантаження, художньо-естетичної цінності, прагматичного навантаження, обумовленого мовними особливостями певних мовних колективів, конотативних компонентів значення), то питання про їх передачу вимагає, на думку О. Каде, подальших досліджень [8: 26].

У процесі перекладу (художнього, науково-технічного тексту) відбувається інформування реципієнта. Без сумніву, тут можливі комунікативні невдачі, які частіше за все спостерігаються у двох аспектах: у неадекватній передачі нетекстових комунікативних факторів і мовних девіаціях.

У першому випадку перекладач чужомовного тексту прагне виконати переклад більш образною і яскравою мовою, ніж цього потребує сам текст, або недостатньо враховує нетекстові комунікативні фактори і позавербальну інформацію тексту, що й призводить до міжкультурних непорозумінь, які включають тематичні, мотиваційні, ситуаційні, естетичні чинники.

У другому випадку комунікативні непорозуміння пов'язані із мовними девіаціями, адже інформація подається виключно через посе-

редника-перекладача, тобто мовні девіації виступають складовими категорії комунікативних девіацій. «Мовні девіації ґрунтуються на конфлікті між когнітивним і мовним, тобто гнучким, мінливим способом мислення і формалізованим, узуалізованим способом його вираження засобами ідіотетичної мови» [1: 214]. Для нас особливий інтерес становлять мовні девіації, пов'язані з мовним кодом, де найчастіше відбувається непорозуміння. Наприклад, важливим чинником таких непорозумінь, мовних девіацій у міжкультурній комунікації є активні запозичення з англійської мови, особливо в царині термінології.

Шляхи розв'язання міжкультурних непорозумінь, що становлять ключову галузь теорії міжкультурної комунікації, без сумніву, допомагають вирішувати проблему подолання труднощів у перекладі. Передбачається, що перекладачі орієнтуються в типології міжкультурних непорозумінь, бачать різницю не лише в різноманітних культурно-специфічних смислах, а й у їх відтінках.

Могутнім стимулом для активізації наукових досліджень у царині міжкультурних комунікацій в її перекладацькому аспекті, в цій надзвичайно важливій і ще до кінця не пізнаній сфері, слугують, з одного боку, потреби сучасного суспільства, в якому переклад грає все більш значну роль, а з іншої — нові досягнення мовознавства в таких сферах, як лінгвістика тексту, синтаксична семантика, комунікативна лінгвістика, соціо- і психолінгвістика, прагмалінгвістика. Особливе значення в створенні сприятливих умов для розвитку теорії перекладу мав поворот сучасного мовознавства від орієнтації на іманентні властивості мови і на статичні описи внутрішньосистемних відносин до установки на розкриття зв'язків між мовою і людиною, між мовою і суспільством, на виявлення динаміки функціонування мови в реальних ситуаціях спілкування.

У той же час і теорія перекладу, розширивши свої горизонти під впливом названих напрямів, у свою чергу збагатила мовознавство новими даними, що розширили наші уявлення про природу і функціонування мови. Насправді, будучи унікальною сферою мовної діяльності, де стикаються один з одним не тільки різні мови, а й різні культури, а інколи й різні цивілізації, переклад є природною експериментальною лабораторією, в якій багато лінгвістичних теорій піддаються «перевірці на міцність».

Разом з тим треба визнати, що практика перекладу у галузі між-культурних комунікацій ще чекає свого теоретичного осмислення. Ученими-мовознавцями зроблені лише перші, хоча й багатообіцяючі, кроки в пізнанні процесу перекладу. Як і раніше, ведуться суперечки навколо таких фундаментальних проблем, як суть перекладу, визначення його меж, або, іншими словами, чітке розмежування перекладу й різних видів квазіперекладацької діяльності. Ці проблеми, які хвилювали учених-перекладачів ще в 40–50-ті роки, за останній час ніби відійшли на задній план через підвищений інтерес до процесуальних і семіотичних аспектів перекладу, але це не свідчить про те, що вони втратили свою актуальність.

Зараз у центрі уваги теоретиків перекладу опинилися такі важливі питання, як еквівалентність перекладу і її типи, процедури і стратегія перекладу, переклад як комунікативний акт, прагматика перекладу. При цьому далеко не завжди вдається виявити взаємозв'язок між цими аспектами перекладу і їх відношення до названої вище традиційної проблематики.

Семантичні розбіжності, які існують між мовами, не створюють непереборного бар'єру для міжмовної комунікації, і зокрема для перекладу. П. Чесноков має рацію, відзначаючи, що виразні можливості системи будь-якої мови вельми обмежені, але це не є перешкодою для пізнавальної діяльності людей, тому що пізнання, які стимулюються завданнями, що ставить перед людиною практика, здійснюються не на базі закріпленої системи мови, а на базі нескінченної багатообразної, гнучкої і рухомої мови, що використовує засоби мовної системи і володіє безмежними можливостями комбінування її одиниць. Звідси робиться висновок, що має найбезпосередніше відношення до проблеми можливостей перекладу: «Чим більше зміцнюються зв'язки між народами, чим більше нівелюються відмінності в їх практичній діяльності та умовах життя, тим більшої єдності набувають їх пізнавальні інтереси, тим більшу роль починає відігравати процес подолання семантичних розбіжностей у мові» [14: 47–50].

Отже, підсумовуючи вищесказане підкреслимо: питання про переклад у міжкультурній комунікації є в своїй основі питанням філософським, методологічним, значною мірою похідним від потрактування проблеми співвідношення мови й мислення. Логіка думки однакова для всіх людей, адже вона витікає з природи людського

пізнання, обумовленої потребами пізнавальної діяльності людини і потребами практики. Саме ця спільність логічності думки, загально-людський характер логічних форм, а також наявність семантичних універсалій, що характеризують мову загалом, складають ту основу, на якій виникає принципова можливість передачі інформації через посередництво перекладу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — Львів: ЛНУ, 2004. — 342 с.
2. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1985. — Вып. 16: Лингвистическая прагматика. — С. 21–38.
3. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: Монография / П. Н. Донец — Харьков: Штрих, 2001. — 386 с.
4. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. / В. Коптілов — К.: Юніверс, 2002. — 280 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. — М.: Междунар. отношения, 1974. — 345 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров — М.: Высш. школа, 1983. — 345 с.
7. Чернов Г. В. Теория и практика синхронного перевода. — М.: Междунар. отношения, 1978. — 234 с.
8. Kade O. Zu einigen Grundpositionen bei der theoretischen Erklärung der Sprachmittlung als menschlicher Tätigkeit // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge. — Leipzig, 1977. — [N] 1.
9. Catford J. A. Linguistic theory of translation. — Oxford, 1965. — 324 с.
10. Mackey W. F. The Description of Bilingualism // Readings in the Sociology of Language. — The Hague: Mouton, 1968. — P. 554–584.
11. Nida E. A., Taber C. The theory and practice of translation. Leiden, 1969. — 345 p.
12. Реформатский А. А. Принципы синхронного описания языка / А. А. Реформатский // Реформатский А. А. Лингвистика и поэтика. — М.: МГУ, 1987. — С. 20–40.
13. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику: Учебное пособие / А. Ю. Маслова. — М.: Флинта: Наука, 2008. — 152 с.
14. Чесноков П. В. Слово и соответствующая ему единица мышления / П. В. Чесноков. — М., 1967. — 265 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ДИСКУРСУ У СУЧАСНІЙ МОВОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

Статья посвящена разработке проблемы толкования дискурса в современной языковедческой парадигме. Дискурс рассматривается как речевой и мыслительный феномен, изучаемый в неразрывной связи с обстоятельствами его возникновения и эволюции. Дискурс в коммуникативном аспекте трактуется как комплексное речевое образование, состоящее из последовательности фраз, объединенных смысловыми связями. Экспериментально установлено, что существуют типологические особенности для каждого отдельного вида институционального дискурса, а также неповторимый этикет. Именно такое всестороннее раскрытие природы дискурса подтверждает тезис о существовании языка как дома бытия.

Ключевые слова: дискурс, феномен, типологические особенности, институциональный дискурс.

Статью посвящено разоблачению проблемы тлумачення дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. Дискурс розглядається як мовленнєвий і ментальний феномен, що вивчається у нерозривному зв'язку з обставинами його виникнення та еволюції. Дискурс у комунікативному аспекті тлумачиться як комплексне мовленнєве утворення, яке складається з послідовності фраз, об'єднаних смисловими зв'язками. Експериментально встановлено, що існують типологічні особливості для кожного окремого виду інституціонального дискурсу, а також неповторний етикет. Саме таке всебічне розкриття природи дискурсу підтверджує тезис про існування мови як будинку буття.

Ключові слова: дискурс, феномен, типологічні особливості, інституціональний дискурс.

The article is aimed at elaborating the problem of interpreting discourse in the modern linguistic paradigm. Discourse is viewed as the speech and mental phenomenon studies in connection with the circumstances of its origin and evolution. Discourse is interpreted in the communicative aspect as a complex speech construction, consisting of a sequence of phrases interwoven by semantic links. It has been experimentally proved that there exist typological peculiarities for each separate type of institutional discourse and also the unique ethic. This all-sided

explanation of the discourse nature verifies the thesis of the language existence as the house of being.

Key words: *discourse, phenomenon, typological peculiarities, institutional discourse.*

Постановка проблеми. Протягом багатьох десятиріч дослідження у сфері дискурсології залишаються пріоритетними як у загальному мовознавстві, так й у таких прикладних лінгвістичних дисциплінах, як психолінгвістика, комунікативна лінгвістика та соціолінгвістика. Цей перелом у ментально-мовній парадигмі ознаменувався переосмисленням центрального об'єкту наукових лінгвістичних розвідок — на зміну фразі як мисленнево-комунікативній одиниці прийшла надфразова єдність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на фундаментальні дослідження в галузі дискурсології В. Г. Борботька, В. І. Карасика, Ю. С. Степанова, Т. А. ван Дейка, приймаємо за основу визначення дискурсу як комплексного мовленнєвого утворення, що складається з послідовності речень, які перебувають у смисловому зв'язку [1; 2; 3; 4].

Постановка проблеми. Навряд чи існує якийсь інший мовознавчий феномен, який би викликав таку палку полеміку, як дискурс. Дискурс вивчається ще з часів Е. Бенвеніста, який увів у обіг термін «*discours*» для позначення «мовлення, зануреного у життя».

Метою дослідження, результати якого слугували базою для написання запропонованої статті, була спроба переосмислити дискурс як складне ментально-мовленнєве утворення з позицій транслятології, спираючись на фундаментальні наукові розвідки видатних лінгвістів 20–21-го сторіччя (P. Serio, M. Foucault, G. Lyons, Ch. Fillmore, Teun van Dijk, J. Fisk, G. Lakoff, N. Chomsky, R. Barthes, А. Жолковський, І. Кашкін, Ю. Лотман, М. Ільїн, В. Карасик, Ю. Степанов, В. Борботько, Ф. Бацевич).

Дискурс широко інтерпретується як полісемічний термін, об'єкт синергетичної природи та інтердисциплінарного характеру, який водночас вивчається загальним мовознавством, комп'ютерною лінгвістикою, НЛП, психологією, філософією, логікою, соціологією, антропологією, етнологією та семіотикою.

Неповторний характер дискурсу найбільш яскраво ілюструє наведена нижче схема:

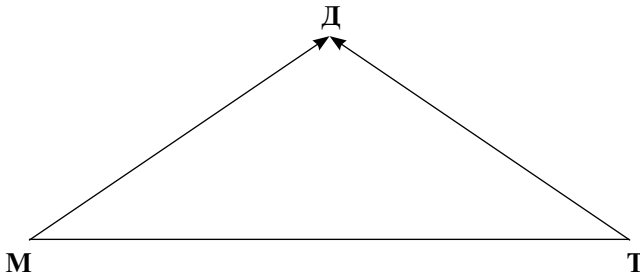

Рис. 1

де **М** позначає соціально детерміноване **Мовлення**;

Т позначає **Текст** із екстралінгвістичною інформацією;

Д позначає **Дискурс**.

Опозиція **Текст :: Дискурс** розглядається у такому аспекті — дискурс розуміється як текст, переплетений із життям, або текст, представлений динамічно крізь призму певних подій. Текст передусім інтерпретується як первинно абстрактний і формальний конструкт, дискурс — як різні способи його актуалізації, що розглядаються в аспекті когнітивних процесів та їхнього зв'язку з екстралінгвістичними чинниками. На відміну від терміна «текст» термін «дискурс» не застосовується до текстів, зв'язки яких із реальністю були невідворотно втрачені (напр. стародавні тексти етрусків).

З погляду лінгвістики дискурс часто визначають як комплексне комунікативне явище, яке передбачає вплив екстралінгвістичних чинників на його виникнення та сприйняття. Дехто з мовознавців (В. Борботько, В. Карасик, Ф. Бацевич та ін.) наголошує на необхідності розуміння дискурсу як комунікативної одиниці найвищого порядку.

Дискурс слід досліджувати як комплексну комунікативну одиницю із власними структурно-семантичними характеристиками. Якщо дискурс є завершеним мовленнєвим утворенням, йому властиві такі характеристики, як зв'язність, цілісність, повнота й автосемантия (яка розуміється як розв'язаність усіх питань референції усередині тексту), отже для його розуміння адресатові необхідно мати певну мовну компетенцію вихідної мови (тобто вправно володіти синтаксисом і семантикою цієї мови).

Дискурс завжди носить бутійний і дієвий характер, дискурс не існує поза комунікацією, бо є її безпосереднім породженням, власне це обмін репліками без певного мовленнєвого замислу. Дискурс — це і власне висловлення, і ті когнітивні установки, які детермінують зміст і форму висловлення. Дискурс — це текст зв'язного мовлення, який складається з послідовності комунікативних одиниць мови, за обсягом довших за просте речення, що знаходяться між собою у смислово-зв'язку.

Усередині великих фрагментів дискурсу спостерігається єдність — тематична, референціальна (тобто єдність учасників комунікативних ситуацій), подійна, часова, просторова і т. ін.

Якщо зіставити два різні тлумачення дискурсу — як зв'язного тексту з урахуванням різних факторів, що вплинули на його утворення (екстралінгвістичних, прагматичних, національно-етнічних тощо), і одночасно як мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент у взаємодії людей механізму їх свідомості (когнітивних процесах). Спільним для цих двох визначень є соціальна спрямованість і комунікативна значимість.

Дискурс передбачає обмін висловленнями, при якому відбувається двостороння низка мовленнєвих подій, де учасники постійно обмінюються ролями адресата й адресанта, залишаючись серед своїх соціальних та ритуальних ролей і установок. Для мовленнєвої події такого плану характерними є декодування інформації з її розширенням чи звуженням та стійкий зворотний зв'язок, що зумовлює повне її декодування. Дистинктивними ознаками дискурсу у лінгвістичному аспекті є когерентність, когезія, логічність, наявність меж між великими фрагментами, що маніфестуються в усному дискурсі за допомогою паузації, у письмовому — графічно пунктуаційними знаками.

Найповніше лінгвістична трактовка дискурсу втілена в дефініції Джона Фіска у розвідці «Телевізійна культура», де дискурс тлумачиться як соціальна система репрезентації (напр.: терміни, поняття, закони), організована певним чином, щоб здійснювати обмін значеннями за певною темою. Близьким для цього є філософське розуміння дискурсу одночасно як предмету обговорення, соціальної ситуації та ідеології, та трактування дискурсу як мовленнєвого втілення відчуття світу та життєвої позиції.

Функціональний підхід до визначення дискурсу розкрито у розвідках Тойна Ван Дейка — це функціональна частина комунікативних і більш загальних суспільних і культурних цілей соціальних груп чи окремих особистостей. Буття дискурсу є значно ширшим за мовознавчі парадигми, він сягає поза стереотипні лінгвістичні обрії: він має власне буття, він не обмежується граматичними нормами й лексичним узусом. Дискурс існує передусім і головним чином у текстах, але у таких, за якими постає особлива граматики, особливий лексикон, особливі правила слововжитку і синтаксису, особливий світ. У світі кожного окремого інституціонального дискурсу діють неповторні правила синонімічних замінів, власний етикет. Саме таке широке всебічне розкриття природи дискурсу підтверджує тезу про існування мови як дому буття.

Дискурс, що розуміється як текст, занурений у ситуацію комунікації, допускає багато вимірів. Із позицій прагмалінгвістики дискурс є інтерактивною діяльністю учасників спілкування, встановленням і підтриманням контакту, емоційного та інформаційного обміну, здійсненням впливу один на одного, переплітінням мінливих комунікативних стратегій і їх вербальних і невербальних утілень у практиці спілкування, визначення комунікативних ходів у єдності їх експліцитного та імпліцитного змісту.

Із позицій психолінгвістики дискурс є цікавим як розгорнення перемикачів від внутрішнього коду до зовнішньої вербалізації у процесах породження мовлення та його інтерпретації із урахуванням соціально-психологічних типів мовних особистостей, рольових установок. Лінгвостилістичний аналіз дискурсу є зорієнтованим на вияв реєстрів спілкування, розмежування усного та писемного мовлення в їх жанрових різновидах, визначення функціональних параметрів спілкування на основі його одиниць (характеристика функціональних стилів). Структурно-лінгвістичний опис дискурсу передбачає його сегментацію і спрямований на висвітлення власне текстових особливостей спілкування — змістовна і формальна зв'язність дискурсу, способи перемикачів теми, модальні обмежувачі (*hedges*), великі та малі текстові блоки, дискурсивна поліфонія як спілкування одночасно на декількох рівнях глибини тексту.

Висновки. Наголошуючи на дискурсивності поняття дискурс у сучасній лінгвістиці і перекладознавстві, однак зазначимо, що головні

відмінні риси дискурсу як мовленнєвого і ментального феномену можуть бути сформульовані у таких положеннях.

- Термін «дискурс» є близьким за змістом до поняття «текст», але його дистинктивною ознакою є динамічність на противагу статичності тексту;

- функціонально тлумачення дискурсу є близьким до діалогу як комунікативного акту, що передбачає наявність двох фундаментальних ролей — мовця (автора) й адресата. Проте дистинктивною ознакою дискурсу є наявність таких важливих для змістового плану складових, як хронотоп, тематика, ритуальність;

- існує також третя перспектива дослідження дискурсу — вивчення процесу мовного спілкування з позицій власне тексту, який виникає як результат дискурсу. Це є особливо актуальним для аналізу дейктиків та анафорично-катафоричних зв'язків займенників із самостійними іменними частинами мови;

- міждисциплінарний напрямок досліджень дискурсу йменується дискурсним або дискурсивним аналізом;

- дискурс має метамовну природу, але подібно до мовних одиниць нижчого порядку керується певними правилами і нормами;

- головною опозицією при класифікації дискурсу є опозиція усного та писемного дискурсу, в основі якої лежить протиставлення різних каналів передачі інформації — акустичного та візуального. Незважаючи на те, що на протязі тривалого періоду писемне мовлення було більш поширеним, ніж усне, саме усний дискурс є вихідною, фундаментальною формою існування мови, а писемний дискурс є похідним від нього. Більшість дослідників дискурсу залучають до цієї опозиції також ментальний або мисленнєвий дискурс.

Перспектива подальших досліджень убачається у залученні різних типологічно неспоріднених мов для підтвердження встановлених закономірностей.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 288 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.

3. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, факт и принцип причинности/ Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. — М.: РАН, 1996. — С. 37–73.
4. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. — 1998. — Vol. 2: Gender and Discourse. — P. 367–393.

ІНТЕРАКТИВНІ СТРАТЕГІЇ У МЕЖАХ ТЕКСТІВ-ЗАГАДОК

У статті визначено основні теоретичні аспекти вивчення комунікативних стратегій і тактик; виявлено їхню роль у дискусійному зразку загадки; виділено, з'ясовано та проаналізовано найскраповіші комунікативні стратегії енігматичних текстів в усіх досліджуваних мовах (за О. О. Селівановою). У результаті дослідження було з'ясовано, що загадка — це комунікативне явище дискурсивної природи.

Ключові слова: комунікативні стратегії, комунікативні тактики, енігматичний текст, загадка.

В статье определены основные теоретические аспекты изучения коммуникативных стратегий и тактик; выявлена их роль в дискуссионном образце загадки; выделены, выяснены и проанализированы самые популярные коммуникативные стратегии энигматических текстов во всех исследуемых языках (по Е. А. Селивановой). В результате проделанного исследования было выявлено, что загадка — это коммуникативное явление дискурсивной природы.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики, энигматический текст, загадка.

The article deals with the basic theoretical aspects of communicative strategies and tactics. The author reveals the role of communicative strategies and tactics in the discussion sample of a riddle; analyzes the most popular communicative strategies (by E. A. Selivanova [1]) of the enigmatic texts in the studied languages. This article establishes that a riddle is a communicative phenomenon of discursive nature.

Key words: communicative strategies, communicative tactics, enigmatic texts, riddle.

Актуальність статті зумовлена загальною зорієнтованістю сучасних лінгвістичних студій на комунікативно-функціональний аспект аналізу мови, на з'ясування функціонування мовних одиниць у межах певного типу дискурсу (у нашому випадку — це загадки у різноструктурних мовах як комунікативне середовище мовців). **Метою** статті є аналіз комунікативних стратегій, застосовуваних мовцем у межах енігматичних текстів задля досягнення загальної комунікативної мети — «пред'явлення або запит інформації» [1: 83] — знаходить свій вияв в описовій частині загадки, що може бути вербалізована або у формі запитання, або за допомогою іншої одиниці текстового рівня, яка у наративній формі імпліцитно спонукає адресата назвати відгадку.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити основні теоретичні аспекти вивчення комунікативних стратегій і тактик; виявити їхню роль у дискусійному зразку загадки; виділити, з'ясувати та проаналізувати найяскравіші комунікативні стратегії енігматичних текстів в усіх досліджуваних мовах.

В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція — «превербальний осмислений намір мовця», який організує та регулює інтерактивний процес, зумовлює вибір комунікативних стратегій та мовні засоби їхньої реалізації [2; 3; 4; 5].

Іntenція, на думку О. О. Селіванової, є превербальним, осмисленим наміром мовця й відповідно не має мовного характеру [3: 605], а своєї мовної реалізації набуває через стратегію [6: 120].

Спираючися на наукові праці провідних мовознавців [7; 8:103; 9: 56; 10: 87; 11: 54; 6: 118; 12: 6; 3: 607], можна сказати, що стратегія визначається як комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення кооперативного результату, глобальних або локальних комунікативних цілей, ефективності інформаційного обміну та впливу в процесі мовленнєвого спілкування. Отож стратегію можна трактувати як план реалізації наміру. Конкретні ж мовленнєві ходи [12: 6], або мовленнєві прийоми [13: 208; 6: 120], які виступають як окремий інструмент реалізації загальної стратегії [5: 46], називають тактиками. Отож, тактики входять до стратегії.

Інвентар комунікативних стратегій мовця є неоднорідним, а їхнє застосування й комбінування залежить від низки чинників, основними серед яких вважаємо тип міжособистісної мовленнєвої взаємодії

мовця з адресатом, конкретну комунікативну мету мовця та його особистісні комунікативні преференції.

У сучасній лінгвістиці не існує єдиної типології комунікативних стратегій. Різні дослідники у працях [14; 11] подають свої класифікації відповідно до певної сфери спілкування.

У центрі сучасної комунікації, що відбувається «за допомогою певної семіотичної системи», знаходиться людина; загадку, що, безсумнівно, є особливою формою людської комунікації, можна справедливо вважати антропоцентричним явищем. Слушно з цього приводу зазначає О. О. Селіванова: «антропоцентричність дискурсивного зразка загадки є специфічною: вона експлікована у формальній структурі цього жанру, представлений як діалогічна конструкція...» [15: 205].

Оскільки ми розглядаємо загадки як комунікативне явище дискурсивної природи, не можна не згадати про активних учасників дискурсу — адресанта та адресата, і про ті передбачені ситуацією спілкування соціальні ролі, які вони виконують в процесі комунікативної взаємодії.

Вважається, що в дискурсивному розгляді загадки також по можливості доцільно враховувати ситуацію, контекст, канал комунікації, зворотний зв'язок, комунікативний шум тощо [6].

Слідом за Т. М. Колокольцевою [16: 37] ми розуміємо мовленнєву стратегію як «генеральну інтенцію (макроінтенцію) мовця, а мовленнєву тактику як одну чи кілька мовленнєвих дій в межах обраної стратегії» [Там само: 37]. Основна комунікативна мета (інтенція) адресанта в межах загадок є однозначною, адже загадка, як справедливо зазначає В. С. Філіппов, «загадується для того, щоб на неї відповіли або, у крайньому випадку, спробували відповісти» [17: 117].

У дискурсивному зразку загадки, на думку О. О. Селіванової [15: 202–219], застосовано три типи інтерактивних стратегій: перформативності, шифрування, підказки.

Стратегія перформативності сприяє уведенню адресата до дискурсу і відповідає загальному намірові адресанта. При цьому дослідниця додає, що «залежно від ситуації, на яку проектується дискурсивний зразок загадки, інтенція доповнюється характером кінцевої результативності відповіді адресата» [Там само:205]. Тут мається на увазі «іспитовий» (коли від правильної відповіді залежить життя чи доля казкового героя) та «ритуальний» (коли загадка виступає міри-

лом кмітливості людини) характер народної загадки [Там само: 205–206] : *Ой там Роман воли пасе / А Галина воду несе: / — Ой ти Галю, серце Галю, / Щось я тобі сказати маю, / Шість загадок загадаю. / Відгадаєш — моя будеш, / Не вгадаєш — чужа будеш: / А що росте без насіння? / А що росте без коріння? / А що н'ється круг дерева? / А що сушить наші серця? / А що грає — голос має?* [18]; *Ой біжить, біжить мала дівчина, / А за є юда русалочка: / «Ти послухай мене, красна панночко, / Загадаю тобі три загадочки, / Як угадаєш — до батька пушу, / Не вгадаєш — до себе візьму»* [19]. — приклад яскраво ілюструє випадок, коли адресант загадки вважає за можливе втручання в долю адресата, а тому попереджує його про імовірний розвиток подій — *«Як угадаєш — до батька пушу, / Не вгадаєш — до себе візьму»*. У той же час В. Топоров зазначає, що для адресанта важливо, щоб адресат не стільки дав правильну відповідь, яка є відомою адресанту, скільки те, щоб відгадувач розв'язав загадку самостійно, «витримав випробування і тим самим залучився б до справжнього діалогу про вищі сакральні сутності» [20:56]. Звідси постає ще один відтінок перформативної стратегії мовця, що містить у своїй основі апеляцію до мисленневих процесів адресата, спонукає його аналізувати, ототожнювати, мислити логічно, оскільки адресант зацікавлений не лише в успішному результаті комунікативної взаємодії, а і в самому процесі її протікання, що відбувається у формі випробування на кмітливість. Наприклад, англ.: *Two little golden horns are sitting on a cloud, floating slowly in the sky, looking very proud (A young Moon)* [18:8]; фр.: *Que fait la lune, quand elle est pleine? (Elle luit)* [21: 144]. Отже, для того, щоб відгадати англійську загадку, потрібно володіти певними знаннями селенології (науки, що вивчає Місяць), тому що з'ясувати, що це саме молодий місяць а *golden horns (золоті ріжки) are sitting on a cloud (сидять на хмаринці)* досить складно. Для розв'язання французької загадки треба цікавитися не лише селенологією (*quand elle est pleine*), а й розраховувати на кмітливість відгадувача (*Que fait la lune*). «Автор» тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвід допомагають реципієнтові розпізнати референта та осмислити те, що подається в тексті.

Ще однією комунікативною стратегією (за класифікацією О. О. Селіванової) є *стратегія шифрування*, мета якої — «сховати від

адресата істинну інформацію, спрямувати його на хибний шлях, але зробити це майстерно, щоб усе ж таки надати співрозмовникові можливість розгадати загадку» [15: 207]. Різновидом стратегії шифрування можна вважати прихований намір адресанта здивувати відгадувача несподіваною відповіддю, яку він називає сам, адже загадка в цьому випадку є двозначною і дещо непристойною, а тому відгадувач ніяковіє і соромиться озвучити правильну, на його думку, відгадку, тобто загадка загадується адресантом не для того, щоб її відгадали, а для того, як зазначає В. С. Філіппов, «щоб дати відповідь» самому [17: 119]. Наприклад, *This belt stretches, far and wide. Walk along it, run, or ride by bus, or by car. (You can choose how far) (A ROAD)* [18: 20]. Стратегії шифрування реалізуються через низку тактик: метафоричної аналогізації, парадоксальності, гіперболізації, невизначеності суб'єкта загадки, варіативності відповіді, псевдоевфемізації, рими (у поетичних загадках).

Наступною О. О. Селіванова виокремлює *стратегію підказки* [15: 202–219]: укр.: *Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає (Сонце)* [19]; рос.: *Летом греет — зимой холодит (Солнце)* [22: 353]; англ.: *It never bothers to wake us up, but in any weather and any season, we open our eyes, stretch and yawn, we rise the moment we see it is risen (The Sun)* [18: 21]; фр.: *Qui est-ce qui court plus qu'un cheval, est en l'eau et ne se mouille point? (Le soleil)* [21: 2].

Так, наведені приклади містять у собі найповніші описові характеристики зашифрованих денотатів (в українській загадці цілком точним природним явищем є *зміна дня ніччю*; в російській — *влітку тепло, а взимку холодно*; в англійській — *сонце світить кожен день, незважаючи на пору року або погодні умови*; у французькій — *демонструються його розміри та фізичні якості*), що яскраво свідчить про те, що адресант сподівається на успішну комунікативну взаємодію з адресатом, внаслідок якої загадка буде розгадана правильно. На думку Ф. С. Бацевича, від комунікативних стратегій, що безпосередньо спрямовані на реалізацію певної інтенції, залежатиме «загальний «стиль» взаємодії комунікантів, тобто, як і якими засобами може бути досягнута мета» [6: 134].

Підсумовуючи, зазначимо, що в результаті проведеного дослідження загадка постає як комунікативне явище дискурсивної природи. Дискурсивний зразок загадки має одну чи кілька мовленнєвих

дій в межах обраної стратегії (мовленнєві тактики), яка в свою чергу є основним наміром мовця в межах енігматичних текстів. У дискурсивному зразку загадки застосовано три типи інтерактивних стратегій: перформативності, шифрування, підказки (за О. О. Селівановою).

Порушені питання, звичайно, потребують подальшого більш детального вивчення з метою надання вичерпних характеристик комунікативних стратегій і тактик мовця у межах енігматичних текстів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

5. Шмелева, Т. В. Модель речевого жанра [Текст] / Т. В. Шмелева // Антология речевых жанров : повседневная коммуникация / А. Вежбицка, В. Е. Гольдин, С. Ю. Данилин [и др.]. — М. : Лабиринт, 2007. — С. 81–89.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук, 2001. — 651 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] : підручник / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
8. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. — Винница : Нова Книга, 2009. — 272 с.
9. Bednarek M. Evaluation in Media Discourse: Analysis of the Newspaper Corpus / M. Bednarek. — Continium International Publishing Group, 2006. — 253 p.
10. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [Текст] : підручник / Бацевич Ф. С. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
11. Parisi D. A goal analysis of some pragmatic aspects of language [Text] / D. Parisi, Ch. Castelfranchi // Possibilities and limitations of pragmatics. — Amsterdam, 1981. — P. 551–567.
12. Романов А. А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения [Текст] / Романов А. А. — М. : ИЯ АН СССР, 1988. — 182 с.
13. Черявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия [Текст] : учеб. пособие / Чернявская В. Е. — М. : Флинта ; Наука, 2006. — 136 с.
14. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) [Текст] : монографія / Непийвода Н. Ф. — К. : ТОВ «МФА», 1997. — 288 с.
15. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] : монография / Иссерс О. С. — Омск : Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. — 285 с.
16. Сковородников А. П. О необходимости разграничений понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии [Текст] / А. П. Сковородников // Риторика — лингвистика : сб. ст. — Смоленск : Изд-во СГПУ, 2004. — Вып. 5. — С. 5–12.
17. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации [Текст] : учебник для вузов / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина ; под ред. проф. О. Я. Гойхмана. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 272 с.
18. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації [Текст] / Радзівська Т. В. — К. : Ін-т укр. мови, 1993. — 194 с.

19. Селіванова О. Дискурс української загадки [Текст] / О. Селіванова // Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект) : монографія. — К. — Черкаси : Брама, 2004. — С. 202–219.
20. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи [Текст] / Татьяна Николаевна Колокольцева. — Волгоград : Издательство Волгоградского госуниверситета, 2001. — 260 с.
21. Филиппов В. С. Коммуникативная природа загадки [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Вадим Станиславович Филиппов. — Орел, 2000. — 137 с.
22. Поляков Ю. М. Загадки в стихах : Книга для чтения на англ. языке в младших классах средней школы / Ю. М. Поляков. — М. : Просвещение, 1981. — 48 с.
23. Українські народні загадки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : utiputi.com.ua
24. Топоров В. Н. К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки) [Текст] / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Загадка как текст. 2. — М. : Индрик, 1999. — С. 54–68.
25. Rolland E. Devinettes ou énigmes populaires de la France / E. Rolland. — Paris : F. Vieweg, Libraire-éditeur, 1877. — 178 p.
26. Пословицы. Поговорки. Загадки / [сост., авт. предисл. и коммент. А. Н. Мартынова, В. В. Митрофанова]. — М. : Современник, 1986. — 512 с.

УДК 81+808.53+621.396.7

Н. С. Жмаєва

ЛІНГВІСТИЧНІ РИСИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬО-ПІЗНАВАЛЬНОГО РАДІОДИСКУРСУ

Дослідження присвячено вивченню освітньо-пізнавального радіодискурсу як своєрідного комунікативного феномену, виявленню та систематизації способів мовного втілення його комунікативних особливостей. Констатовано, що дискурсотворчі характеристики освітньо-пізнавального радіодискурсу обумовлюють його мовну репрезентацію, яка має типологічно універсальний характер в досліджуваних мовах (німецькій та українській). Конкретна мовна специфіка виявляється в окремих аспектах зазначених мов у межах аналізованого типу інституційного дискурсу.

Ключові слова: *освітньо-пізнавальний радіодискурс, комунікативні стратегії, тактики, дискурсотворчі характеристики, лінгвістична репрезентація.*

Исследование посвящено изучению образовательно-познавательного радиодискурса как особого коммуникативного феномена, выявлению и систематизации способов языкового воплощения его коммуникативных параметров. Констатировано, что дискурсообразующие характеристики образовательно-познавательного радиодискурса обуславливают его языковую репрезентацию, которая носит типологически универсальный характер в исследуемых языках (немецком и украинском). Конкретная языковая специфика проявляется в отдельных аспектах рассматриваемых языков в рамках анализируемого типа институционального дискурса.

Ключевые слова: *образовательно-познавательный радиодискурс, коммуникативные стратегии, тактики, дискурсообразующие характеристики, лингвистическая репрезентация.*

The study concentrates on the educational cognitive radio discourse analysis. The educational cognitive radio discourse is regarded as a special communicative phenomenon; its communicative parameters linguistic realization means are defined and systematized. It is stated that discourse forming characteristics of the educational cognitive discourse determine its linguistic representation which proves to be universal in the languages under study (German and Ukrainian).

Specific language peculiarities are manifested in certain aspects of the studied languages within the analyzed institutional discourses type.

Key words: *educational cognitive radio discourse, communicative strategies, tactics, discourse forming characteristics, linguistic manifestation.*

Радіокомунікація в сучасному світі є однією з найпоширеніших форм комунікації, засобом масової інформації і одним з основних каналів передачі інформації поряд з Інтернет і телебаченням. Таке положення радіокомунікації приводить до виділення радіодискурсу із загального дискурсивного різноманіття. Дослідження особливостей радіодискурсу та форм мовленнєвого впливу, що реалізуються в межах цього типу дискурсу, дозволяє краще зрозуміти функціонування медіадискурсу та усного розмовного дискурсу в цілому.

Дослідження присвячено вивченню освітньо-пізнавального радіодискурсу як особливого комунікативного феномену, виявленню та систематизації способів мовного втілення комплексу властивих йому комунікативних стратегій і тактик.

Мета дослідження — виявити комунікативну специфіку освітньо-пізнавального радіодискурсу шляхом вивчення властивих йому комунікативних стратегій, тактик і способів їх мовної реалізації.

Говорячи про особливості медіадискурсу, варто відзначити деякі позалінгвальні умови, в яких протікає радіокомунікація і які обумовлюють унікальність даного типу дискурсу: дистантність, опосередкованість, відсутність візуалізації, масовість аудиторії слухачів, всеосяжність, швидкість передачі інформації, зв'язок з часом (одномоментність, необоротність, лінійність, безперервність). Радіодискурс неоднорідний, що викликано діалогічністю і інтерактивністю, створенням текстів і використанням мовних засобів, характерних для різних типів мовлення. Особливості радіодискурсу також обумовлені жанровими та цільовими установками, тематикою програми та форматом радіостанції в цілому.

Позалінгвальні умови, в яких протікає радіокомунікація, типи взаємодії учасників радіокомунікації, прагнення до матеріалізації радіопростору, структурна організація, тематична різноплановість, особливі мовні засоби свідчать про те, що радіодискурс, поєднуючи в собі універсальні риси медіадискурсу, має свої відмінні риси та заслуговує на самостійний статус в загальному дискурсивному просторі.

Основні характеристики радіодискурсу — оперативність, подійність, новизна, актуальність, достовірність і конкретність. Ці якості визначають особливості збору матеріалу, методи його обробки, зміст і форму радіоповідомлення. Відбір інформації проводиться на основі двох головних критеріїв — актуальності і орієнтації на соціальну та особистісну вмотивованість аудиторії. Якщо жанр «новини» орієнтується на масову аудиторію, то жанри передач, що виконують пізнавальну або розважальну функції, орієнтовані на малі групи, різняться за своїми потребами і субкультурами. Найвищий ступінь актуальності цього типу медіадискурсу пов'язаний з поточними подіями (інформаційний радіодискурс) та інформацією, яка розвивається і має продовження — саме цьому критерію цілком відповідає освітньо-пізнавальний радіодискурс, бо пізнання, як відомо, не має меж.

Ключові комунікативні характеристики освітньо-пізнавального радіодискурсу визначені на основі аналізу дискурсотворчих характеристик інформаційних радіопрограм, присвячених сучасним інформаційним технологіям німецької радіостанції «Deutschlandfunk» розділу «ComputerundKommunikation» та першого каналу національної радіокомпанії України, розділ «Інтернет, комп'ютер, звук» (записи 2003–2015 років).

В основу дослідження покладено системотворчі ознаки дискурсу, що дозволяють виділяти його як самостійну категорію комунікації: опис типових учасників, хронотопу, жанрів, цілей, цінностей, стратегій, прецедентних текстів і дискурсивних формул [1: 209].

Аналіз дискурсотворчих характеристик досліджуваного типу дискурсу дозволяє констатувати, що освітньо-пізнавальний радіодискурс характеризується особливим типом відносин між учасниками комунікації. Джерелом освітньо-пізнавального тексту є журналіст, фахівець, який уміє створювати й озвучувати в ефірі публіцистичний текст та вступає в уявний діалог зі слухачем. Адресат має умовно масовий характер, це психологічно і територіально роз'єднана аудиторія. Що стосується вікових обмежень, то специфіка актуалізованої в освітньо-пізнавальному радіодискурсі інформації обумовлює досить широкий віковий спектр потенційного адресата — від підлітка до людини похилого віку. Проте тематична спрямованість освітньо-пізнавального радіодискурсу дозволяє конкретизувати потенційного адресата як людину, відкрити до пізнання нового, здатну критично міркувати.

Тексти радіопередач містять великий обсяг когнітивної інформації, представленої у вигляді адаптованих наукових знань. На перший план виходить урахування комунікативних очікувань адресата щодо тематичної наповненості актуальною інформацією. Адресанти і адресати радіопередач є рівноправними учасниками процесу спілкування, незважаючи на відсутність зворотного зв'язку з боку адресатів. Модусна складова мовленнєвого висловлювання радіоведучого дозволяє впливати на емоції радіослухача, приваблювати його до себе, сконцентрувати увагу на інформації, що звучить в радіоефірі, і повернути увагу до радіостанції в цілому.

Характерною дискурсотворчою ознакою освітньо-пізнавального радіодискурсу є певний хронотоп (постійно фіксований час і місце зустрічі адресантів і адресатів комунікації), цілі (розширити, примножити наявну у адресатів базу знань про сучасні інформаційні технології), джерела прецедентних текстів (спеціальні наукові розробки, дослідження даної сфери) і дискурсивні формули (під дискурсивними формулами розуміються своєрідні функціонально обумовлені мовленнєві звороти, властиві спілкуванню у відповідному соціальному інституті; комунікативні кліше, які в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відносин у відповідному інституті [1]): формули вітання, встановлення контакту, анонсування рубрик радіопередач.

Комунікативна спрямованість освітньо-пізнавального радіодискурсу знаходиться на перетині основних комунікативних завдань засобів масової комунікації (інформувати, просвіщати, розважати) і цілей освіти (поширювати знання, освіту, культуру). Реалізація зазначених комунікативних завдань здійснюється за допомогою комунікативних стратегій і тактик, суть яких полягає в операції над знаннями адресата, над його ціннісними категоріями, емоціями, волею. Комунікативні стратегії і тактики розглядаються як авторські інтенції різного комунікативного масштабу [2]. Комунікативна стратегія співвідноситься з основною метою комунікації, яка формується виходячи з головного комунікативного наміру адресанта, та є сукупністю мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення генеральної комунікативної мети дискурсу з урахуванням умов, в яких протікає комунікація, та реалізується певним набором комунікативних тактик. Комунікативна тактика розглядається як сукупність практичних

ходів у реальному процесі комунікативної взаємодії, що дозволяють досягти поставлених цілей у конкретних ситуаціях, що сприяють реалізації певної комунікативної стратегії. Як прийом реалізації тактик при вербальній комунікації виступають мовні засоби різних мовних рівнів.

Освітньо-пізнавальні інтенції адресанта освітньо-пізнавального радіодискурсу сфери сучасних інформаційних технологій реалізуються за допомогою двох ключових комунікативних стратегій: стратегії навчання, стратегії формування пізнавальної активності аудиторії і комунікативними тактиками: звернення до авторитетного джерела, поширення когнітивної інформації, комунікативної рівності, залучення уваги аудиторії.

Акустичний канал комунікації визначає застосування в медіадискурсі мовних (фонетичних, лексико-граматичних, стилістичних) і медійних (музичного супроводу) засобів. Мовні і медійні засоби в радіодискурсі складаються в медіатекстову єдність і об'єднані спільною функціональною спрямованістю на інформування і вплив.

Ефективна реалізація функції впливу в радіодискурсі обумовлена фактором адресата, його інтересами, потребами і віковими особливостями. Крім того, при створенні радіотекста необхідно пам'ятати, що одержувач усного повідомлення сприймає його тільки одним органом почуттів — слухом, що, відповідно, накладає певні обмеження на вибір засобів оформлення.

Композиційний малюнок освітньо-популярної радіопередачі характеризується універсальністю і повторюваністю і включає в себе вступ, анонс, основну частину, що складається з ряду інформаційних повідомлень, і завершення.

Серед засобів, покликаних чинити психологічний вплив на слухачів, особливо слід виділити такі, як повторення відрізків інформації, чергування чоловічого і жіночого голосу для підтримування уваги аудиторії, фрагментація інформації.

Враховуючи одночасність звукового та змістовного сприйняття інформації, перше висловлювання концентрує увагу слухача на одному факті, але найважливішому. Таким чином досягається настрій слухача і його зацікавленість. Іншим важливим принципом структурування радіопередачі є принцип повторюваності інформації. Це пояснюється складністю сприйняття на слух без опори на попередню

інформованість. Ретельний відбір ключових слів і їх достатність забезпечують адекватне сприйняття інформації та зацікавленість у ній.

Проведений аналіз комунікативних особливостей дослідженого типу дискурсу дозволяє дійти висновку, що сучасний освітньо-пізнавальний радіодискурс є особливим комунікативно-прагматичним феноменом. У медіасфері його положення обумовлене запитом суспільства на отримання пізнавальної інформації, актуальністю поширеної інформації та особливостями функціонування даного типу дискурсу.

Специфіка виділених характеристик освітньо-пізнавального радіодискурсу дозволяє віднести його до інституціонального дискурсу, учасниками комунікації стають люди, які прагнуть до пізнання нового, що постає головною цінністю процесу спілкування. З урахуванням каналу комунікації радіопрограми віднесені до проєктивного типу дискурсу, тобто такого, що реалізується через засоби масової інформації.

Виявлена специфіка дискурсивних параметрів дозволяє зробити висновок, що освітньо-пізнавальний радіодискурс виділяється в дискурсній системі як особлива формація радіодискурсу.

Своєрідність освітньо-пізнавального радіодискурсу обумовлена взаємодією наступних дискурсивних ознак: установки адресантів на просвітництво, жанрової своєрідності радіопередач, суб'єкт-суб'єктної позиції комунікантів, актуальною інтерактивністю, певним репертуаром комунікативних стратегій і тактик. Ефективність реалізації стратегій і тактик в освітньо-пізнавальному радіодискурсі забезпечується вербалізованими засобами різнорівневих мовних ярусів: фонетичного, лексичного, граматичного.

Освітньо-пізнавальний дискурс орієнтований на об'єктивне логічне відображення дійсності, мовлення в ньому суворо структуроване, йому властива конкретність і економія лексичних засобів — це пов'язано з необхідністю в одному повідомленні за малу кількість часу дати найбільший обсяг інформації.

Діапазон засобів передачі когнітивної інформації великий і включає наступні компоненти: скорочення, абревіатури (*CD, CD-ROM, CPU, DDR, USB, XP*), що збільшують щільність інформації; засоби, що забезпечують об'єктивність викладу: пасивні конструкції, незначено-особисті та безособові речення, переважання абсолютного теперішнього часу, безособова семантика підмета.

З особливостями аудитивного сприйняття інформації пов'язані норми і правила побудови окремих висловлювань. Превалюють короткі висловлювання з простою граматичною структурою, прямий порядок слів, який краще сприймається «на слух», відсутні багатослівні обставинні звороти, які відволікають від основного сенсу. Якщо вислів має складну структуру, то при відтворенні його смислове членування підкреслюється за допомогою пауз і інтонації.

Характерною рисою всіх текстів освітньо-пізнавального радіодискурсу є їхнє особливе термінологічне навантаження. Велика кількість термінів (*Adapter, Backup, Buffer, Home, Image, Mousestick, Profile; клієнт, компіляція, лінкер, інтернет, контролер, сервер, хакер, відеоплеєр, провайдер, вінчестер, браузер*), назв корпорацій (*Canon, Compaq, IBM, Intel, Linux, Microsoft, Sony i Toshiba*) і продукції сфери інформаційних технологій (*Motherboard, Bluetooth, Walkie-Talkie, анлімітид, фаєрволз, вокі-токі, смарт хоум, вай фай, глобалгезеринг, солюшенс, хай-тек*) дозволяють віднести їх до текстових маркерів, що відбивають форму дискурсу як сукупність найбільш типових мовних засобів, що використовуються учасниками для реалізації головної, когнітивної мети радіодискурсу цього типу.

В освітньо-пізнавальному радіодискурсі превалює фон нейтральної писемної літературної норми, проте присутні мовні засоби, що забезпечують виконання другої частини комунікативного завдання — функції впливу (зацікавити слухача): спеціальні засоби, що створюють ефект зближення автора зі слухачем: риторичні запитання, вставні слова; лексика з емоційно-оцінної конотацією; інверсії, що підкреслюють оціночні компоненти речення; різноманітні засоби передачі естетичної інформації, запозичені з арсеналу художньої літератури: використання епітетів, порівнянь, метафор.

Як ефективний комунікативний чинник у радіопередачах використовується діалог. Реалізація принципу діалогічності мовлення пов'язана з певними труднощами, оскільки діалог в умовах масової комунікації — це свого роду імітація міжособистісного спілкування. Діалогічність пов'язана зі спрямованістю на адресата та прагненням взаємодіяти з ним, причому ця взаємодія відбувається з передбачуваними смисловими позиціями слухачів.

В аналізованому освітньо-пізнавальному дискурсі діалогічність мовлення носить умовний характер, оскільки адресати радіопрограм

не беруть безпосередньої участі в радіоефірі. Тому ведучий створює ефект залученості адресатів за рахунок персоніфікації своєї промови, власного представлення.

Крім того діалогічності мовлення сприяють питально-відповідні комплекси, пряма і непряма адресованість, спонукання до ментальних дій, використання «ми-конструкцій», що вказують на двобічність комунікації: *zгадаємо, пам'ятаєте, долучайтесь до нас; erinnern Siesich; DarüberhinausbeantwortenwirdieFrage, welcheRolleindiese mSzenariodasFernsehgerdtnochhat.*

Говорячи про просодичну оформленість освітньо-пізнавального радіодискурсу, варто зазначити, що до звукового аспекту радіо- і телеінформації висуваються особливі вимоги. Радіо й телебачення традиційно беруть на себе функцію формування мовного еталона на всіх рівнях мови, включаючи, у першу чергу, рівень вимови. Професійна підготовка диктора передбачає фахову освіту, пов'язану з оволодінням правил риторики, техніки читання й, насамперед, норм вимови. Вимова дикторів, які є «законодавцями» орфоепічної норми, відрізняється дотриманням усіх установлених правил вимови.

Просодичні характеристики інтонаційного контуру висловлень в українському та німецькому мовленні у межах дослідженого типу радіодискурсу демонструють конкретно-мовну специфіку: розповідні речення в українському мовленні характеризуються середнім тональним діапазоном, у німецькому — широким. При цьому локалізація мелодійного максимуму в українському мовленні припадає на початок, в німецькому — на кінець синтагми. Мелодійний рівень початку синтагми в українському мовленні нижче середнього показника, кінця синтагми — вище початку, в німецькому мовленні мелодійний рівень початку синтагми середній, кінця синтагми — низький. При цьому частотний діапазон синтагми в українському мовленні середній, в німецькому — широкий. Крім того, німецьке мовлення демонструє більшу варіативність мелодики в некінцевій синтагмі розповідних речень.

У спонукальних реченнях локалізація мелодійного максимуму в українському мовленні припадає на середину, в німецькому — на початок синтагми. Мелодійний рівень початку синтагми в обох мовах вище середнього, кінця — нижче середнього, частотний діапазон широкий.

Спеціальне питання демонструє збіг всіх інтонаційних характеристик в обох мовах. Що стосується загального питання, в українському мовленні локалізація мелодійного максимуму припадає на середину і кінець, в німецькому — на кінець синтагми. В українському мовленні мелодійний рівень початку синтагми середній, в німецькому — вище середнього, мелодійний рівень кінця синтагми в українському мовленні нижче початкового, в німецькому — вище. Частотний діапазон синтагми в обох мовах є широкий.

Заслугує на увагу сегментний рівень досліджуваного типу українськомовного та німецькомовного дискурсів внаслідок термінологічного навантаження одиницями англо-американського походження. Запозичені лексеми та оніми (назви корпорацій, торгівельних марок, програмного забезпечення) піддаються фонетичній адаптації в фонетичних системах мов, що сприймають.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження доводять, що фонетична адаптація англо-американських запозичень в освітньо-пізнавальному радіодискурсі зумовлює алофонічне варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення складних діафонічних відносин (у вигляді співіснуючих звукових варіантів) між фонетичними системами контактуючих мов. У фонетичних системах досліджуваних мов-реципієнтів експериментально встановлено функціонування інноваційних одиниць (ксенофонів), які створені за зразком відповідних фонем мови-донора; констатовано інтерферентний вплив мов-реципієнтів на акустичні характеристики ксенофонів.

Як механізми алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні дикторів радіоповідомлень виступають такі: заміна вихідної англійської фонемі відповідною фонемою мови-реципієнта, при цьому найбільшою фонетичною варіативністю відрізняється реалізація англійських фонем, що не мають відповідностей у німецькій та українській мовах; звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує); звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує); синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови-донора кількома фонемами мови-реципієнта); реалізація ксенофонів.

Проведене дослідження демонструє різний ступінь фонетичної адаптації англо-американських запозичень у вокалічній та консонантній системах мов-реципієнтів: вокалічним системам обох мов-реципієнтів властиве встановлення діафонічних відносин, у той час як консонантні системи обох мов, що запозичують, значною мірою розширюють свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів при вимові англо-американських запозичень в освітньо-пізнавальному радіодискурсі.

Статистичне опрацювання одержаних під час дослідження результатів дозволяє класифікувати ксенофони [r], [dʒ], [w], які мають інтерферентний характер, а також [s] у позиції перед голосним та фонемні комбінації [sp] і [st] в ініціальній позиції як закономірності, що поширюються на значний шар англо-американських запозичених лексем в досліджуваному типі освітньо-пізнавального німецькомовного радіодискурсу. Водночас статистичні дані свідчать про те, що вживання ксенофонів [p], [θ] у німецькому та українському мовленні, ксенофона [r] в українському мовленні, ксенофонів [d] у фінальній позиції та темного [l] у німецькому мовленні не є закономірним явищем і може розглядатися лише як загальна тенденція сучасного стану фонетичних систем досліджуваних мов.

Констатовано, що українська мова в значно меншій мірі у порівнянні з німецькою розширює свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів англійського походження при вимові англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій, що може розглядатися як конкретно-мовна особливість україномовного освітньо-пізнавального радіодискурсу.

Аналіз результатів дослідження дає можливість дійти таких висновків. Дискурсотворчі характеристики освітньо-пізнавального радіодискурсу обумовлюють його мовну репрезентацію, яка має універсальний характер в досліджуваних мовах. Конкретна мовна специфіка виявляється в окремих аспектах зазначених мов у межах аналізованого типу інституційного дискурсу, зумовлених типологічним класом досліджених мов: аналітико-синтетичній побудові німецької мови та синтетичній побудові української мови, розбіжністю інтонаційних маркерів, що є історично зумовленими, ступенем взаємодії досліджуваної мови з англійською мовою: інтенсивніше контактування німецької мови призводить до розширення фонемного інвен-

тарю німецької мови при вимові англо-американських запозичених лексем у межах освітньо-пізнавального радіодискурсу.

В якості перспектив дослідження розглядаємо аналіз та зіставлення дискурсотворчих та лінгвістичних особливостей різних типів радіодискурсу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. — М. : URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. — 288 с.

УДК 811.111' 42 ' 255.4

O. K. Yaskevych, M. M. Zymomrya

APPELLATION'S FUNCTIONS IN FICTION

The article deals with studying different layers of lexical units in the function of appellation and investigating spheres of their usage. We also analyze different forms of appellation, which are used in the informal and formal spheres of communication. The role of appellation (names, surnames, the names of relationship) are analyzed here.

Key words: *appellation, informal and formal spheres, layers of lexical units.*

У статті аналізуються різні шари розмовної мови, які виступають у функції звертання, а також сфера їх використання. Досліджуються різні форми звертання у офіційних та неофіційних стосунках та їх використання у художньому тексті.

Ключові слова: *звертання, офіційні та неофіційні стосунки, шари розмовної мови.*

В статье анализируются разные слои разговорной лексики, которые используются в функции обращения. Исследуются разные формы обращения в официальных и неофициальных отношениях, а также их использование в художественном тексте.

Ключевые слова: *обращения, официальные и неофициальные отношения, слои разговорной лексики.*

The problem of using standard language, culture of speaking is of interest to the linguists. These problems are urgent and they are paid much attention to by many modern linguists. Ability to select language means, which are adequate to the condition of communication, is called communicative competence.

This problem is investigated in our article and it is urgent. The aim of our article is studying different layers of lexical units in the function of appellation, investigating spheres of their usage.

We also analyze the appellation in the different contexts (formal and informal), different forms of appellation, which are used in the informal spheres of communication.

Appellation is a word or a combination of words, which name a person or an object to whom the speech is appealed [1, 242].

The main function of appellation is to attract attention to whom the speech is addressed. That's why in the role of appellation names, surnames, the names of relationship are often used. In folklore and fiction the appellation may be addressed to animals and inanimate objects.

In many cases appellation is grammatically connected with sentences. Appellations don't coordinate; they have special grammatical connections, which are called correlative connections.

In modern linguistic literature one can find different statements about grammatical gist of appellation. Some linguists consider that appellation enter the sentence (O. O. Shakhmatov, O. M. Pieshkovskiy). They point out the existence of grammatical connections between appellations and sentences.

According to O. Bulakhovskiy, the appellations don't form special groups of nominal sentences. A new statement has appeared recently, that appellation is a part of a sentence because it is expressed by a notional part of a speech, have syntactic features and closely connected with other parts of the sentences [2, 120].

Appellation is a word or a combination of words, which are grammatically independent from the sentence, nominate the person to whom the speech is addressed and is characterized by vocative intonation [2, 55]. By appellation we mean the use of nouns, pronouns, substantives adjectives or equivalent combination of words to denote person to whom the speech is addressed.

B. Ilyish uses the term direct address in the function of appellation. He says that there are some elements of the sentence, which are neither its main parts, nor any of the usual secondary ones. These are the direct address.

The direct address is often said to be outside the sentence, in the sense that it is not an integral part of its structure but is, as it was, added to it «from the outside» [3, 24]. This new statement, however, seems hardly justified and it is based on a rather too narrow view of the structure of a sentence. If we were to take the term «outside the sentence» as its face value, we should have to omit these elements, for example, when asked to read a sentence aloud. This is never done, and should not be done. By «structure of the sentence» we should mean the whole of a sentence, with all the elements, which it may contain, with their varying degrees of organic unity. In

this sense, then, the direct address is no less a part of the sentence than any other word or phrase.

The direct address is a name or designation of the person (or, occasionally, thing or things) to whom the speech or writing is addressed. We should not include in a definition of direct address the purpose of its use, as is done occasionally in grammars [4, 26]. The purpose may be different but this does not alter the fact that it is a direct address in all cases.

The direct address may consist of one word or of a phrase. If it is one word, this may be the person's name, or profession, or title, or it may denote a relationship between the person addressed and the speaker. If it is a phrase, this may be any of the types just mentioned, or it may be some emotional address friendly, as «my dear fellow», or hostile, as «you swine», «you old rascal», etc. in the latter case, it is quite clear that the speaker's purpose in using a direct address is to express his attitude towards the person spoken to, whether it be friendly or otherwise. A few examples from modern fiction will do well to illustrate the various possibilities in the structure and function of the direct address:

What have you been doing, Tom? [5, 176] *Dolly, how can you be so unkind?* [5, 179] *Hulloa, Julia, come in* [5, 48]. *You know how clever you are, Michael.* [5, 62]

The names Tom, Dolly, Julia and Michael as such are neutral in tone, but the following sentences:

Julia dear, will you marry me? [5, 42] *There's something in that, Evie dear* [5, 84]. *Charles dear, I want to talk to you about Roger* [5, 277]. *Oh Roger darling, you know your wretched father's busy* [5, 179]. *Oh, darling, how wonderful for you* [5, 188].

Of course these sentences express the speaker's emotional attitude toward the person addressed.

The emotional range of the words and phrases used in direct address can of course be very wide indeed, and these deserves close study from a lexical and stylistical viewpoint, but it does not affect the grammatical aspect of the matter.

The most spread part of speech, which is used in the function of appellation, is a noun. All proper nouns in the function of appellation are characterized by the absence of the article in the English language [6, 78].

Inside this group of words one can distinguish two classes of lexical unites: proper nouns and common nouns. Both proper and common nouns

in the function of appellation can reflect the inner world of this person. Alongside with the common features, each class of nouns in function of appellation has its own specific features.

The common nouns in the function of appellation are divided into two groups:

1. The appellations, which don't have estimative shades of meaning and they only, name the person.

It'll do you good, mummy [5, 136] All right, daddy, cried Roger [5, 142].

Those, which have estimative meaning. They don't only attract the attention of the person but also give him a definite characteristic.

Well, so long, old man [5, 215]. Oh, my dear old chap, I'm sorry to hear that [5, 215].

Not all common nouns but only those, which are connected with the names of persons, perform the role of appellation. In the group of appellations, which don't have estimative meaning one, can distinguish the following categories: words which denote rank, status, scientific degree, the occupied post, terms of relationship and occasional appellations. Appellations, which have estimative meaning, are divided into: zoosemy, names of plants, names of parts of the body, abstract nouns, slang appellations, names of persons reflecting their appearance and emotional appellations proper.

In the Modern English language there are two and three-elements of proper names. Functioning of the proper names is not limited only by the indication of the person, the proper names comprises the character of national originality and their usage in speech, the choice of this or that form of appellation (name, surname) are conditioned by different extra linguistic factors.

The proper names are divided into surnames, full proper names, diminutive proper names and nicknames. These four categories are distinguished in the system of appellations: all full proper and diminutive proper names, surnames and nicknames compose the nucleus of this system [1, 10]. Each of them can perform the function of appellation.

The most widely spread in this system are the proper names. They can combine with:

1. Traditional forms of politeness.

Good-bye, Miss Lambert. So long, good luck and all that sort of thing [9, 108]. I've got the most tremendous admiration for you, Miss Lambert [9, 197].

Pity I can't have you to massage me, Miss Phillips [5, 86]. How you talk, Mr. Gosselyn [9, 86]. Your favorite table is waiting for you, Miss Lambert [9, 295].

I hear you've had a big success tonight, Miss Lambert [5, 295].

The combination of traditional forms of politeness with proper names is realized through the correlation of such forms as Mrs., Miss with feminine and Mr., monsieur, sir, master with masculine.

2. With words denoting rank, scientific degree, grade and the occupied post, etc.

Now, you mustn't flirt with me, Colonel [5, 41].

As the appellation of rank and grade suggests only official situation, they are connected with the surnames.

3. Adjectives, which have estimative character.

But to think Julia could possibly give him a thought — my poor Dolly, you make me laugh [5, 79].

4. Terms of relationship.

The proper nouns in the function of appellation occupy the central place in the system of appellation, that's why they are universal and they are used by the representatives of all social groups.

When persons of different groups communicate with each other we can notice that the representatives of the older generation address the younger generation using both full and diminutive names.

Don't think unkindly of me, Tom [5, 96]. You are in love with Michael, aren't you? [5, 172] I've never told a lie, yet, Dolly, and I'm too old to begin now [5, 181].

Roger, what do you mean? [5, 188] I've been such a loyal friend to her, Michael [5, 169]. Tell me, Evie, do men ever try to pick you up in the street [5, 249].

One and the same form of appellation can be used by the addressee with different purposes, namely to express dissatisfaction with the addressee or disagreement with him or her.

Oh, Charles, how can you! [5, 278] Who the hell do you suppose he is, Evie? [5, 121] Don't be such a fool, Dolly [5, 173]. Michael, why don't you let that flat in the mews to Tom? [5, 78] How you talk, Mr. Gosselyn [5, 86]. Don't think unkindly of me, Tom [5, 96]. For God's sake don't fuss, Evie [5, 158]. Don't be silly, Julia [5, 110].

The choice of this or that form of appellation can be not only socially but also psychologically conditioned; such an appellation can have a special

psychological shade. It depends upon the addressee to whom he appeals, whether his attitude to the person is good or bad.

You're so good to me, Michael, and I hate my'self [5, 223]. You are the best company in the world, Charles [5, 239]. I do anything in the world for you, Charles [5, 242]. But I love you, Tom [5, 157]. I love you Michael, go. I can't bear it [5, 223].

The language can influence the behaviour of the person. One of the means of influence is the form of appellation. Knowing the habits and the character of the addressee, the speaker uses a special form of appellation, he can arouse emotions, achieve agreement etc.

Oh, Michael, Michael if you love me, if you've got any spark of tenderness in that hard heart of yours, let me have a bottle of beer [5, 107].

Forms of appellation are linguistic means, which express the relations between people. The relations can be personal and social, conditioned by the place of the person in social life. Certain forms of appellation suit each type of relation. With the change of the character of relations between the speaker and the addressee, the usual form of appellation changes too.

The most spread part of speech, which is used in the function of appellation, is a noun. Common nouns in the function of appellation are divided into inestimable and estimative appellations [7, 342].

Lexico-semantic forms of appellation differ within different social groups. The choice of the form of appellation depends on social traditions and norms.

In the system of the forms of appellation it is reasonable to speak about subordination, age, generation, profession, education, the theme of conversation, the degree of acquaintance, sex.

The use of the appellation in the language is a part of the problem of the culture of speech. The forms of appellations can express the whole complex of feelings shown to the interlocutor. We can judge the social status and educational level of the speaker by the forms of appellation he uses.

The choice of forms of appellation depends upon psychological state of the speaker, the addressee and the character of relations between them.

The system of the forms of appellation is dynamically stable. Substantive subsystem is characterized by certain stability. Some appellations, which lie in the level of low colloquial and slang style, penetrate into idiolect of higher and middle class (fellow, chap). These language innovations spread very quickly and become language norms.

REFERENCES AND NOTES

1. Оликова М. А. Обращение в современном английском языке. — Львов: Изд-во Львов. гос. ун-та, 1979. — С. 84.
2. Гольдин В. В. Обращение: теоретические проблемы. — Саратов, 1987. — С. 128.
3. Капканадзе Л. А. Номинация // Русская разговорная речь. — М., 1977. — С. 37–56.
4. Галкина-Федорук Е. М. Обращение как семантико-стилистическое средство выразительности в стихах Есенина // Проблемы современной филологии. — М., 1965. — С. 63–67.
5. Somerset W. Maugham «Theatre». — Moscow, 2000. — P. 317.
6. Медвидь О. С. Просторіччя англійської мови і засоби його відтворення в українських перекладах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Київ, 1975. — С. 27.
7. Yaskewych O., Zymomyra M. The use of appellations in official and informal relations // *Recepcja Tresci: studia literackie i translatoryczne. Spriyniatia zmistu: literaturoznawci ta perekladosnawci studii (Drohobycz — Uzhorod — Czestochowa)*. — Gdansk: Posvit, 2014. — P. 341–350.
8. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов С. І. Сучасна українська літературна мова. — Київ: Вища школа, 1976.
9. Charlston B. Studies on the Emotional and Affective means of Expression in Modern English. — Bern, 1960. — С. 235
10. Roget's The saurus of English Words and Phrases. — 2nd ed. — London, 1962. — P. 349.

УДК 401.42+415+444.6+808.1

Т. М. Корольова, Г. В. Сивокінь

ПРОСОДИЯ — ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ КОМУНІКАТИВНОЇ СЕМАНТИКИ

У науковій літературі відображено вкрай суперечливі тенденції в підході до дилеми: чи має взагалі інтонація будь-які функції в рамках мовної системи. Аналіз семантичних особливостей просодії в процесі комунікації дає можливість стверджувати, що супрасегментний фонетичний рівень є універсальним феноменом, не можна знайти мову, яка існувала б без цього рівня. У той же час слід урахувувати той факт, що кожна мова має своєю неповторністю у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації.

Ключові слова: просодія, інтонація, комунікативна семантика, супрасегментний рівень, акустичні характеристики, перцептивні риси.

В научной литературе отображены крайне противоречивые тенденции в подходе к дилемме: имеет ли вообще интонация какие-либо функции в рамках языковой системы. Анализ семантических особенностей просодии в процессе коммуникации дает возможность утверждать, что супрасегментный фонетический уровень является универсальным феноменом, нельзя найти язык, который существовал бы без этого уровня. В то же время следует учитывать тот факт, что каждый язык имеет свою неповторимость в использовании супрасегментных средств в передаче логико-семантических и модально-эмоциональных отношений при коммуникации.

Ключевые слова: просодия, интонация, коммуникативная семантика, супрасегментный уровень, акустические характеристики, перцептивные черты.

In scientific literature there are extremely contradictory tendencies in treating the dilemma: whether intonation has in general any functions within the linguistic system. The analysis of semantic features of prosody in the process of communication enables to assert that suprasegmental phonetic level is the universal phenomenon, it is impossible to find a language which would exist without suprasegmentics. At the same time it is necessary to take into account the fact that every language is unique in its prosodic structure, thus it has certain facilities

to transmit logical and semantic, modal and emotional relations within communication process.

Key words: *prosody, intonation, communicative semantics, suprasegmental level, acoustic descriptions perceptive characteristics.*

Зростання інтересу до просодії сучасних мовознавців пов'язано як із власне фонетичними потребами (опис просодичної системи як такої і дослідження взаємодії просодичних характеристик із сегментними), так і з новими семантичними завданнями (опис непропозиційної семантики речення, реалізованої через просодію).

У сучасному мовознавстві поряд із терміном «просодія» фонетичні характеристики суперсегментного рівня об'єднуються загальною назвою «інтонація». Слід зазначити, що серед лінгвістів не існує загальновизнаного підходу до поділу двох термінів: інтонація і просодія, що характеризують фонетичну структуру суперсегментних одиниць мовлення. Деякі залишають за просодією тільки коло питань, пов'язаних із системою наголосів, інші вважають термін «просодія» більш широким. Ряд авторів вживає ці терміни як синоніми.

Вітчизняні описи фразової інтонації [1; 2; 3] досі ґрунтувалися на обмеженому інвентарі конструкцій, що відображало уявлення про незначний набір вихідних ознак і їх малі сполучні можливості (такий підхід пов'язаний зі спробою перенести особливості сегментного рівня мовлення — можливість зведення великої кількості звуків до незначного набору фонем — на супрасегментний). Цьому відповідає й уявлення про функціонування інтонаційних одиниць: вони або зв'язувалися з «основними типами висловлювань», або розглядалися як невмотивовані одиниці типу фонем. Такий підхід створює великі труднощі як при фонетичному отождненні конструкцій, так і при її семантичній інтерпретації. Ці труднощі переконливо описані в роботах голландських русистів С. Оде і К. Кейспер [4; 5].

Безперечно, більш продуктивним є підхід, при якому дослідник виходить із функціональної мотивованості інтонації і вважає, що багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно висловлюваних значень і різноманіття їх комбінацій. Уявляється неможливим установлення остаточного інвентарю просодем без паралельного дослідження комбінаторики непропозиційних змістів [6].

При цьому саме завдання виявлення інвентарів інтонаційних конструкцій відходить на другий план перед завданням виявлення еле-

ментарних просодичних компонентів і закономірностей їх комбінування при передачі змісту висловлення.

Особливе місце займає проблема функціонально-семантичних характеристик інтонації мовлення. У науковій літературі відображено вкрай суперечливі тенденції не тільки в питанні про кількість і конкретний зміст функцій інтонації, але навіть у підході до дилеми: чи має взагалі інтонація будь-які функції в рамках мовної системи.

Діапазон висловлюваних точок зору поширюється від ствердження про повну відсутність мовних функцій в інтонації до закріплення за нею чітко окресленого списку функцій, що не перетинаються. Так, у роботі [7: 658] повністю заперечується наявність функцій в інтонації на тій підставі, що вона, на думку автора, передає інформацію тільки в разі заперечення логіко-семантичних значень слів (як, наприклад, при вираженні обурення у фразах типу: Дякую! Thank you!); в інших же випадках роль інтонації зведена до мінімальної. Проте переважаючим є підхід, який стверджує функціонально значимий статус інтонації. При цьому більшість дослідників згодні з тією точкою зору, що головна роль інтонації полягає в передачі емоційно-модального ставлення мовця до того, що повідомляється [8: 7–8; 9: 254]. Однак якщо ряд дослідників вважає емоційну функцію інтонації найважливішою в передачі змісту висловлення [10: 7–8], то інші взагалі виключають її зі сфери лінгвістики [11: 169–175; 12: 7; 13: 112]. Обґрунтовуючи першу точку зору, В. А. Артемов стверджує, що основна функція інтонації полягає у вираженні почуттів, волі, без елементів яких немислима комунікація [14: 13]. Він підкреслює, що синтаксис майже не має засобів кодування модальної, емоційно-вольової інформації. Цю роль виконує лексика та інтонація [14: 12].

Констатуючи важливість емоційно-модальної функції інтонації, деякі дослідники абсолютизують цю роль, вважаючи її не тільки первинною, а і єдиною. На противагу такому підходу, існує точка зору, яка стверджує, що інтонація виконує в основному граматичну функцію [15: 171; 6: 112; 16: 169].

Сьогодні більшість фонетистів сходиться на думці, що інтонації притаманні обидві зазначені функції. Однією з перших робіт, де роль інтонації висвітлюється у зв'язку з її можливостями передавати синтаксичні значення, є дослідження В. А. Артемова [17]. Синтаксичні призначення інтонації він ділить на два типи:

а) членування речення на синтагми, відповідне його осмисленню мовцем залежно від ситуації спілкування;

б) забезпечення синтаксичного зв'язку між частинами речення, що відображає логічні плани і логічну модальність судження.

Сюди належать інтонаційні конструкції, що оформлюють причинно-наслідковий, умовний зв'язок, інтонація протиставлення, порівняння, визначеності / невизначеності, введення думки та ін.

Подальша конкретизація й узагальнення значень граматичної функції інтонації привела різних дослідників до виділення з неї двох [18], трьох [2: 169], чотирьох [19: 8; 3: 18–23] автономних функцій. Розбіжності у поглядах вчених на принципи класифікації функцій інтонації викликані насамперед тим фактом, що саме поняття «функція» неоднозначно трактується в сучасному мовознавстві. Це призвело до створення різноманітних за принципами і нерівноцінних за змістом систем класифікації функцій інтонації. Різні автори пропонують виділяти: емоційну і інтелектуальну [9]; вербальну і голосову [10]; логічну й акцентуючу [7]; емоційну, емпатичну і фізіологічну [20] та ін. функції інтонації.

Серед численних підходів до питання про функціональне різноманіття інтонації, безсумнівно, виділяється усталений у вітчизняній лінгвістиці [21; 2; 3] принцип класифікації функцій інтонації, який відрізняється внутрішньою логікою і системним характером. Він базується на обґрунтованому Л. Р. Зіндер трактуванні терміна «мовна функція». Відповідно до цього трактування до числа основних функцій інтонації повинні бути включені такі: інтелектуально-логічна функція (членування на синтагми, зв'язок між синтагмами, акцентне виділення елементів синтагм), функція розрізнення комунікативних типів (ситуацій) висловлювання, функція передачі модально-емоційних відносин.

Слід зазначити, що в інтонаційній побудові мовлення існує інформація, яка не входить до складу функцій інтонації в тому розумінні терміна «мовна функція», яке прийнято в цій роботі. Це соціолінгвістичні характеристики та індивідуальні особливості мови, фоностилестичні різновиди мовного спілкування і багато інших. Зрозуміло, наскільки важлива роль інтонації в передачі названої інформації, проте «мовних категорій тут немає, а значить, немає і мовних одиниць» [3: 24].

Характер відносної незалежності основних функцій інтонації та їх взаємозв'язок виявляються, по-перше, за їх здатністю формувати самостійні змістові одиниці, по-друге, за інвентарем тих просодичних одиниць, які найчастіше реалізують функціональне навантаження інтонації, а також кількісним вираженням фонетичних параметрів. Це особливо важливо, якщо врахувати різноплановість аспектів цих функцій. Частина з них (диференціація комунікативних типів, емоційна і модальна функції) більшою мірою співвіднесена зі змісторозрізнявальним аспектом функцій інтонації, а інша частина (членування на синтагми, зв'язок синтагм, актуальне членування) — реалізує разом із змісторозрізнявальною функцією інший функціональний аспект — бере участь в організації внутрішніх систем мовного ладу, не пов'язаних безпосередньо з будь-якими одиницями плану змісту.

Як відомо, інтонація виконує і структурні функції, маркуючи фази розгортання тексту, місце репліки в інтеракції і семантико-граматичне групування текстових одиниць.

Великій кількості комбінацій змістовних характеристик інтонації відповідає велика кількість просодичних комбінацій, які їх виражають. Багатству просодичних характеристик відповідає різноманітність їх функцій. Просодія символічна за своєю природою: значення кожної просодичної ознаки виражають ті чи інші категоріальні опозиції, причому, як правило, дуже абстрактні.

У цьому зв'язку доречно послатися на аналіз тональних огласовок ілокуцій [22], який показує справедливість такого підходу і неможливість передбачити тон оформлення висловлювання на основі членування на «основні типи висловлювань»: оповідне, запитальне і спонукальне. Релевантними для тональної огласовки речення (а вона відображає фазову інтерпретацію ілокутивної дії) виявляються чотири характеристики зі списку Серля, відповідно до якого прийнято розгляд ілокутивної характеристики висловлювання як багатокомпонентної сутності.

Аналіз та опис інтонаційних засобів мови з позицій фонетичного підходу повинен ґрунтуватися на дослідженні матеріальної сутності просодичних характеристик суперсегментних одиниць мовлення. Як відомо, процес мовної комунікації включає три фази: продукування мовлення (фонація, артикуляція), передача мовленнєвого сигналу у

формі звукових хвиль, які поширюються в пружному середовищі за фізичними законами (акустична фаза), і сприйняття мовленнєвого сигналу слуховою системою людини (перцепція). Тому просодичний опис зв'язного мовлення може здійснюватися шляхом характеристики фізіологічних процесів управління елементами мовленнєвого тракту, аналізу акустичних параметрів коливальних процесів звукового поля, що поширюється в навколишньому середовищі, або вивчення перцептивних процесів сприйняття акустичного сигналу з метою правильного розуміння слухачами інформації, переданої мовцем. Найбільш поширеним є підхід, заснований на описі просодії в термінах перцептивних характеристик мовлення, диференціацію яких у мовленні забезпечують мелодійний компонент, гучність, темп мовлення (включаючи паузи), тембр голосу, фразовий наголос, ритм. Практично кожен із цих компонентів корелює з відповідними характеристиками акустичної і фонаційної фази, хоча говорити про однозначну відповідність між ними не можна.

Слід зазначити, що не всі зазначені компоненти інтонації досить глибоко вивчені. Деяким із них (наприклад мелодиці та наголосу) в науковій та навчальній літературі з фонетики приділяється багато уваги, інші ж (наприклад тембр) вивчені порівняно слабо.

Існує вагома причина, через яку багато дослідників висувають на перший план за ступенем важливості в інтонаційному оформленні мовлення мелодичний компонент [23; 24]. Саме мелодичний компонент інтонації найбільш чітко сприймається на слух і має максимальне функціональне навантаження. Тому, зокрема, для висотних характеристик найраніше була розроблена своя система знаків, що фіксують їх у графічній формі (тонограми). У той же час відображення темпоральних компонентів інтонації до теперішнього часу обмежена, як правило, лише позначенням тривалості пауз. Інформація про силові компоненти зводиться до маркування наголошених складів (хоча ряд авторів користується позначеннями, що відображають гучність мовлення, однак вони не є загальноприйнятими [25: 43]). Тембральні компоненти інтонації зовсім не мають якихось загальноприйнятих позначень, призначених для графічного відображення відповідних просодичних характеристик. При цьому слід зауважити, що навіть мелодичні особливості за допомогою існуючих систем позначень можна відобразити тільки частково, тому що не всі акустичні

характеристики частотних змін мають відповідності у запропонованих системах позначень.

Усі елементи синтагми (передшкала, шкала, ядро і заядерна частина) відрізняються специфікою оформлення висотного компоненту, причому найбільш різко за ступенем обраного висотним компонентом протиставлено всім іншим елементам синтагми ядро.

У ряді робіт робилися спроби прямого співвіднесення тих чи інших типів мелодичного оформлення окремих сегментів синтагми з конкретними семіологічними одиницями. Однак більшість лінгвістів сходиться на думці, що змісторозрізнявальні можливості мелодичного компоненту інтонації реалізуються найчастіше не за рахунок особливостей просодичного оформлення того чи іншого сегмента синтагми, а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій передшкали, шкали і ядра, функціонально пов'язаних у мовленнєвому акті.

Взагалі слід зазначити, що багатофункціональність не тільки мелодійного компоненту інтонації в мовленні, а й усіх інших просодичних компонентів, є природні; цей факт ускладнює виявлення змісторозрізнявальної ролі кожного з просодичних зіставних в плані диференціації логіко-змістових і модальних значень, тому в число аналізованих просодичних характеристик необхідно включити інтонаційні показники різних відрізків мовленнєвого потоку (фрази, її сегментів, окремих звуків).

Щодо інвентарно-таксономічного огляду інтонаційних засобів мовлення, можна з усією визначеністю констатувати наявність істотних відмінностей ступеня інформативності мелодики, гучності, темпу, тембру, ритму і фразового наголосу в плані передачі логіко-змістових та емоційно-модальних значень, а також комплексний характер реалізації названих інтонаційних компонентів у мовленні. Тому важливу проблему становить не тільки вивчення ролі кожного з цих компонентів при реалізації різних лінгвістичних функцій інтонації, але й установлення їх ієрархії, взаємозв'язку і взаємозалежності в мовленні. У даному розділі наводиться лише коротка характеристика компонентів мовленнєвої інтонації.

Таким чином, аналіз особливостей просодії дискурсу дає можливість стверджувати, що супрасегментний фонетичний рівень є універсальним феноменом, не можна знайти мову, яка існувала б без цього рівня. У той же час слід урахувати той факт, що кожна мова

має своєю неповторністю у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Брызгунова Е. А. Звуки и интонация русской речи [Текст] / Е. А. Брызгунова. — М. : Русский язык, 1977. — 280 с.
2. Николаева Т. М. Фразовая интонация славянских языков [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева. — М. : Наука, 1977. — 280 с.
3. Светозарова, Н. Д. Интонационная система русского языка [Текст] / Наталия Дмитриевна Светозарова. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. — 176 с.
4. Оде С. Интонационная система русского языка в свете данных перцептивного анализа [Текст] / Оде С. // Проблемы фонетики. — М., 1995. — Вып. 2. — С. 21–29.
5. Оде С. Перцептивная эквивалентность реализаций типов интонационных конструкций Брызгуновой Е. А. [Текст] / Оде С. // *Studies in Russian linguistics*. Amsterdam, 1992. — Vol. 17. — P. 121–132.
6. Кодзасов, С. В. Проблемы исследования просодии [Текст] / Сандро Васильевич Кодзасов // *Известия академии наук: Серия литературы и языка*. — 2003. — Т. 62. № 4. — С. 44–55.
7. Huldzen L. S. Significant and nonsignificant in intonation [Text] / Huldzen L. S. // *Proc. of the IV Internat. Congress of Phon. Sci.* — 1962. — P. 658–661.
8. Интонация [Текст] / отв. ред. А. И. Чердниченко. — К. : Вища шк., 1978. — 240 с.
9. Pittenger R. E. The first five minutes: a sample of microscopic interview analysis [Text] / Pittenger R. E., Hockett C. F., Danehi J. J. — New York : Martineau, 1960. — IX + 264 p.
10. Berkovits R. Duration and fundamental frequency in sentence-final intonation [Text] / R. Berkovits // *Journal of Phonetics*. — 1984. — № 12. — P. 255–265.
11. Николаева Т. М. Языковые функции интонации и ее лингвистический статус [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева // *Вопр. фонологии и фонетики*. — М., 1971. — С. 169–175.
12. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания [Текст] / Ирина Георгиевна Торсуева. — М. : Либроком, 2009. — 111 с.
13. Halliday M. A. K. Intonation systems in English [Text] / M. A. K. Halliday // *Patterns of Language: Papers in general, descriptive and applied linguistics* / [Ed. A. Maclestoneish & M. A. Halliday]. — London : Longmans, 1966. — P. 111–133.
14. Артемов В. А. Интонация и просодия [Текст] / Владимир Алексеевич Артемов // *Преподавание иностранных языков в вузах неязыковых специальностей : тезисы докладов*. — Минск, 1971. — С. 17–23.
15. Berkovits R. Duration and fundamental frequency in sentence-final intonation [Text] / R. Berkovits // *Journal of Phonetics*. — 1984. — № 12. — P. 255–265.
16. Halliday M. A. K. The tones of English [Text] / M. A. K. Halliday // *Archivum Linguisticum*. — 1963. — Vol. 15. Fascicule I. — P. 1–28.
17. Артемов В. А. Коммуникативная, синтаксическая, логическая и модальная функции речевой интонации [Текст] / Владимир Алексеевич Артемов // *Материалы*

- коллоквиума по экспериментальной фонетике и психологии речи. — М. : Наука, 1966. — С. 3–22.
18. O'Connor J. D. Intonation of colloquial English [Text] / J. D. O'Connor, Gr. F. Arnold. — London : Western Printing Services Ltd., 1961. — VIII+270 p.
 19. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: На материале английского языка : учеб. пособие [Текст] / О. В. Александрова. — М. : Высш. школа, 1984. — 211 с.
 20. Kingdon R. The Groundwork of English Stress [Text] / R. Kingdon. — L. : Longmans Green and Co., 1958. — 224 p.
 21. Зиндер Л. Р. Общая фонетика [Текст] / Л. Р. Зиндер. — М. : Высшая школа, 1979. — 312 с.
 22. Сёрль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов [Текст] / Дж. Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике [Вып. 17. Теория речевых актов ; под ред. Б. Ю. Городецкого]. — М. : Прогресс, 1986. — С. 170–194.
 23. Ivohler Klaus J. The linguistic functions of Fo Peaks // Proc.XI-th ICPhS. — Tallin, 1987. — Vol. 3. — P. 149–152.
 24. Searle J. R., Vandervecken D. Foundations of illocutory logic [Text] / J. R. Searle, D. Vandervecken. — Cambridge, 1985. — 227 p.
 25. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих [Текст] / Юрий Александрович Дубовский. — Минск : Высшейшая школа, 1978. — 138 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ВКЛЮЧЕНЬ У ВТОРИННИХ ТЕКСТАХ

Стаття присвячується дослідженню іншомовних включень у вторинних текстах, що інтегровані у художній текст. У роботі розглядаються вторинні тексти рекламного характеру, графіті, надписи на одязі, уривки з газет, цитати та тексти пісень, що вбудовуються у первинний художній текст. Встановлено, що у вторинних художніх текстах іншомовні включення активно реалізують свій культурологічний потенціал та передають дух епохи.

Ключові слова: *іншомовне включення; інтертекстуальність; первинний художній текст; вторинний художній текст; культурологічний потенціал; функції.*

Статья посвящена исследованию иноязычных вкраплений во вторичных текстах, интегрированных в художественный текст. В работе рассматриваются вторичные тексты рекламного характера, граффити, надписи на одежде, отрывки из газет, цитаты и тексты песен, которые встраиваются в первичный художественный текст. Установлено, что во вторичных художественных текстах иноязычные вкрапления активно реализуют свой культурологический потенциал и передают дух эпохи.

Ключевые слова: *иноязычное вкрапление; интертекстуальность; первичный художественный текст; вторичный художественный текст; культурологический потенциал; функции.*

The paper is devoted to the study of foreign inclusions (foreignisms) in the secondary literary texts. The article deals with such secondary texts as advertising, graffiti, lettering on clothing, excerpts from newspapers, quotes, and lyrics that are implemented in the primary/original text. It is stated that foreignisms in secondary literary texts achieve their culturalogical potential and convey the spirit of the era.

Key words: *foreignism; intertextuality; firstly literal text; secondary literal text; culturalogical potential; functions.*

В останні десятиліття проблема вторинних текстів все більше привертає увагу дослідників. У науковий обіг лінгвістики термін «вторинний текст» було інтродуковано М. В. Вербицькою в 1983 р. на Ломоносівських читаннях філологічного факультету МДУ. Під поняттям «вторинний текст» дослідниця розуміла спрямований «і на предмет мови», і «на інше слово, чужу мову» текст [1, с. 30]. За її словами, термін «вторинний» не має ніякої оцінної характеристики, оскільки він вказує лише на те, що вторинний текст не може бути до кінця зрозумілий і оцінений без звернення до його першоджерела.

Так, вторинні тексти розглядаються як з позиції теорії текстуальності, де вони постають самостійними мовленнєвими творами, які мають свого автора і всі основні властивості тексту, так і з позиції інтертекстуальності, де вони не є самостійними мовними утвореннями, адже їх смисл може бути повною мірою сприйнятий і зрозумілий лише в співвіднесенні з первинним текстом.

В нашому дослідженні інтерес становить саме другий випадок — інтертекстуальний характер вторинних текстів — де їх розуміють як тексти, для яких обов'язковою умовою є наявність первинного тексту.

Актуальність статті визначається інтересом сучасної лінгвістичної науки до синтетичних текстів та категорії інтертекстуальності. В цьому сенсі особливий інтерес виявляють питання взаємодії первинних та вторинних елементів художнього тексту.

Об'єктом дослідження виступають іншомовні включення у вторинному тексті, інтегрованому в художній текст.

Мета даної статті полягає в описі тих функцій, які виконують іншомовні включення у вторинних текстах художнього макротексту.

Вторинні тексти в художньому тексті (ХТ) мають потужний інформативно-культурологічний потенціал.

У багатьох сучасних художніх текстах можна знайти велику кількість вторинних текстів різного типу, вбудованих в основну вербальну канву [145; 158]. Зазвичай це тексти малої форми: епістолярні (листи); ділові (накази, розпорядження, ділові записки) тощо. Останнім часом у ХТ все частіше включаються різні рекламні тексти. Вбудовуватися можуть також тексти пісень популярних, здебільшого англomовних, вокально-інструментальних груп.

Як показало дослідження, вторинні тексти виявилися місцем концентрації різних іншомовних включень (ІВ), особливо якщо вони тісно пов'язані з основною тематикою твору.

Так, роман В. Пелевіна «Generation П» присвячено питанням технології рекламної справи. Тому не випадково тут зустрічається значна кількість різних рекламних текстів чи їх уривків. Наші спостереження свідчать про те, що в багатьох із них використовуються ІВ. Деякі рекламні тексти, наведені в романі, повністю побудовані на іншомовній основі:

(1) *Камера сдвигается еще ниже, и виден слоган, выведенный тем же маркером: **JUST DO IT*** [4: 145];

(2) *Снизу мелкими буквами был повторен слоган Джима Бима: **YOU ALWAYS COME BACK TO THE BASICS*** [4: 138].

У німецького автора Б. Леберта, який прагне передати динаміку сучасного міста, поряд з іншою рекламною продукцією, можна зустріти рекламу курсів англійської мови, яка вбудовується в німецькомовний текст:

*Meines ist eine Reklame. Für einen englischen Sprachkurs. **Talk the words right out of your soul oder so dhnlich*** [5: 138].

Доволі часто в сучасних романах фіксуються різноманітні графіті, у тому числі з використанням іноземних слів і виразів:

*Он поднял глаза в сторону туалета, словно в надежде увидеть там ответ. На кафеле красным фломастером были начерчены веселые округлые буквы короткого слогана: **TRAPPED? MASTURBATE!*** [4: 80].

Опис графіті передають атмосферу міського побуту. Автор показує не тільки парадну сторону міського життя, але й заглядає в підвороття, туалети, сараї тощо.

Вторинними текстами можна вважати написи на футболках та інших предметах одягу. Зазвичай, молодь України, Росії та Європи любить носити майки з англомовними написами. Молодим людям здається, що завдяки цьому вони мають надсучасний вигляд, хоч і не завжди знають, що написано на їх одязі. Нерідко подібні написи є непристойними, містять звичайні слова або досить прозорі натяки сексуального характеру. Цю тенденцію в молодіжному стилі уловили багато письменників, що відобразилося в їхніх творах. Так, у німецькомовних авторів можна було помітити використання таких написів, як, наприклад, **the going gets tough, the tough get going** і **love is a razor**:

(1) *Ich trage den pechschwarzen Pyjama von meinem Vater. Er dürfte an die zwanzig Jahre alt sein. When **the going gets tough, the tough get going** ist darauf zu lesen. Eine uralte Rockweisheit. Mein Vater liebt sie.* [5: 53].

У даному випадку напис на піжамі претендує на деяку філософічність, характерну для покоління 60–70-х років ХХ ст., до якого належить батько головного героя роману «Crazy»;

(2) *Dann blicke ich wieder zu Anna hinüber. Sie trägt ein schwarzes **T-Shirt. Love is a razor** ist in gelben, geschnurkelten Buchstaben darauf zu lesen.* [5: 73].

Цей напис спонукає героя задуматися над реальним значенням кохання. Сама футболка, на якій з'явився згаданий напис, також називається в тексті за допомогою відповідного англомовного еквівалента *T-Shirt*.

Автори сучасних романів досить часто вбудовують в основний текст цитати чи уривки з газет, журналів, книг, в тому числі іншомовних. Зазвичай завдяки цьому їм вдається передати калейдоскопічність сучасного життя, показати тісну взаємодію різних культур, їх взаємопроникнення, тенденцію до глобалізації, перш за все на ґрунті англомовної культури.

Наприклад, такі вставки, не тільки англійською, а й німецькою, можна зустріти у романі «Волхв» Фаулза:

*I saw a thin stitched sheaf of paper. A title page. **Bericht über die von deutschen Besetzungsgruppen unmenschlichen Grausamkeiten ...*** [6: 320].

У тому ж романі «Волхв», де головні герої — це фактично інтелектуали, які розуміються на літературі та мистецтві, досить часто використовують цитати латинських авторів. Деякі з них є фактично ключем до розуміння задуму письменника. Так, для розуміння авторської концепції роману Фаулза «Волхв» дуже важливі рядки з римського поета Катула: «*Nulli se dicit mulier mea nubere malle...*» [6: 320], навкруги яких будується розмова про кохання жінки, яке може виявитися просто міражем. Розшифровка міститься в останніх рядках, які автор дає в перекладі:

«What a woman tells a passionate lover should be written in wind and running water» [6: 331].

Оскільки вода і вітер сутності плінні, перемінні, то порівняння жіночого кохання з написами на воді і в повітрі перетворюють цю любов у міраж. Дані рядки, яких наведено частково мовою оригіна-

лу і частково в перекладі англійською, є ключовими для розуміння складності стосунків Ерфе та Елісон, яка чи то дійсно готова померти заради кохання, чи то виконує роль пішака у грі, яку задумав маг — Кончис. Де закінчується гра й починається справжнє кохання? Про це читач може тільки здогадуватися, оскільки реальне в романі тісно переплітається з ірреальним, а автор залишає адресата заінтригованим, залучаючи його до гри різних інтерпретацій.

Деякі вислови співрозмовники перефразовують, пристосовуючи їх до реалій сучасного їм життя. У роздумах про взаємовідношення людини і суспільства розповідач частково трансформує відомий вислів *cogito ergo sum*:

Not cogito, but scribo, pingo, ergo sum [6: 38].

Просто думати, розмірковувати недостатньо. Треба ще робити щось конкретне і корисне, — до такого висновку приходять Ерфе внаслідок своїх роздумів про те, що з ним відбувається на грецькому острові.

У романі С. Фіцджеральда «*Tender is the Night*» є вставка з італійської газети *Corriere della Sera*, яку читає головний герой Дік:

Waiting for a suit to be pressed, he discovered from the Corriere della Sera that «una novella di Sainclair Lewis Wall Street nella quale autore analizza la vita sociale di una piccolo cita Americana» [7: 234].

Із цієї газетної статті, автентичний уривок якої наводить письменник, Дік дізнається про роман С. Льюїса «Головна вулиця» (*Main Street*), який був написаний 1920 року. Так опосередковано, через газетне оголошення італійською мовою, читач може зрозуміти, коли і де відбуваються події, описані в даному фрагменті роману (Італія, 20-ті роки ХХ ст.).

Музика є фоном багатьох подій у ХТ. Разом із іншими елементами культурних кодів вона покликана визначити, а точніше, передати дух епохи. Це отримує відображення у згадці різних музичних груп, більшість із яких носять англomовні назви: *Modern Talking, Pink Floyd, Rolling Stones, Spice Girls*, незалежно від того, чи є учасники цих груп вихідцями з англomовних країн, чи ні. Часто в романи включені не тільки назви груп, а й пісні, які вони виконують. Тут також домінують англomовні назви:

(1) Aus dem Lautsprecher dringt inzwischen das Lied The Winner takes it all von ABBA. Ein schöner song. Irgendwie finde ich ihn lustig. Dabei ist er eigentlich ziemlich traurig [5: 74].

Настрій різних пісень нерідко перекликається з настроєм героїв, дозволяючи точніше передати їх почуття в певний момент їх життя.

(2) *Aus dem Lautsprecher erklingt nun das Lied **Knocking on Heaven's Door** von **Guns' N' Roses** [5: 74].*

І тут розповідач передає свій настрій, пропускаючи його через сприймання пісні:

(3) *Ich bin jetzt eigentlich gar nicht in Stimmung für solche Lieder. Aber ich finde es trotzdem ganz schön. Der alte **Bob Dylan-Text** hat es in sich. Ein komisches Gefühl breitet sich in mir aus [5: 76].*

С. Минаєв у своїх бізнес-романах часто наводить не лише назви пісень, але й цитує їх. При цьому цитати можуть мати досить розгорнутий характер. Так, у романі «Р. А. Б.» пісня допомагає передати тріумф головного героя, який отримав підвищення по службі:

Choose life!

Choose your future!

Choose life!

Choose your future!

А я думал, что все наши проблемы в выборе. Я лично выбираю хорошую работу, я выбираю карьеру, я выбираю будущее, я выбираю социальные гарантии, я выбираю любовь <...>. Пять лет ... пять долгих лет чертовой работы торгпредом с восьми утра до восьми вечера. Всё это было вчера. И ступень, на которой стоят все эти лажовые продавцы, агенты и мерчандайзеры — пройдена. Я менеджер! Я выбираю жизнь!

Choose life!

Choose your future!

Choose life!

Choose your future!

I choose not to choose life,

I choose something else ... — продолжал звучать рефрен той песни. Впрочем, что имелось в виду в последней строчке, я так и не понял. Видимо, там дальше были еще какие-то слова. Я сел в такси, которое унесло меня в расхлебанную московскую ночь, обещающую новый день. И новую жизнь завтра [8: 50].

Слова пісні органічно вплетені в текст роману. Вони співзвучні настрою героя і разом із тим є вербально-музичним фоном того, що відбувається.

При цьому повтори англomовного слова *to choose* перекликаються з повторами російськомовного дієслова «выбирать», об'єднуючи фрагмент пісні та наратив у цільну текстову матерію з єдиним ключовим контекстом «життєвий вибір» (*choice — to choose*).

Таким чином, вторинні тексти реалізують множину потенційних прагматичних функцій, в тому числі культурологічну. В цьому випадку вони покликані передати дух епохи. Значною мірою це відбувається за допомогою іншомовних краплень, які віддзеркалюють особливості різних субкультур.

Перспективою дослідження є аналіз іншомовних включень у інших видах вторинних текстів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Вербицкая М. В. К обоснованию теории «вторичных текстов» / М. В. Вербицкая // Филологические науки. — 1989. — № 1. — С. 30–36.
2. Лотман Ю. М. Текст в тексте (Вставная глава) / Ю. М. Лотман // Семиосферы. — СПб. : Искусство СПб, 2000. — С. 62–73.
3. Михалева И. М. Текст в тексте: психолингвистический анализ : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Михалева Ирина Михайловна. — М., 1985. — 24 с.
4. Пелевин В. Generation «П» / В. Пелевин. — М. : ЭКСМО, 2010. — 352 с.
5. Lebert V. Crazy / V. Lebert. — Köln : Kieperheuer&Witsch, 1999. — 175 s.
6. Fowles J. The Magus / J. Fowles. — L. : Dell Publishing, 2004. — 668 p.
7. Fitzgerald F. Scott. Tender is the Night / F. S. Fitzgerald. — М. : Радуга, 1983. — 400 p.
8. Минаев С. Р. А. Б. Антикризисный роман / С. Минаев. — М. : Астрель, 2012. — 543 с.

УДК 811+81'373.7+261.6

Т. Є. Єременко, І. О. Лук'янченко

РЕЛІГІЙНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ (на матеріалі англійської, української та турецької мов)

У статті розглядаються фразеологічні одиниці релігійної семантики англійської, української та турецької мов, аналізуються їх універсальні та національно-специфічні риси з точки зору лінгвокультурології. Дослідження дає можливість проаналізувати специфіку світобачення і світосприйняття представників трьох культур, проілюструвати та порівняти мовну картину світу різних народів. У результаті дослідження релігійних фразеологізмів, що вербалізують уявлення про Бога/Аллаха виявлено певні загальні риси Бога та Аллаха у трьох лінгвокультурах та національно-специфічні риси, оскільки їх семантичний зміст і особливості вживання в мовленні тісно пов'язані як з тим, які ознаки Бога є найбільш значимими для народу — носія мови, так і з його національно-культурними традиціями та історією.

Ключові слова: фразеологічні одиниці релігійної семантики, лінгвокультура, християнство, іслам, Бог, Аллах.

В статье рассматриваются фразеологические единицы религиозной семантики английского, украинского и турецкого языков, анализируются их универсальные и национально-специфические черты с точки зрения лингвокультурологии. Исследование дает возможность проанализировать специфику мировоззрения и мировосприятия представителей трех культур, проиллюстрировать и сравнить языковую картину мира разных народов. В результате исследования религиозных фразеологизмов, которые вербализуют представление о Боге/Аллахе, выявлены определенные общие черты Бога и Аллаха в трех лингвокультурах, а также национально-специфические черты, семантическое содержание и особенности употребления в речи которых тесно связаны как с тем, какие признаки Бога наиболее значимы для народа — носителя языка, так и с его национально-культурными традициями и историей.

Ключевые слова: фразеологические единицы религиозной семантики, лингвокультура, христианство, ислам, Бог, Аллах.

The article deals with the comparative analysis of religious phraseological units in English, Ukrainian and Turkish. The analysis of religious phraseology makes it possible to reveal the specific world view of the three cultures, to illustrate and compare English, Ukrainian and Turkish linguistic view of the world. According to the results obtained, the difference in their semantics and functioning depends not only on the specific understanding of God/Allah in English, Ukrainian and Turkish linguacultures but also on the specific mentality of every nation, its historical, cultural and language development.

Key words: religious phraseological units, linguaculture, Christianity, Islam, God, Allah.

Постановка проблеми. Одним з важливіших способів відображення мовної картини світу певного народу є фразеологічні одиниці цієї мови. Помітне місце у фразеологічному фонді будь-якої мови посідають релігійні фразеологічні одиниці. Як результат розвитку певних вірувань такі фразеологізми відображають специфіку національного світосприйняття. Відтак, дослідження релігійних фразеологічних одиниць розкриває природу людини і дозволяє через мову побачити багато рис, особливостей національної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що у фокусі уваги стають дослідження релігійних фразеологічних одиниць як на базі однієї мови, так і в порівняльному аспекті, як-от: Т. Видайчук (українська мова), Л. Григор'єва (арабська мова), Т. Давидова (англійська мова), А. Кунін (англійська мова), П. Мацьків (українська мова), Л. Панова (російська мова), Г. Поліна (англійська мова), І. Покровська (турецька мова); Л. Базарова (англійська, російська, татарська та турецька мови), Г. Багаутдинова та Л. Григор'єва (англійська, російська, арабська мови), Л. Алімжанова (російська та англійська мови). Водночас проблема порівняльного аналізу цієї мікросистеми фразеологізмів на матеріалі англійської, української та турецької мов залишилась поза увагою науковців. Вважаємо, що дослідження релігійних фразеологізмів в трьох неблизькоспоріднених мовах дає змогу найбільш наочно проілюструвати та порівняти мовну картину різних народів, простежити національний та загальнолюдський характер світосприйняття.

Метою даного дослідження було за допомогою порівняльного вивчення релігійних фразеологізмів проаналізувати спільні та відмінні

риси в мовній картині світу носіїв англійської, української та турецької мов. Матеріалом для аналізу послуговували 227 релігійних фразеологізмів англійської мови, 274 — української та 304 — турецької, які було одержано шляхом суцільної вибірки з англійських [1; 2], українських [3; 4] та турецькомовних [5; 6] словників. До релігійних фразеологізмів ми відносимо стійкі сполучення слів з повністю або частково переосмисленим значенням, до складу яких входять лексеми: англ. *God (Christ, Heaven, Lord)*, укр. *Бог (Господь, Христос)*, тур. *Allah (Hak, Mevla, Tanrı)* або релігійні поняття в експліцитній або імпліцитній формі (як-от, імена святих, персонажів, цитати Біблії і Корану, інші культурно-релігійні реалії). Відповідно до широкого розуміння фразеології (В. Архангельський, О. Ахманова, В. Виноградов, О. Кунін, О. Потебня, М. Шанський), до фразеологічних одиниць ми відносимо як номінативні, так і комунікативні форми — прислів'я, приказки і крилаті вислови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що джерелами релігійних уявлень в християнській і мусульманській культурах є Біблія і Коран, відповідно. Відтак, переважаюча кількість фразеологічних одиниць (далі — ФО) в англійській та українській мовах є біблійного походження, а в турецькій — коранічного. Однак деякі фразеологізми релігійної семантики (переважно турецькомовні, а також українськомовні) виникли ситуативно, у процесі мовлення.

Слід звернути увагу на схожість певних біблійних та коранічних сюжетів, що також знайшло своє відображення у фразеологічному фонді порівнюваних мов. Наприклад, в англійській та українській мовах зустрічаємо фразеологізм: англ. *aneyeeforeye, andatoothforatooth*; укр. *око за око, зуб за зуб*. Джерелом походження цієї лінгвоодиниці є Старий Заповіт. Високий рівень фразеологічної еквівалентності до наведених вище зворотів демонструє турецький фразеологізм *sana san, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir* (букв. *життя — за життя, око — за око, ніс — за ніс, вухо — за вухо, зуб — за зуб*). Зауважимо, що ісламська культура є більш непохитною у плані релігійних законів, що знайшло своє відлуння у таких ФО, як-от: *Alla h'insilleilevurduğunabirtekmedesenvur* (букв. *тому, кому Аллах дав ляпас, і ти можеш вліпнути один*); *Allah'ibilmeyenekellikörülük yaramaz* (букв. *хто не знає Аллаха, сліпий паршивий негідник*). Фразеологізми англійської та української мов відображають дещо інше релігійне бачення цього

світу, наприклад: англ. *judgenot, thatyoubenotjudged*; укр. *все один бог, що в нас, що у них*. Новий Заповіт у християнстві закликає до прощення, що знайшло своє відображення у фразеологічних еквівалентах англійської *toturntheothercheek; loveyourenemies* та української *підстав іншу щоку; возлюби ворогів своїх* мов.

Спільним для Біблії та Корану є поняття судного дня — дня, коли всі люди стануть перед Богом/Аллахом відповідати за свої вчинки. Так, в англійській лінгвокультурі існують фразеологізми *theGreatAccount* та *Judgment Day*. В українській мові використовують такі вирази, як-от: *Судний День, Божий Суд, Страшний Суд*, в турецькій мові — *Maşergünü* (букв. *день Страшного суду, Судний день*) та *Tövbe günü* (букв. *день покаєння*). Зауважимо, що тема судного дня та покаєння є дуже важливою в ісламі через те, що одним із провідних вчень ісламу як релігії є вчення про покаєння та покарання.

Аналіз релігійних ФО англійської, української та турецької мов за свідчив, що, по-перше, як в християнстві, так й в ісламі, Бог/Аллах розглядається як творець всього світу — живого й неживого, наприклад, біблейська цитата: англ. «*InthebeginningGodcreatedtheHeavenandtheEarth*», укр. «*На початку Бог створив небо та землю*». Водночас зазначимо, що Бог-творець більш характерний для англосмовної та турецькомовної картини світу: англ. *time is a gift of the God; time is God's creature*; тур. *yoktanvaretmekAllah'amahsustur* (букв. *Аллах той, хто призначений створити все з нічого*); *garip kuşun yuvasını Allah yapar* (букв. *гніздо бідолашної пташки в'є сам Аллах*).

Спільним в усіх трьох лінгвокультурах є те, що Бог/Аллах розглядається як всемогутня та всезнаюча істота, володар усього, він все знає та все бачить, наприклад: англ. *God's hand is above all; Man proposes, God disposes; God send his life may be spared*; укр. *Господь Всемогутній; Господь все бачить*; тур. *Allahü alem!* (букв. *Аллаху відомо краще*). Водночас турецька релігійна фразеологія більш орієнтована на централізацію Аллаха як сутності, що є керуючою та непохитною: *BirkarardabirAllah* (букв. *за кожним рішенням — Аллах*), *Allah'tankork* (букв. *бійся Аллаха*).

Людина в англійській, українській та турецькій лінгвокультурах повністю покладається на Бога, ввіряє йому усі справи: англ. *God willing*; укр. *на все воля Божа*; тур. *Allahkelâmi* (букв. *Веління Аллаха*), *Allahaemanetol* (букв. *покладайся на Аллаха*). Водночас у ФО турецької мови підкреслюється особливе ставлення мусульман до Ал-

лаху як керівника — на все потрібний його дозвіл: *Allah'in izniyle* (букв. з дозволу Аллаха), *Fisebillah* (букв. слідувати слову Аллаха).

Як християнство, так й іслам визнають, що людина не може зрозуміти божий задум. Так, до релігійного словника англійців входить ФО *thewaysofProvidenceareinscrutable*. В українській мові знаходимо частковий еквівалент *Господні шляхи незбагненні*. Як бачимо, обидва фразеологізми мають однакове денотативне значення, виражають ідентичну емоційну оцінку, проте існують певні розбіжності. Так, в українській мові використано лексему — *Господні*, тоді як в англійській — лексему *Providence* (букв. провидіння). В турецькій мові також спостерігаємо вираз *Allahın hikmeti* (букв. шляхи Аллаха незбагненні).

Проведений аналіз ФО порівнюваних мов свідчить, що уявлення про Бога/Аллаха значною мірою співпадають. Як в християнстві, так й в ісламі Бог/Аллах асоціюється з милістю, добротою, наприклад: англ. *God'sgracebewithyou; by the mercy/grace of God; Father and mother are kind, but God is kinder*; укр. *Ми з сумом, а Бог з милістю; У Бога милості багато; Бог милував*; тур. *Allahbüyükdür* (букв. Аллах милостивий), *Allah acısın* (букв. Хай змилюється Аллах). У фразеологізмах порівнюваних мов відображено відношення до нього як до того, хто допомагає людям, дарує їм різні блага, наприклад: англ. *God (Heaven, Lord) helps me; God helps you; God-sent*; укр. *Бог у поміч; дасть Бог; Добрий шлях Бог править; Хто рано встає, тому Бог подає; Бог дасть дитину, дасть і на дитину*; тур. *Euzibillah* (букв. Хай допоможе нам Аллах); *Allah tuñin olsun; aman Allah çağırnak* (букв. Аллах буде тобі помічником); *Allah'tanolacak* (букв. буде від Бога). В англійській та українській мовах узвичаєні звернення до Господа про допомогу: англ. *sohelpmeGod*; укр. *Господи допоможи!* Національну специфіку мовного відображення духовного світу та менталітету турків яскраво розкривають фразеологізми-побажання божої допомоги: *Allahimdateylesin* (букв. хай знезійде допомога Аллаха); *Allah işini rast getirsin* (букв. хай Аллах спростить вашу роботу); *Allah yardımın olsun* (букв. хай допоможе тобі Аллах).

В українській традиції Бог — той, хто оберігає: як у Бога за пазухою; береженого Бог береже; він його лає, а Бог його зберігає. Англійці, українці та турки звертаються до Бога/Аллаха з проханням зберегти, захистити, як-от: англ. *God save you*; тур. *Allah selâmet versin* (букв. нехай збереже [його] Аллах). Як прохання до Бога про захист від лиха в англійській мові спостерігаємо ФО *letthiscuppassfromme* (букв. хай мене мене чаша

ця). В українській та турецькій мовах існують фразеологічні аналоги цього виразу: укр. *Боже збав*; тур. *Allahbeterindensaklasın* (букв. *Аллах збав від найгіршого*). Класична для англійської культури ФО релігійної семантики *Goddefendmefrommyfriends...* (букв. *хай захистить мене Бог від моїх друзів*), що зазвичай використовується в іронічному значенні, має релігійні паралелі в турецькій мові *Allah yakın arkadaşlarımdan korusun* (букв. *хай захистить мене Аллах від близьких друзів*) та нерелігійні — в українській немає лютішого ворога аніж ліпший друг.

Слід відзначити також деяку різницю у тлумаченні ролі Бога та Аллаха в порівнюваних лінгвокультурах. Так, наприклад, в християнстві Бог є тим, хто дає та забирає: англ. *God gives and God takes; Whom God would ruin, He first deprives of reason; When God prepares evil for a man, he first damages his mind*; укр. *Бог дав, Бог взяв*. Проведений аналіз свідчить, що в англійській лінгвокультурі Бог частіше розглядається як той, що забирає, тоді як в українській та турецькій — як той, що дає: *Allah'tan bulsun* (букв. *в Аллаха і для тебе знайдеться*); *Allahbirkapıyı kaparsabinkapıyı açar* (букв. *якщо Аллах закриє одні двері, то він відкриє тисячу дверей*); *körünistediğibirgöz, Allahverdiikigöz* (букв. *сліпий хотів один глаз, Аллах дав йому два*); *Allahçamisteyene çam, tumisteyenemumverir* (букв. *тому, хто просить сосну, Аллах дає сосну, хто просить віск, — віск*).

Ще однією спільною для досліджуваних культур роллю Бога та Аллаха є покарання, суд. Бог як суддя представлений у таких ФО порівнюваних мов, як-от: англ. *Godbetujudge; God'sjudgement*; укр. *Бог мені судія; Суду Божого околицею не об'їдеш*; тур. *Allahdağınagörekarverir* (букв. *Аллах кожному віддає належне*); *Allahmustahakını versin* (букв. *хай відплатить йому Аллах по заслугам*). Тема покарання є найбільш продуктивною у турецькій мові. Превалюють фразеологізми, суть яких полягає у побажанні кари Аллаха для когось, наприклад: *Allah'tanbulsun! / Allah'ındanbulsun* (букв. *нехай покарає його Аллах!*); *Allahmustahakını versin* (букв. *нехай відплатить йому Аллах по заслугам*); *hakkındanAllahgelsin* (букв. *нехай покарає тебе Аллах!*); *Allah sana binbir cezasını versin* (букв. *хай Аллах дасть тобі 1001 бід*). Відзначимо поширеність фразеологізмів-побажань кари у турецькій мові та їх варіативність. Актуальною тема покарання є й для культури англійців: *God strikes with his finger, and not with all his arms; Whom the Lord loves He chastises*. Водночас в англійській мові фразеологізми-прокльони, як-от *SendGodgrievesonyourhead!, cursesonyou*, не поширені належать до лі-

тературної мови. У православній лінгвокультурі Бог є не стільки тим, хто карає, скільки захисником, а кара — це відплата за гріхи: *Господь все бачить — покарає!*

Відмічено також ще одну схожість у ФО англійської, української та турецької мов — Бог у християн та Аллах у мусульман забирає душу людини після її смерті. Наведемо приклади ФО: англ. *todeparttoGod, tobewithGod, tomeetone'sMaker, togiveupsoultoGod*; укр. *віддати Богу душу, Бог посилає по душу, Бог забрав, Господь відвідав*; тур. *Allah'in rahmetine kavuşmak* (букв. зустрітися з Божою милістю), *mevlasını bulmak* (букв. знайти спокій).

Спільним для трьох порівнюваних лінгвокультур є розуміння відносин між людиною та Богом — віра в Бога дає людині надію, але не можна лише надіятися, треба щось робити: англ. *God (Lord, Heaven) helps those (them) who help them selves*; укр. *на Бога надійся та сам не зівай*; тур. *Allah'aduaetama, kiyaıyadoğruküreçektemeyideihmaletme* (букв. молися Аллаху, але не забувай гребти до берега).

Проведений аналіз релігійних ФО англійської, української та турецької мов засвідчив, що в усіх трьох мовах можна виділити вигукові фразеологізми з домінуючою емоційно-виражальною функцією, що втратили семантичний зв'язок з релігією та є узвичаєними у повсякденному спілкуванні: англ. *Good God, by God, God Almighty, God bless me, Goodheavens!, by George*; укр. *Слава Богу, Боже мій, О Боже!*; тур. *Allah'a şükür!* (букв. Слава Аллаху!), *Allahetmesin!* (букв. не дай Аллах!). Так, наприклад, наступні вигукові фразеологізми в порівнюваних мовах виражають радість, англ. *thanks God*, укр. *Слава Богу*, тур. *Allah'abin şukur* (букв. дякую Аллаху тисячу разів).

Зазначимо, що в англійській мові для подібних вигукових ФО характерний широкий діапазон висловлювання емоцій. Один й той же вигуковий фразеологізм може позначати здивування, досаду, гнів тощо залежно від внутрішньофразового або фразового контексту, з яким цей оборот співвідноситься. Так, наприклад, фразеологізм *God Almighty* можепозначати здивування, досаду, відразу, страх, *by George* — здивування, замилювання, гнів, досаду, обурення, роздратування, жаль, впевненість, побажання, *Godblessme/mylife/mysoul* — страх, здивування. Такі вигукові фразеологічні одиниці є типовими також для української та турецької мов. Так, наприклад, в українській мові *Боже, помагай!* найчастіше виражає переляк, тривогу, неспокій,

жах. У турецькій мові фразеологізм *Allah, Allah!* може позначати здивування, нудьгу, нетерпіння. Водночас зауважимо, що в цих двох мовах діапазон висловлювання емоцій не такий широкий. Як правило, фразеологізми найчастіше виражають емоції, що можуть бути представлені як різновид базової емоції, і нерідко розрізняються лише інтенсивністю переживання.

Для вигуківих фразеологізмів англійської мови характерна варіативність, наприклад, спостерігаємо такі варіанти виразу *by God*, як-от: *by Gosh, by Gad, by Gum, by Gar, by Golly*, у яких лексеми *Gosh, Gad, Gum, Gar, Golly* — це перекручена лексема *God*. Схожа картина спостерігається в українській та турецькій мовах. Так, в українській мові лексема *Христос* виступає як варіативний іменник у вигуковому фразеологізмі *Заради Бога (Христа)*, а в турецькій — лексема *Tanrı* як варіативний іменник у виразі *Tanrı (Allah) aşkına* (букв. *Заради Бога*). Водночас проведений аналіз засвідчив, що варіативність є більш типовою для релігійних ФО вигукового типу англійської мови.

Типовим для розмовної англійської мови є використання для вираження досади, роздратування вигукового фразеологізму з лексемою *God*, як-от *Goddamn*. Як свідчать наведені вище приклади, в турецькій мові для вираження негативних емоцій (обурення, невдоволення, досади, незгоди, тощо) узвичаєні фразеологізми — побажання кари Аллаха. Також зустрічаємо ФО вигукового типу з лексемою *şeytan*, як-от, *şeytangörsünüyüzünü!* (букв. *нехай шайтан побачить твоє обличчя*). Для української мови характерні ФО з лексемами *чорт/біс*, наприклад, *до чорта лисого!* Зазначимо, що такі українські вигуківі фразеологізми, як правило, імперативного характеру, наприклад: *йди до бісової матері!* Щодо англійської мови, негативні емоції також вербалізуються за допомогою переважно імперативних вигуківих фразеологізмів з лексемами *hell, devil* та *Jericho*, як-от: *gohell!, gothedevil!, gotoJericho!*

Проведений аналіз ФО англійської, української та турецької мов дозволив виявити стереотипи культурно-національного світобачення англійців, українців та турків, відображені в мові через одиниці фразеологічного рівня. Так, наприклад, для представників англійської лінгвокультури Бог — це сила (*God is always on the side of the big battalions*), тоді як для українців Бог — це правда (*Бог не в силі, а в правді*). Православні християни більш схильні виділяти духовний

аспект у сприйнятті Бога (*Живий Бог, жива душа моя; віра оживляє; постися духом, а не черевом; не нашим розумом, а божим судом*), тоді як у протестантизмі істина віри є невіддільною від роботи розуму, а справа віри стає практичною справою розуму (*pray to God, but hold onto your good mind*). У мусульманській лінгвокультурі чеснотою є покірність волі Аллаха (*Allah ecir sabır versin* (букв. хай допоможе тобі Аллах бути терплячим і стійким!)).

Слід акцентувати, що етикет в турецькій лінгвокультурі майже повністю підпорядковано релігійним правилам. Відтак, фразеологізми з лексемою *Allah* є узвичаєними у повсякденному спілкуванні, тоді як в англійській і українській мовах немає такої кількості фразеологізмів з лексемами англ. *God* (*Christ, Heaven, Lord*), укр. *Бог* (*Господь, Христос*). Культурні традиції турецького менталітету відображено у великій кількості ФО з компонентом *Аллах*, що використовуються для привітання/прощання *Allah'a ismarladık* (букв. наше життя в руках Аллаха = до побачення); подяки *Allah'abin şukur!* (букв. подяка Аллаху тисячу разів!); як етикетні формули побутового вжитку *Allah rahatlık versin!* (букв. нехай Аллах дасть спокій! = надобраніч). Зауважимо, що турки характеризуються як емоційна нація, а релігійні фразеологізми-побажання та фразеологізми-прокльони — це відлуння їх національно-культурної та духовної традиції, наприклад: *Allah güler yüzünü soldurmasın* (букв. хай Аллах не дасть зів'янути усмішці на його обличчі); *Allah hayırlı pazar versin!* (букв. нехай Аллах дасть хороший торг!); побажання на весіллі *Allah karakaşlı, karagöz lünişanlı versin* (нехай Аллах дасть тобі чорнобрового/чорноокого судженого/суджену); побажання невдачі в сім'ї *Allah kapınakarakilitler* (букв. нехай Аллах повісить вам на двері чорні замки).

Національно-культурну специфіку та етнічні стереотипи відображено у корпусі українських народних виразів, як-от: *Бога за бороду впіймати; Бог робить драбинку: то вгору, то в долинку; ні богові свічку, ні чортові кочерга*.

Зауважимо, що в розмовній англійській та українській мовах, на відміну від турецької, спостерігаємо використання релігійних фразеологізмів у жартівливому або іронічному значенні: англ. *God defend me from my friends...*; укр. *ти, Господи, помагай, а ти, куций, не перебідай!*; *Богу — н'ятак, а в шинок — четвертак; Великий піст усім прижме хвіст*. Найбільш чітко ця тенденція проявляється в українській

лінгвокультури, у якій спостерігаємо найбільшу кількість прислів'їв та приказок релігійної семантики.

Зазначимо, що більшість найуживаніших релігійних ФО біблійного походження в англійській та українській мовах є повними або частковими еквівалентами, наприклад: англ. *cherishastheappleofone'seye; forbidden fruit is sweet; tobear/carryone'scross*; укр. *берігти як зіницю ока; заборонений плід — солодкий плід; кожен несе свій хрест*. Однак співставлення цих виразів в англійській та українській дозволяє виявити й певні розбіжності. Як правило, це стосується деяких звичаїв, обрядів, церковних свят та церковних атрибутів, як-от: англ. *baptism by fire; totakesmthforgospel; tothrowsonetonethelions*; укр. *Бог любить трійцю; одним миром мазані; на ладан дихати*. Водночас можна виокремити й деякі біблеїзми, які попали лише до фразеологічного фонду однієї з мов, наприклад: англ. *theleopardcannotchangehisspots; sparetherodandspoilthechild; amanafterhisownheart*; укр. *не залишати каменя на камені; проти рожна перти; ходити по муках*. Такі ФО біблійного походження можуть мати нерелігійні аналоги в іншій мові або не мати їх зовсім,

Щодо турецької мови, також спостерігаємо значну кількість національно-специфічних фразеологізмів, що є первинними чи вторинними цитатами з Корану або пов'язані зі звичаями, традиціями та містами, що є священними для мусульман, як-от: *Abdaltekkede, hacı Mekke'debulunur* (букв. *дервіш знаходиться в тецці, а паломник — у Мецці*); *SorasoraKabebulunur* (букв. *питаючи можна знайти Кабу*); *Bayramgünü borç ödeyecesekolanaRamazanıuzunsürmez* (букв. *для того, хто віддасть в свято борги, Рамадан довго не триває*).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Підсумовуючи зазначимо, що досвід мовної особистості формується під впливом певної культури, яка у свою чергу відчуває значний вплив релігії, що сповідується представниками цієї культури (англійська та українська — християнство, турецька — іслам). Проведений аналіз уявлень про Бога/Аллаха і фразеологічних одиниць, що їх вербалізують, дозволив виявити певні загальні риси Бога та Аллаха у трьох лінгвокультурах. Так, у порівнюваних мовах Бог/Аллах виступає як єдина та всемогутня Вища істота, що є Творцем Всесвіту і керує всім, що відбувається, володаря людської долі, мудрого і справедливого суддю і захисника. В усіх трьох культурах Бог/Аллах також асоціюється

з абсолютним добром та милістю. Подібність таких уявлень свідчить про певну спільність асоціативно-образного мислення представників різних типів культур. Водночас, для фразеологізмів релігійної семантики характерні яскраво виражені національно-специфічні риси, оскільки їх семантичний зміст і особливості вживання в мовленні тісно пов'язані як з тим, які ознаки Бога є найбільш значимими для народу — носія мови, так і з його менталітетом, національно-культурними традиціями та історією.

Перспективи подальших розвідок із представленого напрямку вбачаємо у детальному аналізі лексико-семантичних, структурних та стилістичних особливостей відібраного фразеологічного матеріалу у порівняльному аспекті.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Англо-русский фразеологический словарь / [авт.-сост. А. В. Кунин]. — М. : Русский язык. — Медиа, 2006. — 571 с.
2. Longman Idioms Dictionary: over 6000 Idioms / [ed. K. Stern]. — [3rd addition]. — Addison Wesley Longman Ltd, 2000. — 398 p.
3. Фразеологічний словник української мови / [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. — К. : Наук. думка, 1999. — Т. 1. — 528 с.
4. Фразеологічний словник української мови / [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. — К. : Наук. думка, 1999. — Т. 2. — 984 с.
5. Большой турецко-русский словарь / ред. А. Н. Баскаков. — М. : Русский язык, 1998. — 966 с.
6. Türkçe-rusçasözlük [Електронний ресурс] // dic.academic.ru : [сайт]. — Режим доступу : http://turkish_russian.academic.ru/. — Назва з титул. екрану.

УДК 81'23+81'276.6+81'255=581=161.2

波波娃·亚历山大 弗拉基米洛付娜, 丁昕 *Popova Aleksandra, Ding Xin*

乌克兰文及中文公文翻译中的语言心理学特性 PSYCHOLINGUISTIC PECULIARITIES OF CHINESE – UKRAINIAN WRITTEN TRANSLATION WITHIN OFFICIAL AND BUSINESS DISCOURSE

The article is devoted to complex research of psycholinguistic peculiarities facilitating written translation of Chinese official and business discourse into Ukrainian. The notion «official and business discourse» is specified; the extralinguistic (strategies and tactics) alongside with the linguistic (phonetic, lexical, grammatical, compositional and stylistic) markers of the studied discourse are characterized. The functioning mode of a translator-orientalist in the framework of written translation as a kind of speech activity is determined; some linguistic difficulties while translating from Chinese into Ukrainian and from Ukrainian into Chinese are described.

Key words: *official and business discourse, written translation, psycholinguistic peculiarities of translation, Chinese, Ukrainian.*

本文重点讨论中文及乌克兰文公文翻译过程中的语言心理学特性。公文文体又称公文模式，指对公文文体、结构、标记和书写材料的规范。在本文中，将把以东方语翻译为对象的翻译者作为研究对象，重点阐述其在进行中文及乌克兰文翻译过程中的难点。

关键词：公文文体，书面翻译，语言心理学，中文，乌克兰文

翻译工作需要考虑到诸多的与语言学及外部语言学特性，例如：翻译过程中不同形式和内容的要求，文体本身的功能及题材的不同，翻译者本身的专业素养和对专业词汇的掌握程度的不同，以及翻译者本身的心理特征，年龄，智力水准，工作记忆能力，具体翻译技巧的运用程度，都是需要考虑到因素。

不同的学者对翻译学进行了不同角度的研究：翻译类型学（Л. Бархударов, В. Комиссаров, Л. Латышев, В. Сдобников, О. Петрова,

Р. Якобсон等等.) 翻译中的语言心理学(И. Алексеева, Л. Бархударов, О. Кулагина, И. Корунец等等.) 翻译中的美学及伦理学(И. Алексеева, М. Боуэн, И. Корунец, Р. Миньяр-Белоручев, Г. Мирам, О. Паго, П. Палажченко, А. Чужакин);翻译过程中译者的职业素养问题(Н. Зинукова, М. Цвиллинг, Л. Черноватый, А. Чужакин等等.)。而我们需要注意的是到目前为止, 斯拉夫语与汉藏语系互译过程中的语言心理学现象尚未得到充分的研究与发掘。

翻译者作为语言思维的载体, 翻译心理学对于探索其在翻译过程中出现的问题是不可缺少的。本文将就译者在进行中文及乌克兰语两种语言公文翻译的翻译过程中语言心理学特征进行研究以便于解答以下问题:

中文译者在书面文稿翻译过程中的功用。

中文与乌克兰语两种语言互译过程中存在哪些语言学难点。

译者在翻译过程中的语言心理学活动特征和所翻译的文本具有密切的联系, 并受到文本所涉及的参与方, 文本内容表达方式的影响。本文将重点研究译者在公文文本翻译中的共用及难点。

公文是一个以语言学概念«语体»(来源于法语. *discourse* — 语言)为基本点设立的概念。语体, 是指外部语言学所涉及的一切语言表达形式, 是一种行为, 一种行文模式, 一种活动在不同领域的表达形式, 一种被视为具有明确目的的社会行为, 一种参与人类所有社会生活并影响人类认知过程的行为 [4]。可以说她是生命的化身。

公文体的特性决定了它经常被用在以下领域: 金融及商务、工业生产、政治生活及经济法律等行业, 这种外部语言学特征使得使用这种语体的文本具有独特的用词、语法、语义特征。公文体通常具备精确、具体、简练及不可置疑的严肃性。

据此, 上述特点也就使得不同形式的此类问题具备了相同的标准化、专业化的交流策略和目标。公文文本会依据具体社会环境下个体心理运作的机制选取相应的标准模式使文本内容与其标定的群体产生互动并达到预期效果。因此我们可以确认, 标准化的沟通策略可通过预先设置的沟通及目标予以实现。在这种情况下沟通技巧被视作信号发出者与信号接受者之间依照共同预期通过不同层次下约定俗成的语言模式达成共识的手段。

通过对公文体进行不同角度的研究, 可以得到以下结论:

1. 现代公文体是一种极具特点的标准化沟通模式, 主要服务于金融及商务、工业生产、政治生活及经济法律等行业。

2. 公文体根据不同的结构及目的又分成不同的题材。

a) 不同领域就不同话题会有双方或多方参与沟通。

b) 公文体的体征特点，口头形式的公文体及书面形式的公文体。

c) 公文体中主体对主体的特征，并不会因对话双方的改变而产生变化，无论沟通的双方是法人单位（组织机构、公司、政府部门）亦或自然人。

d) 公文体可赋予交流双方直接或间接的对话方式。

e) 针对不同的题材范围选择相应的交流方略及目标以及与其相符合的语专业词汇。

3. 公文体函件的用途主要有两个方面：1) 法人或自然人之间的日常公务交流（按照某种既定的交流规则开始、延续并结束沟通）。2) 信息交互（接受、提交、征询或处理必要的讯息）。

4. 公文体使用者的沟通意图通过两种基本的策略及技巧予以实现。其中策略以双方的合作意图及公文范本为基础。技巧则以沟通主体相关领域知识储备，合作沟通能力水准以及确保合作顺利进展的意愿为基础。

5. 上述沟通策略及技巧的有效性取决于各种外部语言学因素及不同程度的语言技巧。

公文体的语言学及外部语言学特点对译者的语言行为模式提出了明确的要求：1) 译者成为需要遵守其他交方交流者所制定规则的交流第三方。2) 译者需具备参与相关公文体语境下交流的经验及权限。3) 译者应具备在保留原有文体及形式的基础下将公务交流双方跨文化场景下的表述方式依据交流策略及标准化沟通模式转化为可理解内容的能力。4) 译者的工作效果取决于其对词汇、语法、发音等语言学元素的适当选择，同时也无可避免的受到外部语言学因素的影响。

另一种影响翻译工作的重要的影响因素则是译者对原文的理解及译文的组织再现能力。依据翻译工作中文书对文书、口语对口语、文书对口语、口语对文书的翻译分类此四种翻译方式将对译者的语言心理活动提出不同的要求（Л. Бархударов）[1, с.46—49.]。

文书对文书指的是在两种不同的文字间进行书面翻译。口语对口语指的是在两种不同的语言间进行口译，口译则又包含同传和交传两种形式。文书对口语指的是在两种不同的语言间将一种语言的文书以另一种语言的口语翻译出来。口语对文书指的则是将一种语言的口语用另一种语言的文书表达出来。

乌克兰文及中文互译中语音因素在公务对话及公共演讲中的体现。《情绪-非情绪》是衡量语调要求的主要维度。译者在进行翻译时，对于翻译过程中语音因素的处理应遵守以下两个原则。

1) 词调处理：不带个人情绪的处理元音的发音，并正确表达单词在句子中的音调。

2) 句调处理: 句态平和, 急缓相宜, 良好把握句式中心词及语调并保持适度的发声程度。

中文翻译者应注意到, 无论在口语还是书面翻译中, 公文体的词体常涉及以下范围, 口译中常涵盖: 常用词、口语词、专业术语。书面翻译中常涵盖: 常用词及专业术语, 办公专用语、缩写。例如: 在供货合同或协议中经常出现的, 售方-翻译成乌克兰文是 «продавець»。废除条约 — розірвати договір, 合同规定价格 — hétong guīdìng jiàgé — договір-на ціна 等等。

在涉及到公文体的口译(对话及演讲)中, 以及文译中都常涉及到乌克兰及中文之间的翻译句法问题。通常会涉及到陈述句、疑问句及祈使句在内的不同句式, 甚至会遇到不完整句的表现形式。例如: «理事会表决实行三分之二通过。» 译成乌克兰文则是 «Будь-яке рішення приймається за умови підтримки 2/3 складу ради». 其中译者需要考虑到三分之二是指 (sān fēn zhī èr) — дві третіх)。

乌克兰文及中文的表达形式均具有自己的民族文化特征, 在翻译的过程中可通过仅改变语法结构的形式来保持内容的完整, 同时允许在不改变语义的情况下部分增减语句内容。

译文结构同样在乌克兰文及中文公文体的翻译过程中扮演着重要的角色, 其中包含公函的结构索引, 公函的修辞形式。每一个执行公文体翻译工作的译者都应该了公函索引的基本结构, 其中包括: 1) 对象; 2) 起草人; 3) 内容; 4) 日期; 5) 签发及审阅人; 6) 起草人地址以及回复所应发至的地址。

在译文的撰写过程中, 译者应在以下几点要求的基础下确保译文词汇及句法的通顺:

- 1) 用现代语言(现代乌克兰文或现代中文)撰写公文体译文文稿。
- 2) 在译文中使用符合专业语言习惯的行政常用术语。
- 3) 使用公式化、标准化的公文语体。
- 4) 对完成的译文进行确认(签章)。

书面中文翻译是有别于口语中文翻译的, 汉字的书写使书面翻译更为困难。译者若需进行书面中文翻译则需掌握书写技巧, 文字识辨能力。中文的书面翻译和汉字的学习不可分, 学习汉字, 要求学习者牢记不同的偏旁、部首并要求记住由这些偏旁部首组成的汉字, 以及理解由这些汉字构成的语素在句子中起到的作用。

对于斯拉夫语系的汉语译者(学习者)来说, 最大的困难是需要调动所有心理资源来识记214个偏旁部首。而在翻译过程中, 则需要对汉字完成: 符号-语音-符号-意义的转码过程。为降低乌克兰文中文及中文乌克兰文书面翻译过程中的难度通常会使用一下方式:

1、注意对字形相近汉字的识记。

汉字中存在一些字形相近但意义不同的单字，对这部分汉字的错误识记会导致翻译过程中意义及文法的错误。例如：单字«乌» wū (укр. чорний) 和单字«鸟» piǎo (укр. птах)经常会被误辨，因此在词语«乌克兰» wūkèlán (укр. Україна) 由初级译者进行口头翻译时，时长会被译为«Няокелань»而非«Уекалань»。

2、注意字词的音译。

对于乌克兰文和中文来说，音节具有完全不同的形态。中文中构成一个词的音节通常不超过4个，例如：(一 (yī), 个 (gè), 狗 (gǒu), 年 (nián)).乌克兰文则可以不同规则将数量不同的音节组合在一起(i, та, кінь, склад, схлип 等等。)例如：元音(y), 元音-辅音(як), 辅音-元音(на), 元音-元音-辅音(річ), 辅音-辅音-元音(сто), 辅音-元音-辅音-辅音(тигр), 辅音-辅音-元音-辅音-辅音(зверх) 等等。构成中文音节的有两个元素：声母、韵母。一个完整的中文音节通常为如下结构：辅音-非音节元音-音节元音-尾半元音或者鼻音（前鼻音或后鼻音）。例如，tuan和tian.译者需要注意的是，在中文中并不是任意两个音都可以组合在一起。例如，有fa (фа)和 li (лі), 但没有 fi (фі); 有 se (си) 和 ta (та), 而没有te (ти).总计来说，根据字典及常用词，中文的发音系统中总计有400个音节。

以上因素导致翻译过程中的一些主体名称并没有明确的一对一的音译标准。中文中的名字通常并不具有表示性别的功能，同时严格遵守姓氏在前名称在后的顺序。而在乌克兰文中则恰恰相反。例如：王明 (Wang Ming) — Ван Минь (男性), 刘杰 (liu jie) — Лю Цзе (女性)。同时需要注意的是，在中文中，中文的翻译顺序会严格符合原文的名称顺序：巴拉克·奥巴马批准对朝紧急状态延长一年 — укр. Барак Обама продовжив на рік термін надзвичайного стану відносно КНДР。

而中国常用的行政地理名称概念«庄子»则有可能在翻译哲学家«庄子»时导致偏差，使译者错误的将其翻译为« село»。乌克兰文中的«Ріка Амур» 阿木尔河在中文中是以黑龙江 hēilóngjiāng (Хейлунцзянь)来命名的，因此在将河流黑龙江翻译成乌克兰文时应翻译为Амур，但是黑龙江省则应该翻译成为Хейлунцзянь。

3、中文的断句。

在中文的文稿中，汉字之间的距离是等距的，这给译者尤其是初级翻译人员在断词，短句判断及断句等过程中带来很大的困扰。例如，在翻译中文词组：发展中国家 (fāzhǎn zhōng guójiā) 意思是«країни, що розвиваються (国家)», 而不能是«发展»«розривати» 和«中国» «Китай»。

4、文言词汇及方言词汇在现在中文中的存在。

文言文词汇指的是古汉语中的部分词汇在现代汉语公文中的应用。例如：скорочувати 裁減 (cáijiǎn) 同时与下列几个词为近义词，缩减 suōjiǎn, 削减 xuējiǎn, 缩小 suōxiǎo, 减少 jiǎnshǎo, 精简 jīngjiǎn。

5、中文的近义词及反义词具有灵活的归类方式。

一个中文单词有时可以具有若干个和其具有相同功能的近义词，

6、中文谚语俗语不同的表现形式。例如：«відкривати» (открывать) 开 (kāi) 有三个近意字 — 关 (guān), 闭 (bì), 合 (hé)。

6、谚语及俗语的不同表现形式

译者应能够熟练的辨认出句子中的谚语或俗语并恰当的将其翻译成对方语言，例如：置于既成事实面前 (zhì yú jìchéng shìshí miànqián) — 乌克兰文译为. поставити перед доконаним фактом. 而此类词类词汇的缺乏往往会导致翻译的困难。

7、句法意义较词法意义更具有主导功能。

中文中，词汇在句子中的排序是线性的，并通过一些辅助词汇将这种排序固定下来。

8、中文中的多义词。

在中文存在相当一部分词汇，在汉字组成不变的情况下根据上下文的不同而具有不同的意义，例如：会 (huì) — 乌克兰文中的 уміння, вміти. 如何正确区分改字词所指的语义则是中文翻译中的难点。

9、中文中的时态表达，动词与动形词。

具备中文/英文双语翻译能力的译者，对中文动词时态的体现及动形词的构成有更准确的了解，例如：已经实现的事情(词尾«了»(le) ≈ Perfect); 过去完成的动作(词尾«过»(guo) ≈ Simple); 延续性动作 («着» zhe ≈ Continuous); 对话时正在进行的动作 («在» zai ≈ Present Continuous) 等等。动词的种类则通常按照及物动词和不及物动词来划分。

10、助动词的特点。

助动词在中文中又叫做«能愿动词»，用来赋予动词实现的动机或使役，例如：因情况变更，致财团目的不能达到时，主管机关需斟酌捐助人意愿，变更更目及必要的组织，或予以解散。— При зміні обставин, що спричинило неможливість досягнення поставленої мети створення консорціуму, керівний орган зобов'язаний відповідно до волевиявлення вкладників змінити цілі, організацію, або оголосити про розпуск консорціуму.

11、以功能划分的«连词»。

中文译者必须要注意到不同形态«连词»在中文中的应用，例如：实现联系功能的词(是 shì, 为 wéi, 乃 nǎi, 系 xī — укр. є, сутність); 实现连

接功能的词(也 yě (теж), 又 yòu (і, й, та), 就 jiù (у, до), 还 hái (ще, досі), 才 cái (тільки тоди) и др.); 表示短时间内完成的词 (便 biàn (відразу ж, 且 qiě (знов-таки) и др.); 实现限制功能的词 (只 zhǐ (лише, тільки), 仅 jǐn (тільки, ледве), 光 guāngshì (лише), 单 dān (тільки) и др.); 实现否定意义的词 (不 bù (ні), 没 méi (ше ні), 莫 mò (непотрібно, неможна, не смій), 非 fēi (ні, не є), 无 wú (ні, немає) и др.); 实现总括意义的词 (皆 jiē (все), 都 dōu (все), 均 jūn (все це) и др.); 实现动作延续的词 (来着 lái zhe (表示过去正在进行的动作)).

中文的初学者在学习初期可以通过借助拉丁字母的拼音来学习汉字和中文, 但对于未来的翻译者来说, 中文的公文文本均由汉字书写而非拼音, 因此汉字的识记和书写是必须掌握的技能。

中文翻译的培养过程中, 当涉及口译翻译技能培养时除上述提到的困难外, 还涉及到汉字识读过程中视频符号和语音之间的转换问题。

综上所述, 无论是书面还是口语的中文公文翻译中的语言心理学特点都和文体内容的参与者所采取的表达技巧与目的有着直接联系。在今后的研究中我们将继续以乌克兰文及中文公文翻译过程中口语翻译及其他复合形式中的心理语言学为研究对象。

参考文献

REFERENCES AND NOTES

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. — М. : Международные отношения, 1975. — 175 с.
2. Горелов В. И. Лексикология китайского языка [Текст] : учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. 2103 «Иностр. яз.» / В. И. Горелов. — М. : Просвещение, 1984. — 216 с.
3. Горелов В. И. Теоретическая грамматика китайского языка : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» / И. В. Горелов. — М. : Просвещение, 1989. — 318 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 684 с.

МЕЛОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ КАНАДЦЕВ

Данное исследование проведено с целью выявления просодических, в частности, мелодических особенностей речи носителей канадского варианта английского языка. Выбор канадского английского в качестве объекта исследования объясняется малоизученностью супrasegmentного уровня данного варианта языка.

Проведенное перцептивное исследование мелодических особенностей речи канадцев показало, что преобладающими шкалами являются нисходящая ступенчатая и ровная, а наиболее частотным терминальным тоном является нисходящий, что позволило предположить, что по своим мелодическим особенностям канадский английский ближе к американскому варианту английского языка.

Ключевые слова: просодический, канадский английский, нисходящая шкала, ровный терминальный тон.

Пропоноване дослідження проводилося з метою виявлення просодичних, зокрема, мелодійних якостей мовлення носіїв канадського варіанту англійської мови. Вибір канадської англійської як об'єкта дослідження пояснюється недостатньою вивченістю супrasegmentного рівня цього варіанту мови.

Проведене перцептивне дослідження мелодійних особливостей мовлення канадців показало, що переважними шкалами є спадна рівнева та рівна, а найбільш частотним термінальним тоном є спадний, що дозволяє припустити наступне: за своїми мелодійними особливостями канадська англійська ближча до американського варіанту англійської мови.

Ключові слова: просодичний, канадський англійський, спадна шкала, рівний термінальний тон.

The paper is aimed at describing prosodic (syntagmatic and melodic) peculiarities of Canadian English. Canadian prosody has hardly been studied that proves its relevance as the subject of the research. The results of the investigation confirm the presence of both American and British English prosodic characteristics in Canadian English.

Key words: prosody, Canadian English, descending head, mid-level.

Обращение к канадскому варианту английского языка обусловлено тем, что исследование особенностей его фонологической системы носит фрагментарный характер, а проблема просодического варьирования в канадском английском до сих пор остается в целом малоизученной как в трудах отечественных, так и зарубежных лингвистов.

Рассматривая проблему статуса канадского английского (СЕ), М. В. Бондаренко отмечает, что современный английский язык в Канаде характеризуется однородностью национального стандарта на всей территории страны [2, 64]. По мнению Р. Дж. Грегга, «выравнивание диалектов и образование канадского английского, отличного от американского, имело место в Канаде уже в период колонизации, т. е. в XII веке» [8]. Представляется логичной, однако, точка зрения, предлагаемая Дж. Чеймберсом, который усматривает причину унификации английского языка Канады в росте социального престижа провинции Онтарио, диалект которой сыграл доминирующую роль в данном процессе [2, 64].

Представление о канадском английском как об «абсолютно гомогенном единстве», по мнению М. В. Бондаренко, не совсем верно [2, 65]. Как указывает А. Мартине, «...язык может не быть идентичным самому себе на всей территории своего распространения» [3, 393]. Данная точка зрения подтверждается результатами работ диалектологов Канады, исследовавших различные уровни канадского варианта английского языка, в том числе, и фонологический [10; 8].

Таким образом, благодаря усилиям канадских лингвистов было обнаружено, что Canadian English (CE) нельзя представлять как абсолютно гомогенное единство [9]. В СЕ можно выделить три разновидности произношения: канадский английский центральной части Канады (General Canadian), английский прибрежных провинций восточного побережья: Нью-Бранзуика, Новой Шотландии, острова Принца Эдуарда; и английский острова Ньюфаундленд [11].

Целью настоящей работы является выявление мелодических особенностей речи носителей общеканадского английского (General Canadian), на котором говорит большинство жителей Канады.

Актуальность данной работы состоит в необходимости рассмотреть просодические (мелодические) характеристики канадского английского, что является важным в связи с тем, что в последнее десятилетие велико влияние американского английского на канадскую речь.

Основной **задачей** исследования является выявление определеение номенклатуры терминальных тонов и шкал женской и мужской речи в канадском английском.

Основным **материалом** исследования послужили спонтанные монологические высказывания в произнесении четырех информантов — двух женщин и двух мужчин. Звучание экспериментального материала составило 30 мин. Основной единицей анализа в данной работе выбрана синтагма, под которой понимается «інтонаційно оформлена одиниця членування мовленнєвого потоку, що складається з фонетичних слів і вимовляється без пауз або змін тону».

Основным **методом** исследования является перцептивный анализ.

Результаты проведенного перцептивного исследования указывают на преобладание нисходящей ступенчатой и ровной шкал по сравнению с другими видами шкал. Использование этих видов шкал в проанализированных фразах вполне обосновано, ведь они относятся к группе стилистически нейтральных и не имеют ярко выраженной эмоциональной окраски, а высокий процент их использования объясняется монологическим характером исследуемого текста, где преобладают утверждения повествовательного характера. Приведенный результат сближает речь канадцев и американцев, что частично подтверждается результатами предшествующих исследований, согласно которым наиболее высоким коэффициентом частотности в американской речи с низкой или средней степенью эмоциональности являются нисходящая волнообразная, ровная и ровная волнообразная шкалы [6]. Использование большого количества ровных шкал характерно для американской речи в целом, особенно в ходе разговора на бытовые темы, где преобладает разговорный стиль ведения беседы.

Приведенные шкалы выступают гендерным индикатором речевого поведения (табл. 1.)

Таблица 1

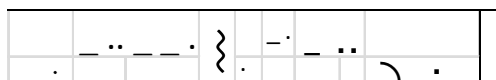
Шкала	Частотность употребления шкал (%)	
	Мужчины	Женщины
Нисходящая ступенчатая	31,0	35,0
Ровная	27	24
Одноударная	21	22,5
Волнообразная	9	11

Результаты подсчета частотности употребления нисходящей ступенчатой и ровной шкал в речи канадцев свидетельствуют об их рекуррентности.

Наибольший процент употребления нисходящей шкалы характеризует женщин.

Например:

The 'birth of my first 'daughter } and 'then the 'birth of my 'second > daughter.

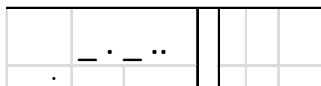

Представленная фраза состоит из двух синтагм, которые произнесены с нисходящей ступенчатой шкалой.

Второй по частотности является ровная шкала, причем в речи мужчин ее показатель несколько выше, чем в женской речи.

Например:

I 'think its > horrible

Одноударная шкала, т. е. шкала характеризующаяся наличием одного ударного слога, в нашем исследовании представлена в мужской речи в 21 % случаев и несколько более частотна в женской речи. Данная шкала довольно частотна, что возможно объяснить тем фактом, что анализируемый звучащий материал представляет собой неподготовленную разговорную речь для которой типичным является наличие коротких незаконченных синтагм.

В свою очередь, волнообразная шкала, которая характеризует определенную степень неуверенности говорящего, доминирует в женской речи (11 %).

Например:

I 'don't have a com'puter at 'home

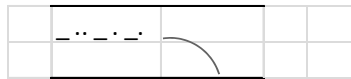
Волнообразно-ровная шкала в данном примере характеризуется восходяще-нисходящим движением тона.

Итак, анализ предтерминальной части синтагмы выявил преобладание нисходящей ступенчатой, ровной, одноударной и волнообразной типов шкал как наиболее нейтральных в стилистическом плане и не обладающих ярко выраженной эмоциональной окраской.

Следующим этапом слухового анализа стал анализ частотности использования простых и сложных терминальных тонов. Номенклатура терминальных тонов в речи носителей канадского английского представлена простыми типами — нисходящий, восходящий, ровный; сложными — нисходяще-восходящим.

Полученные результаты дистрибуции терминальных тонов в речи носителей канадского варианта английского языка демонстрируют доминирование нисходящего терминального тона, что объясняется монологическим характером исследуемого текста, а также отсутствием ярко выраженной эмоциональной окраски речи.

Лидирующее положение по количеству нисходящих тонов в речи занимают женщины 57 %, и 43 % нисходящих тонов обнаружено в мужской речи. На рис. 1 представлена интонационная модель: сочетание ровной шкалы с нисходящим терминальным тоном в синтагме:

It's in its 'thirty — fifth year...

Второе место по частотности занимает ровный терминальный тон. Использование в речи ровного тона является характерной особенностью американской монологической речи. Большинство фонетистов, изучающих американскую просодию указывали на превалирование ровного тона в терминальной части высказывания в английской речи [1; 4; 5].

Частотность употребления ровных тонов в мужской группе информантов составляет 38 % и всего 19,7 % в женской речи.

Частотность использования восходящего терминального тона ниже по сравнению с частотностью нисходящего терминального тона в речи всех исследуемых информантов.

Представители мужской группы в 27 % случаев используют восходящий терминальный тон, женщин же всего в 9 % случаев.

Приведем пример восходящего тона в речи женщин:

It is a summer fine arts camp for children

Произнесенная фраза состоит из одной синтагмы, которая завершается восходящим терминальным тоном.

Как показали результаты проведенного аудиторского анализа, в спонтанном монологе канадцы гораздо реже используют сложные терминальные тоны по сравнению с простыми.

У потребление нисходяще-восходящего тона, на наш взгляд, объясняется деликатностью обсуждаемой темы, нежелание говорящих звучать слишком категорично. Сложным нисходяще-восходящим тоном завершают синтагмы 2 % мужчин и 12 % женщин.

Подводя итоги анализа предтерминальной части синтагмы и терминального тона в рамках спонтанного монологического текста можно заключить, что для речи информантов — мужчин и женщин характерно высокое начало синтагмы, которое помогает установить более открытый контакт с собеседником; преобладание нисходящей ступенчатой, ровной, одноударной и волнообразной типов шкал.

В речи канадцев преобладает нисходящий терминальный тон, вторым по частотности выступает ровный тон; низкая частотность сложного нисходяще-восходящего тона.

Полученные результаты позволяют нам предположить, что по своим просодическим (мелодическим) особенностям канадский английский ближе к американскому варианту английского языка.

В перспективе планируется исследование темпоральных особенностей речи и составление просодического портрета носителя канадского варианта английского языка.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Бабушкина Е. А. Территориальная вариативность американской речи в США (экспериментально-фонетическое исследование речевого континуума на оси север — юг): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 2000. — 19 с.

2. Бондаренко М. В. Системные характеристики вокабуляра англо-канадского сленга // Вестник Самарского государственного университета. — 1999. — № 1. — С. 64–67.
3. Мартине А. Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике. — М., 1963. — Вып. 3.
4. Полетаев Д. И. Социальная дифференциация интонации в ограниченном речевом сообществе (экспериментально-фонетическое исследование речи жителей г. Анкориджа, штат Аляска, США): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1997. — 21 с.
5. Углова Н. Г. Специфика мелодики и темпа дикторской речи (экспериментально-фонетическое исследование): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 2006. — 19 с.
6. Шагбагова Д. А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка). — М.: Фоллио, 1992. — 283 с.
7. Chambers J. K. Canadian Raising // The Canadian Journal of Linguistics. — Fall 1973. — 18:2. — Pp. 113–135.
8. Gregg R. Notes on Pronunciations of Canadian English as Spoken in Vancouver, B. C. // The Journal of the Canadian Linguistic Association. — March. — Toronto, 1967. — Vol. 3. N 1. — P. 78–83.
9. Pringle J. Attitudes to Canadian English // The English Language Today: Public Attitudes to English. — Pergamon Press, 1985. — P. 183–205.
10. Scardgill M. N. Canadian English Usage: Linguistic Change and Reconstruction. — Toronto: McClelland and Stewart, 1974.
11. Trudgill P., Hanna J. Intonational English. — London, 1982.
12. Wells J. C. Accents of English / J. C. Wells. — Cambridge etc.: Cambridge University Press, 1982. — 673 p.

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ТЕМА-РЕМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ТА УКРАЇНОМОВНОМУ ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Аналіз релевантних ознак просодії теми і реми та систематизація механізмів їх взаємодії із засобами актуалізації інших лінгвістичних чинників мовлення (синтаксичною побудовою, лексичним наповненням речення, комунікативним типом, фазовою структурою складників тексту, характером його фокалізації, емоційно-модальною спрямованістю) дають можливість створення прототипової та трансформаційної моделей формування тема-рема­тичної структури висловлювань у зіставлюваних мовах.

Встановлено загальні закономірності і специфічні особливості просодичного оформлення тема-рема­тичної структури висловлювань й здійснено інтерпретацію одержаних результатів з огляду на історично сформовану структуру англійської та української мов у телевізійному дискурсі.

Ключові слова: *просодичні засоби, тема-рема­тичне членування, взаємодія просодичних функцій, механізми взаємокомпенсації, прототипова модель, трансформаційна модель.*

Анализ релевантных признаков просодии темы и ремы и систематизация механизмов их взаимодействия со средствами актуализации других лингвистических факторов речи (синтаксическим построением, лексическим наполнением предложения, коммуникативным типом, фазовой структурой составляющих текста, характером его фокализации, эмоционально-модальной направленностью) дают возможность создания прототипной и трансформационной моделей формирования тема-рема­тической структуры высказываний в сопоставляемых языках.

Установлены общие закономерности и специфические особенности просодического оформления тема-рема­тической структуры высказываний и осуществлена интерпретация полученных результатов с учетом исторически сложившихся структур английского и украинского языков в телевизионном дискурсе.

Ключевые слова: просодические средства, тема-рематическое членение, взаимодействие просодических функций, механизмы взаимокompенсации, прототипная модель, трансформационная модель.

Analysis of relevant prosodic characteristics and the systematization of their interaction mechanisms with the other linguistic means (syntactic structure, vocabulary, communicative type of an utterance, phase structure of text constituents, focalisation character, attitudinal meaning) made it possible to create both: prototype and transformation models of utterance's theme and rheme structure.

Common features and specific characteristics of utterance's theme and rheme structure in the two languages are found out. The historically approved structure of English and Ukrainian is taken into consideration while interpreting the results.

Key words: prosodic means, theme and rheme structure, prosodic functions interaction, mechanisms of mutual compensation, prototype model, transformation model.

Тема-рематичне членування висловлювання виконує комунікативну функцію — основну функцію мови. Залежно від екстралінгвальних умов комунікації, переслідуваної респондентом мети актуалізації мовленнєвого відрізка, за рахунок перебудови тема-рематичної структури одне і те ж речення може набувати різний зміст.

Метою дослідження є вивчення основних принципів функціонування просодичних засобів актуалізації тема-рематичної структури висловлювань в англомовному та україномовному телевізійному дискурсі.

Об'єктом дослідження є англомовне та україномовне усне мовлення.

Предмет дослідження — просодичні засоби актуалізації тема-рематичного членування висловлювання в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували відрізки популярних телевізійних програм «Top Gear», «Перший тест» та «Бережись автомобіля» англійською та українською мовами; загальний час звучання досліджуваного матеріалу становить 301 хвилину 6 секунд, обсяг експериментального матеріалу — більше 3000 висловлювань.

Теорія актуального членування речення залишається однією з провідних під час дослідження проблем лінійної організації висловлювання в різних мовах, просодики речення та його змісту, що свідчить про її значну пояснювальну силу.

У тема-рематичному структуруванні висловлювання тією чи іншою мірою беруть участь практично всі лінгвістичні засоби: лексичні, граматичні, просодія. Як показують результати аналізу сучасної наукової літератури, граматичні, лексичні та фонетичні засоби маркування реми дозволяють комунікантам безпомилково визначати, яка саме інформація у висловлюванні є новою і, отже, особливо комунікативно важливою.

Найважливішим синтаксичним засобом актуального членування є порядок слів у реченні. Фактори, що зумовлюють вибір послідовності елементів у реченні, різноманітні; зокрема, використання інверсії в конкретних висловлюваннях зумовлюється бажанням мовця: 1) адекватно передати «перебіг думки» від старого до нового, або 2) відразу ж висловити основну, головну думку і лише потім співвіднести її з раніше відомою інформацією.

Проведений огляд літератури з інверсії переконливо свідчить про існуючі в лінгвістиці протиріччя у вирішенні більшості питань про порядок слів у реченні.

Роль інтонації в оформленні тема-рематичної структури висловлювання є однією з найменш вивчених проблем у сучасному мовознавстві. Лінгвісти вважають, що смислорозрізнявальні властивості інтонації, зумовлені притаманною їй комунікативною функцією, дозволяють їй виступати в ролі одного з головних засобів передачі тема-рематичної структури висловлювання. Разом із тим не визначено в повному обсязі, за рахунок яких засобів інтонації досягається маркованість реми, що дозволяє реципієнту під час сприйняття повідомлення безпомилково ідентифікувати комунікативно важливу інформацію.

Проте можна цілком виразно констатувати, що в стилістично нейтральних висловлюваннях, в яких актуальне членування речення збігається із синтаксичним, основну смислорозрізнявальну роль у плані актуального членування відіграє порядок слів. У стилістично нейтральних висловлюваннях, в яких актуальне членування речення суперечить його синтаксичній будові, смислорозрізнявальними засобами є однаково порядок слів та інтонація. А в експресивному і стилістично маркованому мовленні інтонація є семантично найбільш вагомою серед засобів диференціації тематичного та рематичного компонентів висловлювання.

Експериментально-фонетичне дослідження проводилося відповідно до розроблених у вітчизняній лінгвістиці методів і складалося з трьох етапів: відбір матеріалу методом суцільної вибірки з використанням розроблених у корпусній лінгвістиці принципів формування експериментального корпусу; проведення інвентарно-таксономічного аналізу експериментального матеріалу, який включає в себе використання методів суб'єктивної оцінки якісних характеристик актуалізації об'єкта дослідження (слуховий та аудиторський аналіз), та інструментального аналізу, який дозволяє визначити фізичні показники релевантних просодичних характеристик мовлення, що зумовило об'єктивність отриманих висновків.

Чітке та ретельне планування етапів проведення експериментального дослідження дозволило вже на стадії проведення слухового та аудиторського аналізу одержати надійні висновки щодо участі різнопланових лінгвістичних параметрів в актуалізації тема-рематичної структури в англійському та українському мовленні телевізійного дискурсу. Інструментальна обробка експериментального матеріалу надала можливість встановити об'єктивну картину, яка характеризує роль таких основних компонентів інтонації, як ЧОТ, тривалість та інтенсивність у просодичному оформленні тема-рематичної структури висловлювань в англійському та українському мовленні. Слід зазначити, що дані аудиторського аналізу були повністю підтверджені результатами фізичних вимірів.

Аналіз результатів дослідження засобів формування тема-рематичної структури висловлювання у телевізійному дискурсі переконливо показав, що:

1) В актуальному структуруванні висловлювання так чи інакше беруть участь практично усі лінгвістичні засоби: лексичні, граматичні, просодичні.

а). У стилістично нейтральних висловлюваннях, в яких актуальне членування речення співпадає з синтаксичним, основну смислорозрізнавальну роль в плані актуального членування грає порядок слів у реченні.

б). У стилістично нейтральних висловлюваннях, в яких актуальне членування речення не збігається з синтаксичним, смислорозрізнавальними засобами є в рівній мірі порядок слів та інтонація.

в). А в експресивному і стилістично маркованому мовленні інтонація є семантично найбільш вагомою серед засобів диференціації тематичного та рематичного компонентів висловлювання.

2) Стосовно дистинктивності акустичних характеристик актуалізації тема-рематичної структури висловлювань у телевізійному дискурсі можна зробити такі висновки:

щодо мелодійного параметра просодії

а) напрямок руху основного тону може слугувати ознакою диференціації теми і реми;

б) показники ЧОТ в темі значно нижче, ніж у ремі тільки тоді, коли тема локалізується в ініціальній частині речення. Ці показники теми в англійській мові перевищують значення мелодійного рівня теми українською мовою;

в) частотний діапазон не є дистинктивною рисою розрізнення теми та реми висловлювання;

г) локалізація частотного максимуму є дистинктивною ознакою, що відрізняє тему від реми в висловлюванні;

д) швидкість зміни ЧОТ в ядерній частині висловлювання має дистинктивну природу. При цьому крутизна ядерного тону в ремі в англійській мові в 3,6 рази, а в українській в 2,9 рази більші, ніж у темі;

е) акцентна побудова фрази не є релевантною відносно диференціації частотних характеристик теми і реми;

щодо динамічного параметра просодії

а) однією з важливих ознак, які диференціюють тему і рему, є більш низький рівень інтенсивності в темі;

щодо темпорального параметра просодії

а) одною з суттєвих ознак, що диференціюють тему і рему, є прискорений темп в темі;

б) темпоральний компонент реалізує важливу синтаксичну функцію в інтонаційному оформленні мовлення, але при цьому він не виконує функції розрізнявальної ознаки теми і реми;

в) кількість і тривалість пауз є релевантною характеристикою під час диференціації теми і реми. У ремі кількість пауз та їх тривалість значно перевищують ці показники в темі.

Як показали результати експериментального дослідження, не існує універсальних просодичних корелятивів, що забезпечують однозначне протиставлення тематичного і рематичного компонентів висловлю-

вання: безлічі варіантів комунікативної організації мовленнєвого акту для актуалізації однієї і тієї ж інформації можуть відповідати різні засоби формування інтонаційної структури. Тому лінгвістична інтерпретація отриманих результатів експериментального дослідження просодичних характеристик тема-рематичної структури висловлювання проводилася в три етапи: 1) аналіз умов, за яких реалізується прототипова модель формування просодичної структури тема-рематичного членування речення, 2) аналіз впливу кожного з факторів, що призводять до трансформації просодичної структури, і 3) оцінка характеру ускладнення просодичної структури актуального членування висловлювання під час одночасного впливу декількох факторів.

В переважній більшості розповідних висловлювань у тексті інформативного характеру телевізійного дискурсу, позбавленому емоційних забарвлень, що зберігають природну, типову тема-рематичну будову, здатних передати «перебіг думки» від старого (відомого) до нового (невідомого), тема оформлюється висхідним тоном, а рема низхідним. Така фонетична структура може вважатися прототиповою моделлю актуального членування, яка сприймається як еталон просодичної тема-рематичної взаємодії.

Можна стверджувати, що для прототипової просодичної моделі єдиною релевантною характеристикою, що диференціює тему і рему, є напрям руху головного тону на їх ядерних складах. При цьому прототиповим засобом маркування теми може вважатися акцент, під час якого на наголошеному складі спостерігається під'йом (в англійській мові використовується також низхідно-висхідний тон), а на післянаголошених (якщо вони є) — падіння; інтонаційним показником реми служить слабконизхідний низький тон.

Як особливий випадок просодичного оформлення тематичного компонента комунікативної структури висловлювання можна назвати атонічну тему, що передає відому і малозначну інформацію. У плані вираження така тема вимовляється рівним тоном, у прискореному темпі і не виділяється паузами. При цьому тема розташовується не на початку висловлювання, а в післянаголошеній атонічній комунікативній ніші, займаючи позицію в середині або в кінці речення після акцентованого рематичного компоненту.

У синтаксично складних ремах, які не приводяться до єдиної синтаксичної складової, виділяються дві і більше синтаксичні складові,

кожна з яких акцентується. Такий стан виникає в різних ситуаціях: при наявності в ремі однорідних актантів, у разі диз'юнкції рематичних актантів, коли предикат реми є багатомісним, якщо одна частина реми відокремлена від іншої тематичним компонентом висловлювання.

У висловлюваннях ненаративного типу (різноманітних типах запитань, спонукань, повідомлень), а також при наявності у складі архісеми оповідної фрази таких компонентів, як модальна оцінка інформації мовцем, логічне або емпатичне виділення елемента висловлювання (його фокалізація), фазова незавершеність тощо відбувається трансформація прототипової інтонаційної моделі, яка виражається у зміні тональних характеристик, а також інших просодичних ознак, таких як інтенсивність, тембральне забарвлення, темп і паузація. При цьому трансформація відбувається за рахунок лише тих інтонаційних характеристик, які зумовлені вищеназваними компонентами змісту, які реалізуються на рематичній складовій.

У діалогічному мовленні телевізійного дискурсу просодичне оформлення фрази і, зокрема, її тематичного і рематичного компонентів зумовлені, насамперед, комунікативною спрямованістю висловлювання (різноманітні типи питань, спонукань). Серед питальних фраз висхідним тоном рематичного компонента маркується лише загальне питання, повтор — питання і уточнююче питання, яке «цитує» опущений елемент попереднього запиту.

Імовірність використання висхідного тону при огласовці рематичного компонента спонукання тим вище, чим нижче статус респондента щодо реципієнта. Передусім це відноситься до спонукальних реплік апеляційної групи. Рема у спонуканнях рекомендаційної групи (пропозиції та поради) маркується висхідним тоном у тому разі, якщо той, хто дає раду, не впевнений в успішності реалізації своєї рекомендації. Побажання маркуються як висхідним, так і низхідним тоном залежно від модально-емоційного ставлення мовця до висловлюваного.

Серед причин, що обумовлюють трансформацію прототипової тональної моделі просодичної структури тема-рематичного членування висловлювання на протилежну, важливу роль відіграє фактор підтримки зв'язності тексту. Базові тональні рухи (висхідний і низхідний), які маркують фазову структуру зв'язного тексту, як правило, ін-

терпретуються наступним чином: висхідний тон показує незавершеність висловлювання, а низхідний тон вказує на його завершеність. Незавершеність характеризується як «очікування продовження» і її можна вважати «архисемою» висхідного тону: у питанні це очікування відповіді, в розповідному висловлюванні — це очікування продовження думки мовця, у проханнях висловлює очікування реакції слухача. Грунтуючись на тих відносинах, які існують між темою і ремою, тематичний компонент висловлювання містить в собі очікування інформації, яку несе рема, тобто також має вигляд незавершеності, яка маркується висхідним тоном на акцентоносії теми.

Ще одним розповсюдженим фактором трансформації прототипової просодичної моделі у телевізійному дискурсі є фокусування уваги слухача на важливих аспектах повідомлення, передача змістових зв'язків між окремими аспектами повідомлення. Фокалізація пов'язана з двома сферами прояву даної функції: за її рахунок реалізується логічний (контрастне зіставлення слів), або емпатичний наголос.

Просодична структура тематичної і рематичної складових висловлювання при наявності в ньому емпізи або контрасту із позиції устрою плану змісту телевізійного дискурсу здійснюється не автономно, а з урахуванням комунікативних значень, що утворюють мовленнєві акти повідомлення, спонукання, запитання тощо, модальної спрямованості та фактора фазової незавершеності. З точки зору плану вираження, під час фокалізації відбуваються специфічне ускладнення просодичної структури:

— модифікація тонального контуру, яка полягає в появі додаткового елемента, що передує базовому. Цей елемент може приєднуватися як до висхідного тону (у простій темі, фазовій незавершеності або загальному запитанні), так і до низхідного (у простій ремі) і створює попереднє відхилення напряму руху тону в зворотний (від базового напрямку) бік;

— значне подовження голосного та ініціальних приголосних наголошеного складу, за рахунок чого тривалість вимови емпатичного наголошеного складу перевищує тривалість неемпатичного в середньому в півтора рази;

— збільшення інтенсивності наголошеного складу під час попереднього затримання початку наростання інтенсивності до половини голосного наголошеного складу акцентоносія емпізи.

Аналіз механізмів впливу засобів актуалізації модальних значень та ступеня інтенсивності їхньої реалізації на трансформацію просодичної моделі тема-рематичної структури мовлення у телевізійному дискурсі показав, що характерним для всіх складових полів досліджуваних у роботі модальних значень є широке використання різноманітних компонентів мелодійного, силового і темпорального рівнів. Особливо значна серед релевантних характеристик питома вага тембрального компонента інтонації. Одночасно для диференціації компонентів полів суб'єктивної модальності відносно рідко використовується основна характеристика тонального контуру (напрямок зміни основного тону) — просодичний параметр, який відіграє провідну роль в оформленні тема-рематичної структури висловлювання.

До суб'єктивно модальних значень, в просодичному оформленні яких бере участь напрям зміни тону, належать здивування, вагання, невпевненість і т. ін. У певному сенсі всі ці модальні значення семантично можуть бути співвіднесені зі значеннями незавершеності, питальності, поява яких у смисловій структурі рематичного компонента висловлювання приводить до заміни низхідного акценту на висхідний.

У результаті проведеного аналізу визначено ступінь універсальності й специфічності кожного з виявлених чинників, що зумовлюють інваріантність/варіативність просодичних характеристик тема-рематичної структури висловлювання для кожної із зіставлених мов. Незважаючи на те, що в рамках однієї просодичної моделі в різних мовах можлива реалізація різних семантико-рольових структур, виявляється їх суттєва подібність під час інтонаційного формування тема-рематичної структури висловлювання; міжмовна невідповідність просодичних моделей актуального членування виявлена лише в 9 % випадків від усієї сукупності проаналізованого мовного матеріалу.

Стосовно конкретно-мовних особливостей у телевізійному дискурсі слід зазначити таке.

Мовна специфіка просодичних моделей актуального членування в основному зумовлена впливом двох факторів: особливостями наголосу в англійській мові, що широко використовує можливості вторинного словесного наголосу, і характерним для української мови вільним порядком слів у реченні, що забезпечує можливість переміщення реми в ініціальну позицію у фразі, що робить її особливо

емфатично виділеною, підкресленою спеціальними просодичними засобами. Це приводить до того, що в українській мові спостерігається більш широке, ніж в англійській мові, використання трансформованих (порівняно з прототиповою моделлю) просодичних структур актуального членування.

Специфічною рисою просодії англійської мови є переважне використання для маркування тематичного компонента реплік складного низхідно-висхідного тону з підйомом на післянаголошених складах, якщо вони є (замість характерного для української мови простого висхідного). В українській мові такий акцент відрізняється особливою семантикою, яка пов'язана із зіставленням, протиставленням об'єктів чи думок або вибором елемента з множини. Крім того, він уживається для маркування мовних дій апеляції до слухача, спонукання до дії, заклик до уваги, запевнення, обґрунтування, вітання, прощання, заперечення або, навпаки, рішучого приєднання до точки зору співрозмовника. В англійській мові у низхідно-висхідного акценту такої семантики немає, і він застосовується навіть для позначення простої теми. Але слід зазначити, що сьогодні цілком виразно відчувається поступове поширення серед українських дикторів і коментаторів під впливом англійських засобів масової комунікації тенденції до заміни звичного висхідного тону на стилістично маркований низхідно-висхідний тон.

Ще однією відмінною особливістю англійської просодії є використання відсутнього в українській мові складного висхідно-низхідно-висхідного тону. Його функція — оформлення діалогічних реплік як мовленнєвих дій апеляції до слухача, що надає реченням ілюктивної сили спонукання до дії, заклику до уваги, запевнення, обґрунтування, вітання, прощання, заперечення або, навпаки, рішучого приєднання до точки зору співрозмовника. В українській мові аналогічну функцію виконує низхідно-висхідний акцент.

Аналіз характеру ускладнення просодичної структури актуального членування під час одночасного впливу декількох факторів у телевізійному дискурсі дозволив встановити, що в українській та англійській мовах у ремі може реалізовуватися одна з двох стратегій просодичного маркування комплексу значень: синтетична — використання одного загального акцентоносія для просодичного маркування рематичного компонента і комунікативного, фазового, фокалізаційного і (або) модального ідентифікаторів мовного відрізка; аналітична —

використання в рематичному компоненті двох акцентоносіїв: одного — для маркування реми, другого — для просодичної кваліфікації незавершеності, контрастивності та ін. факторів. Коли відсутня відмінність між тональними маркерами зазначених значень, реалізується синтетична стратегія. При цьому в українській та англійській мовах така акцентуація може бути обумовлена композицією не двох, а трьох і більше значень, наприклад, реми, незавершеності і контрасту, причому контраст збільшує ступінь аналітизму під час відображення текстової незавершеності.

Коли є відмінність між тональними маркерами зазначених значень, залежно від лексико-граматичної структури висловлювання можливе застосування однієї з двох зазначених стратегій.

Особлива ситуація виникає, коли аналітична стратегія просодичного маркування не може бути реалізована для позначення композиції різних значень через «брак» акцентоносіїв, тобто в умовах, коли в рематичній частині речення є єдиний претендент на роль акцентоносія обох значень. У таких випадках для оголосу реми використовується складний (наприклад, низхідно-висхідний) тон, кожен із компонентів якого автономно виконує функцію акцентної актуалізації значень, що передаються.

Певної уваги потребує питання про взаємозалежність тональних контурів тематичного та рематичного компонентів висловлювання у телевізійному дискурсі. Аналіз результатів дослідження дає змогу констатувати, що напрямок тонального акценту реми має цілком визначену семантичну мотивацію. Що стосується тематичного компонента, то в ньому така мотивація може бути відсутньою. Стандартний принцип, якому підпорядковуються акценти тематичних груп, полягає в тому, що кінцевому низхідному тону передують висхідний, а висхідному — низхідний. Така адаптація тематичного акценту щодо рематичного дозволяє уникнути під час фонації зайвого переходу з одного тонального рівня на інший: під час низхідного тону реми необхідний (високий, середній або низький) частотний рівень природним чином досягається в результаті підйому його в темі і навпаки.

Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі вбачається у зіставному вивченні співвідношення різнорівневих засобів формування тема-рематичної структури висловлювань залежно від жанрової приналежності дискурсу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Королёва Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Татьяна Михайловна Королёва. — К.: Выща школа, 1989. — 148 с.
2. Кривнова О. Ф. Составляющая несущего тона в мелодической кривой фразы / О. Ф. Кривнова // Исследования по структурной и прикладной лингвистике. — 1976. — № 7. — С. 71–82.
3. Савченко Є. Ю. Просодичні засоби формування тема-рематичної структури висловлювання в англійському й українському мовленні: дис. ... канд. філол. наук:10.02.15 / Савченко Євгенія Юріївна; ПНПУ ім. Ушинського. — Одеса, 2013. — 219 с.
4. Янко Т. Е. Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте / Татьяна Евгеньевна Янко. — М.: Языки славянской культуры, 2008. — 312 с.

УДК 811.111'342.9:316.346.2:328(410)

О. В. Стынгах

ГЕНДЕРНЫЕ И ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТОНАЦИОННОГО ОФОРМЛЕНИЯ РЕЧИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПАЛАТЫ ОБЩИН ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Данная статья посвящена комплексному исследованию гендерных и возрастных особенностей интонационного оформления монологической речи представителей Палаты общин Великобритании. Методом аудиторского анализа выявлены особенности синтагматического членения речевого потока, а также изучены частотность и вариативность мелодических параметров парламентской речи (в частности типы шкал и терминальных тонов) с учетом гендерного и возрастного факторов. Установлено, что мужская речь характеризуется более частотным употреблением высокой ровной шкалы, а женская — эмфатических скользящей и восходящей шкал. Особенностью интонационного оформления речи молодых парламентариев является максимальная среди других поколений рекуррентность эмоционально заряженной нисходящей шкалы со специальным подъемом, а также меньшая насыщенность эмфатическими терминальными тонами. Речь представителей среднего поколения маркирована большей частотностью апеллятивного нисходяще-восходящего терминального тона.

Ключевые слова: синтагматическое членение, речевой поток, шкала, терминальный тон, гендерный и возрастной факторы.

Подана стаття присвячена комплексному дослідженню гендерних та вікових особливостей інтонаційного оформлення монологічного мовлення представників Палати громад Великобританії. Методом аудиторського аналізу виявлено особливості синтагматичного членування мовленнєвого потоку, а також досліджено частотність і варіативність мелодичних параметрів мовлення парламентарів (зокрема типи шкал та термінальних тонів) з урахуванням гендерного та вікового факторів. Встановлено, що мовлення чоловіків характеризується більш частотним використанням високої рівної шкали, а мовлення жінок — емфатичних ковзної та

висхідної шкал. Особливістю інтонаційного оформлення мовлення молодих парламентарів є максимальна серед інших вікових груп рекурентність емоційно зарядженої висхідної шкали зі спеціальним підняттям, а також менша насиченість емпатичними термінальними тонами. Мовлення представників середнього покоління марковане більшою частотністю апелятивного висхідно-висхідного термінального тону.

Ключові слова: синтагматичне членування, мовленнєвий потік, шкала, термінальний тон, гендерний та віковий фактори.

The aim of the article is to investigate gender and age peculiarities of intonation of the House of Commons representatives' monologue speech. The conducted auditory analysis was aimed at finding out the peculiarities of speech flow syntagmatic division as well as to define the frequency and variations of the melodic components of parliamentary speech (types of heads and terminal tones) in both gender and age aspects. It is stated that male speech is characterized by more frequent use of the High Level Head, whereas female speech can be described as more emotionally coloured owing to higher percentage of emphatic heads, namely Sliding and Ascending ones. The melodic contour of the young parliamentarians' speech is marked by higher frequency of Broken Descending Head and lower percentage of emphatic terminal tones (compared to two other age groups). The middle-aged parliamentarians' speech melodic contour is characterized by the highest (among the three age groups) recurrence of the appealing Falling-Rising Nuclear Tone.

Key words: syntagmatic division, speech flow, head, terminal tone, gender and age aspects.

В последние десятилетия в современной лингвистике гендерный и возрастной аспекты рассматриваются как социолингвистические параметры (О. Н. Тарасова, А. С. Банков, Т. В. Медведева, М. В. Безбородова, А. Гимсон, У. Лабов), выходящие за пределы языка в область культуры, и во многом обуславливающие особенности национального мышления и сознания, что позволяет значительно обогатить представления о различных механизмах взаимодействия человека, общества и языка.

В нашей работе под гендером мы понимаем сложный социокультурный конструкт, представляющий собой различия в ролях, поведении, ментальных и эмоциональных характеристиках между женщинами и мужчинами [1: 11], которые находят свое отражение в вариативности интонационных параметров речи исследуемой социальной группы, а именно в речи представителей Палаты общин Великобритании.

При рассмотрении другого важного компонента социального статуса человека — возраста, за основу категоризации возрастных

периодов принимаются фазы жизненного пути, которые фиксируют изменение образа жизни, системы отношений и ценностей, т. е. становятся определяющими характеристиками периодов жизни человека [2: 154]. Учитывая тот факт, что возраст самого молодого представителя Палаты общин составляет 26 лет, а различия в речевом поведении могут четко проявляться у людей, разделенных по возрасту полутора-двумя десятилетиями [3], в данной работе к молодому поколению относим парламентариев в возрасте от 26 до 40 лет, к среднему поколению относим парламентариев в возрасте от 40 до 60 лет, а к старшему поколению — свыше 60 лет.

Актуальность данной работы обусловлена необходимостью более глубокого изучения воздействия гендерно-возрастного фактора на интонационное оформление речи британских парламентариев как представителей отдельной социальной группы.

Объектом настоящего исследования являются интонационные особенности монологических выступлений британских политиков мужского и женского пола, принадлежащих к трем возрастным категориям (молодого, среднего и старшего возраста).

Предмет исследования составляют возрастные и гендерно обусловленные особенности интонационного оформления монологической речи британских парламентариев.

Целью настоящего исследования является выявление и анализ интонационных (в частности мелодических) особенностей монологической речи представителей Палаты общин Великобритании с учетом гендерного и возрастного факторов путем проведения аудиторского анализа.

Для достижения данной цели были поставлены следующие конкретные **задачи** исследования:

1) определить частотность интонационных (мелодических) параметров монологической речи представителей Палаты общин Великобритании (тип мелодической шкалы, тип терминального тона) и выявить особенности синтагматического членения речевого потока;

2) описать гендерные и возрастные особенности вышеуказанных интонационных параметров монологической речи данной социальной группы.

Материалом исследования послужили аудиозаписи фрагментов монологических речей британских парламентариев, произнесенных

в Палате общин Великобритании (2011–2015 гг.). Общее количество дикторов составило 18 человек. Они были разделены на 6 групп по гендерному и возрастному признакам (по 3 человека в каждой группе). Общий объем звучащего исследовательского материала составил 1 час 30 мин.

Аудиторский анализ проходил в два этапа. На первом этапе аудиторы прослушали фрагменты монологических речей каждой из шести исследуемых групп и выполнили их синтагматическое членение.

С целью выявления воздействия гендерного и возрастного факторов на особенности синтагматического членения парламентской речи было определено процентное соотношение коротких (1–5 слогов), средних (6–10 слогов) и длинных (более 10 слогов) интонационных групп, результаты которого отражены в таблице 1. За 100 % принято общее количество синтагм в речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп.

Таблица 1

Соотношение коротких, средних и длинных синтагм в парламентской речи (%)

№ группы	Гендерный фактор	Возрастной фактор (поколение)	Частотность синтагм		
			Короткие (1–5 слогов)	Средние (6–10 слогов)	Длинные (более 10 слогов)
1	мужчины	молодое	28	55	17
2	мужчины	среднее	45	39	16
3	мужчины	старшее	42	49	9
4	женщины	молодое	38	51	11
5	женщины	среднее	36	43	21
6	женщины	старшее	41	45	14

Полученные результаты, позволяют утверждать, что характерной особенностью монологической речи представителей Палаты общин Великобритании является достаточно дробное членение речевого потока на синтагмы, которое выражается в значительном преобладании средних и коротких интонационных групп. Вслед за Е. Л. Фрейдиной полагаем, что к значительной расчлененности речевого потока приводит стремление оратора достичь оптимального понимания при слуховом восприятии звучащего текста со стороны аудитории [4: 317], а следовательно, оказать максимальный воздействующий эффект.

На втором этапе исследования аудиторам были представлены фрагменты речей в трехкратном прослушивании и предложено выявить во всех синтагмах следующие интонационные параметры: тип мелодической шкалы и тип терминального тона.

Как показывают результаты исследования, приведенные в таблице 2, мелодический контур парламентской речи оформлен преимущественно нисходящей и ровной шкалами. За 100 % принято общее количество основных шкал в речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп.

Таблица 2

Частотность употребления основных шкал (%)

№ группы	Гендерный фактор	Возрастной фактор (поколение)	Основные шкалы			
			Нисходящая	Ровная	Скользкая	Восходящая
1	мужчины	молодое	50	43	2	5
2	мужчины	среднее	37	55	3	5
3	мужчины	старшее	42	48	3	7
4	женщины	молодое	52	37	5	6
5	женщины	среднее	44	45	4	7
6	женщины	старшее	43	47	4	6

При этом в оформлении мелодического контура аудиторам были зафиксированы некоторые гендерные и возрастные особенности. В мелодическом контуре речи представителей молодого поколения как мужского (группа 1) так и женского (группа 4) пола, преобладает нисходящая шкала (50 % и 52 % соответственно), в то время как речь представителей среднего и старшего поколений характеризуется доминированием ровной шкалы, что можно отнести к возрастным особенностям парламентской речи.

Анализ типа ровной шкалы в речи представителей всех поколений выявил преобладание высокой шкалы: молодое поколение (мужчины — 74 %; женщины — 69 %), среднее поколение (мужчины — 82 %; женщины — 78 %), старшее поколение (мужчины — 80 %; женщины — 73 %). При этом за 100 % было принято общее количество всех ровных шкал (высокого, среднего и низкого тонального уровня) в мелодическом контуре речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп. Высокая рекуррентность данной шкалы (в сред-

нем 76 %), которая характерна как для эмоционально-окрашенной разговорной, так и официальной речи [5: 73; 6: 77] приводит к тому, что речь парламентариев приобретает оттенок некой спонтанности и, как следствие, речь звучит непринужденно, оживленно, но в тоже время очень четко, уверенно и даже торжественно.

Доминирование нисходящей шкалы в речи представителей молодого поколения можно объяснить большей склонностью молодых парламентариев опираться на письменный источник во время произнесения речи, что в результате, приводит к снижению эффекта спонтанности речи.

В ходе исследования установлено, что гендерный фактор также оказывает влияние на вариативность мелодического контура парламентской речи: рекуррентность ровной шкалы (в т. ч. высокой ровной) в речи мужчин всех трех поколений выше, а нисходящей — ниже, чем в речи женщин соответствующих возрастных групп.

Гендерно-возрастные особенности речи парламентариев прослеживаются и в употреблении эфатических скользящей и восходящей шкал: в молодом и среднем поколениях рекуррентность данных шкал в женской речи выше, чем в речи мужчин соответствующих возрастных групп, что дает возможность охарактеризовать женскую парламентскую речь как более эмоционально окрашенную. К примеру, процент употребления скользящей шкалы в речи молодых женщин парламентариев (5 %) более, чем в два раза превышает данный показатель в речи мужчин соответствующего возраста (2 %).

Одной из задач аудиторского анализа, результаты которого приведены в таблице 3, было выделить такой тип нисходящей шкалы как нисходящая шкала со специальным подъемом (с нарушенной постепенностью). За 100 % принято общее количество всех нисходящих шкал в речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп.

Учитывая влияние возрастного фактора, отметим, что характерной особенностью мелодического контура парламентской речи является снижение частотности употребления шкалы со специальным подъемом от молодого поколения к старшему как у мужчин: группа 1 (17 %) → группа 2 (16 %) → группа 3 (8 %), так и у женщин: группа 4 (18 %) → группа 5 (11 %) → группа 6 (3 %). Полученные результаты свидетельствуют о том, что наиболее активное употребление

Таблиця 3

Частотность употребления нисходящей шкалы со специальным подъемом (%)

№ группы	Гендерный фактор	Возрастной фактор (поколение)	Нисходящая шкала со специальным подъемом (с нарушенной постепенностью)
1	мужчины	молодое	17
2	мужчины	среднее	16
3	мужчины	старшее	8
4	женщины	молодое	18
5	женщины	среднее	11
6	женщины	старшее	3

нисходящей шкалы со специальным подъемом, как средства достижения эмоционального накала, зафиксировано в речи парламентариев мужчин молодого и среднего возрастов, а также в речи женщин молодого возраста. Максимальную рекуррентность данной шкалы в речи представителей молодого поколения можно объяснить их природной импульсивностью. Речь женщин старшего поколения парламентариев характеризуется наименьшей рекуррентностью нисходящей шкалы с нарушенной постепенностью (3 %), следовательно, речь представителей этой группы реже других приобретает эмоциональную окраску при помощи данного просодического средства.

Одним из основных мелодических параметров идентификации британской парламентской речи можно считать частотность и номенклатуру терминальных тонов, результаты исследования которых приведены в таблице 4. За 100 % принято общее количество основных терминальных тонов в речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп.

Согласно данным таблицы 4, в номенклатуре терминальных тонов доминирующее место занимает нисходящий тон, на частотность употребления которого влияет ряд гендерных и возрастных факторов. Максимальная рекуррентность нисходящего тона наблюдалась в речи представителей молодого поколения парламентариев: мужчины — 75 % (группа 1); женщины — 71 % (группа 4), вследствие менее активного использования эмфатических тонов, в частности, нисходяще-восходящего, частотность которого в молодом поколении оказалась минимальной (6 % и 7 % соответственно) среди трех возрастных групп.

Таблица 4

Частотность употребления терминальных тонов (%)

№ группы	Гендерный фактор	Возрастной фактор (поколение)	Основные терминальные тона				
			Н (\)	В (/)	Р (—)	НВ (∨)	ВН (∧)
1	мужчины	молодое	75	9	8	6	2
2	мужчины	среднее	59	12	14	13	2
3	мужчины	старшее	70	11	7	9	3
4	женщины	молодое	71	10	9	7	3
5	женщины	среднее	70	7	8	13	2
6	женщины	старшее	66	12	11	10	1

Терминальные тона: Н — нисходящий; В — восходящий; Р — ровный; НВ — нисходяще-восходящий; ВН — восходяще-нисходящий.

Анализ гендерных особенностей показал, что в целом, частотность нисходящего тона в мужской парламентской речи выше, чем в женской, так как он преобладает в речи мужчин двух (молодое, старшее) из трех исследуемых поколений. Исключение составляет среднее поколение, в котором мужская речь характеризуется менее частотным использованием нисходящего тона (59 %) по сравнению с женской (70 %). Отметим, что речь мужчин среднего возраста (группа 2) характеризуется более активным употреблением трех эмоциональных тонов: восходящего (12 %), ровного (14 %), нисходяще-восходящего (13 %). Установлено также, что рекуррентность нисходяще-восходящего тона достигает максимального значения в речи представителей среднего поколения обоих гендеров (13 %), а минимального — в молодом поколении (мужчины — 6 %; женщины — 7 %), что можно отнести к возрастным особенностям парламентской речи. Таким образом, представители среднего поколения парламентариев, чаще двух других поколений, привлекают внимание слушателей и создают у них ощущение вовлеченности в процесс обсуждения, используя этот апеллятивный терминальный тон.

Одной из задач аудиторского анализа было определить тип нисходящего тона (низкий, средний, высокий), процентное соотношение которых представлено в таблице 5. За 100 % принято общее количество всех нисходящих терминальных тонов в речи парламентариев каждой из шести исследуемых групп.

Таблиця 5

Соотношение нисходящих терминальных тонов (%)

№ групп	Гендерный фактор	Возрастной фактор (поколение)	Нисходящий терминальный тон		
			Низкий нисходящий	Средний нисходящий	Высокий нисходящий
1	мужчины	молодое	65	23	12
2	мужчины	среднее	51	31	18
3	мужчины	старшее	62	24	14
4	женщины	молодое	57	28	15
5	женщины	среднее	63	29	8
6	женщины	старшее	61	28	11

Полученные данные позволяют утверждать, что среди трех типов нисходящих тонов в речи парламентариев всех шести исследуемых групп доминирующее место занимает низкий нисходящий тон, который выражает законченность суждения, уверенность говорящего в своей правоте и категоричность высказывания [7: 107], вследствие чего, речь парламентариев звучит убедительно, но при этом сдержанно. Однако парламентская речь не лишена эмоциональности, в том числе, благодаря использованию эмфатического высокого нисходящего тона, придающего речи не только живое звучание, но и указывающего на личную вовлеченность и заинтересованность говорящего. Установлено, что употребление данного тона также имеет свою гендерную и возрастную специфику: мужская речь характеризуется более высокой частотностью высокого нисходящего тона, чем женская (в двух из трех поколений парламентариев — среднее и старшее). Исключение составляет речь женщин молодого поколения, которые используют высокий нисходящий тон активнее (15 %), чем мужчины (12 %). О повышенной экспрессивности речи молодых женщин парламентариев можно также судить по наибольшей рекуррентности высокого нисходящего тона среди всех трех поколений женского пола.

Таким образом, проведенный аудиторский анализ позволяет сделать ряд выводов о гендерно-возрастных особенностях речи представителей Палаты общин Великобритании.

Установлено влияние *гендерного фактора* на интонационное оформление парламентской речи, которое прослеживается у представителей сразу всех трех возрастных групп:

– в мелодическом контуре мужской речи чаще, чем в женской наблюдалась высокая ровная шкала, которая дает возможность охарактеризовать мужскую речь, с одной стороны, как более торжественную, а с другой стороны, более оживленную с эффектом спонтанности;

– мелодический контур женской речи, в свою очередь, маркирован большей рекуррентностью эмфатических скользящей и восходящей шкал, придающих речи яркую эмоциональную окраску.

Влияние *возрастного фактора* на вариативность интонационных параметров в речи представителей обоих гендеров наиболее ярко прослеживается в речи парламентариев молодого и среднего возраста.

В речи представителей молодого поколения как мужского, так и женского пола зафиксировано:

– доминирование нисходящей шкалы, тогда как в речи двух других поколений преобладает высокая ровная шкала, что может быть объяснено необходимостью чаще опираться на письменный источник во время выступления, что снижает эффект спонтанности;

– максимальный среди других поколений парламентариев процент употребления нисходящей шкалы со специальным подъемом как средства достижения эмоционального накала;

– максимальная рекуррентность нисходящего терминального тона, которая свидетельствует о меньшей насыщенности речи молодых парламентариев обоих гендеров эмфатическими терминальными тонами, в частности: восходящим, ровным и нисходяще-восходящим, что характеризует их речь как менее торжественную и апеллятивную по сравнению с другими поколениями.

В речи представителей среднего поколения мужского и женского пола выявлена большая, чем в двух других поколениях, частотность апеллятивного нисходяще-восходящего тона, нацеленного на привлечение внимания аудитории, а также создания у слушателя ощущения вовлеченности в процесс обсуждения.

К перспективам дальнейшего исследования можно отнести проведение комплексного электроакустического анализа интонационных особенностей речи британских парламентариев в гендерно-возрастном аспекте.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Банков А. С. Гендерный фактор в просодическом оформлении речи коммуникантов (экспериментально-фонетическое исследование на материале американского варианта английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. С. Банков. — Нижний Новгород, 2008. — 235 с.
2. Медведева Т. В., Безбородова М. В. К вопросу выбора возрастной классификации в лингвистических исследованиях / Т. В. Медведева, М. В. Безбородова // Вестник МГЛУ. Серия : Фонетика сегодня: проблемы и решения. — М., 2015. — Вып. 1 (7/12). — С. 156–164.
3. Gimson A. C. British English pronunciation: standards and evolution // Praxis des Neusprachlichen Unterrichts, 17. — 1970. — P. 17–20.
4. Фрейдина Е. Л. Риторическая функция просодии (на материале британской академической публичной речи) : дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Л. Фрейдина. — Москва, 2005. — 407 с.
5. Дубовский Ю. А. Основы английской фонетики : учеб. пособие / Ю. А. Дубовский. — М. : Флинта : Наука, 2009. — 344 с.
6. Коваль Н. А. Просодические характеристики политической ораторской речи / Н. А. Коваль // Записки з романо-германської філології. — Одеса : Фенікс, 2008. — Вип. 21. — С. 76–92.
7. Григорян А. Э. Отражение англо-американского лингвокультурного влияния в современной русской просодии (на материале теленовостей) / А. Э. Григорян // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. — Санкт-Петербург, 2014. — № 4 (Т.1). — С. 103–116.

УДК 811.111–342

О. В. Хапіна, О. К. Пеліван

РОЛЬ ПРОСОДІЇ В АКТУАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено аналізу просодичних засобів реалізації комунікативної інтенції в різних типах діалогів, дібраних із саундтреків до 4 сучасних англомовних фільмів.

Вдосконалена методика проведення фонетичного аналізу за допомогою сучасних комп'ютерних програм дала змогу виявити й унаочнити відмінності в частотній, динамічній і темпоральній організації різних типів діалогів.

Проведення дослідження доводить існування цілої низки частотних, динамічних і темпоральних параметрів, що беруть участь у реалізації комунікативної інтенції в англомовному діалогічному дискурсі.

Ключові слова: комунікативна інтенція, англомовний діалогічний дискурс, просодичні засоби.

Статья посвящена исследованию просодических средств реализации коммуникативной интенции в разных типах диалогов, отобранных из саундтреков к 4 современным англоязычным фильмам.

В работе использовалась усовершенствованная методика проведения фонетического анализа с помощью современных компьютерных программ, которая позволила выявить и наглядно представить отличия в частотной, динамической и темпоральной организации разных типов исследуемых диалогов.

Проведенное исследование свидетельствует о существовании целого ряда частотных, динамических и темпоральных параметров интонации, которые принимают участие в реализации коммуникативной интенции в англоязычном диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, англоязычный диалогический дискурс, просодические средства.

This thesis presents an experimental phonetic investigation, which deals with a comprehensive analysis of English-language dialogues. It focuses on the study of prosodic means of communicative intention realization in various types of the investigated dialogues.

The recorded speech was studied with the help of computer and statistical analyses which allowed to reveal those elements of prosody that actualize communicative intention in various types of the investigated dialogues.

The research proves the functional relevance of melodic, dynamic and temporal components of intonation in communicative intention realization in English dialogical discourse.

***Key words:** communicative intention, English dialogical discourse, prosodic means.*

Постановка проблеми. Дану роботу присвячено вивченню просодичних параметрів інтонації, які беруть участь у реалізації комунікативної інтенції в англомовному діалогічному дискурсі.

Сьогодні у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці спостерігається тенденція до широкого дослідження мовленнєвого спілкування, що трактується як складне, багатоаспектне явище і вивчається в цілій низці наук, у тому числі соціолінгвістиці, паралінгвістиці і комунікативній лінгвістиці. Для всіх цих напрямів характерним є прагнення відійти від лінгвістичного редукціонізму, в рамках якого об'єкт дослідження обмежувався виключно мовленнєвими текстами, ізольованими від умов їх породження, від людської діяльності, заради якої вони, власне, і були продуковані. Із 70-х років ХХ століття в зоні пильної уваги лінгвістів перебуває діяльнісний аспект мови, а саме взаємодія комунікативних цілей мовців і мовних виразів, що використовуються для їх досягнення. Досліджувані проблеми знаходяться на стику кількох філологічних дисциплін (психолінгвістики, соціолінгвістики та ін.). При цьому аналізуються процеси породження висловлення (В. Г. Костомаров, О. О. Леонт'єв, І. П. Сусов та ін.), розробляються концепції використання мови в повсякденній мовленнєвій практиці і пропонуються правила мовленнєвої поведінки (Г. П. Грайс, Дж. Ліч, Й. А. Стернін, Н. І. Формановська, Г. Г. Почепцов (мол.) та ін.), висвітлюються стратегії і тактики мовленнєвої поведінки (О. С. Ісерс, Є. В. Клюєв, Є. С. Попова та ін.). З огляду на це інтерес сучасних лінгвістів у першу чергу концентрується на соціально-мовленнєвій взаємодії комунікантів, у зв'язку з чим об'єктом дослідження виступає саме усний діалог як основна форма вербальної комунікації, де

кожне висловлення мовця є певною акцією, що викликає й зумовлює зворотну реакцію, створюючи особливий діалогічний дискурс.

Діалогічний дискурс інтерпретується в сучасній лінгвістиці як мовленнєва взаємодія двох (або більше) комунікантів, динамічна послідовність їхніх реплік, скерованих на вирішення того чи іншого завдання спілкування, визначеного певною стратегією та певною інтракційною **інтенцією**. Найявністю спільної комунікативної інтенції, глобальної мети та теми, представленої у вигляді макропропозиції або макроструктури, є однією з основних характеристик діалогічного дискурсу.

У пропонованій роботі **інтенція** розглядається як найважливіший компонент мовленнєвої діяльності, що впливає на успішність або неуспішність комунікації, ефективну реалізацію практичних цілей учасників спілкування. Дослідженням ролі інтенції в організації мовленнєвої діяльності займалися багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Ю. Н. Антонова, Н. Д. Арутюнова, О. С. Ахманова, О. М. Гнатковська, В. З. Дем'янков, І. А. Зимня, Н. О. Кушнір, Г. Г. Матвеева, О. В. Падучева, Н. В. Паршук, Г. Г. Почепцов, Л. П. Семенов, Й. А. Стернін, Е. Р. Шакірова; Т. А. Ван Дейк, Дж. Остін, Дж. Серль та ін.). Значна кількість робіт у цій царині належить також соціологам і психологам (Е. Берн, Л. С. Виготський, Г. В. Вригт, Т. М. Дрідзе та ін.).

В теорії мовленнєвих актів інтенція розглядається в контексті ілокутивних сил висловлення та ілокутивних аспектів мовленнєвих актів. Розрізняються стандартні, формальні, діалогічно-орієнтовані, ілокутивні акти, а також типології ілокутивних актів у контексті соціальної взаємодії комунікантів. Робиться висновок про те, що в цілому ілокуція характеризується перш за все цілеспрямованістю мовленнєвого акту, тобто його інтенційністю [1; 2; 3; 4].

Соціолінгвістика аналізує реалізацію інтенції в аспекті соціальної належності учасників комунікації. Зазначено, що оптимальний вибір мовленнєвого вираження комунікативної інтенції мовця (адресанта) повинен узгоджуватись із соціальними характеристиками адресата. Найважливішим вважають параметри віку, суспільного стану комунікантів, ступеня близькості їхніх стосунків [5].

У психолінгвістиці інтенцію зараховують до характеристик початкового етапу породження висловлення. Вона розташовується на

проміжній стадії між формуванням мотиву висловлення і його внутрішнім програмуванням. Таким чином, процес опосередкування комунікативних інтенцій уможливило перехід від планування до безпосередньої мовленнєвої реалізації задуму висловлення [6:15].

В теорії мовленнєвого впливу інтенція розглядається в аспекті її оптимальної вербалізації. Успішність реалізації комунікативної інтенції безпосередньо залежить від вибору найефективнішої стратегії і тактики мовленнєвої поведінки для кожного конкретного типу інтенції, що демонструє рівень комунікативної компетенції суб'єкта спілкування. Дотичним також є поняття про правила побудови й умови успішності мовленнєвого акту і досягнення перлокутивного ефекту (дотримання/порушення принципів кооперативності і ввічливості) [1;3].

Комунікативна інтенція передбачає перетворення проблемної ситуації спілкування в комунікативне завдання, призначене мовцем для мовленнєвого вираження, один з найважливіших компонентів мовленнєвої діяльності, ситуативно і контекстно зумовленої.

Загальна інтенція є одночасним виявом кількох окремих інтенцій, що нашаровуються одна на одну. За етапом і часом реалізації вони поділяються на початкові і кінцеві.

Недотримання комунікантами правил кооперативної поведінки, порушення процесів породження і сприйняття, а також конфлікт комунікативних намірів інтерактантів може призвести до неповного здійснення комунікативних інтенцій. У цьому випадку фіксують комунікативний дискомфорт у спілкуванні. Якщо наявне повне нездійснення комунікативних інтенцій, то це тлумачиться як комунікативна невдача.

Отже, інтенція становить собою суб'єктивний фактор мовленнєвої взаємодії, який виявляється після усвідомлення суб'єктом мотивів породження мовлення і прогнозує його можливий результат.

Проте незважаючи на значну кількість праць, присвячених аналізу феномену інтенції, що проводяться як в Україні, Росії, так і в Західній Європі й Америці, саме *просодичні засоби* актуалізації комунікативної інтенції в акторському мовленні залишилися практично недослідженими, що і визначило доцільність обраної проблематики.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю систематизації існуючих уявлень про місце і роль феномену інтенції в межах теорії

мовленневих актів, а також важливістю з'ясування специфіки її вияву в усному англомовному дискурсі. Актуальність даної роботи увиразнюється ретельним аналізом **просодії** як засобу реалізації комунікативної інтенції в усному діалогічному дискурсі.

Метою дослідження є вияв просодичних засобів реалізації комунікативної інтенції в англомовному діалогічному дискурсі.

Об'єкт дослідження становить усний англомовний діалогічний дискурс.

Предметом дослідження є просодичні засоби реалізації комунікативної інтенції в усному англомовному діалогічному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували саундтреки і транскрипти 630 діалогічних епізодів, відібраних із чотирьох англомовних фільмів («Bridgit Jones's Diary», «Bridgit Jones's Diary: the Edge of Reason», «The Thomas Crown Affair», «Four Weddings and a Funeral»), що становить 303 хвилини звучного мовлення і відповідає 182 сторінкам стандартного тексту.

Практичний матеріал дослідження було класифіковано за авторською класифікацією, що ґрунтується на трьох принципах: 1) інтенції комунікантів, 2) ступені успішності/неуспішності комунікації, 3) ступені участі комунікантів у взаємодії.

Основним критерієм класифікації фактичного матеріалу дослідження виступає **інтенція**. Згідно із цим критерієм виокремлено та досліджено п'ять типів діалогів: *інформаційні, переконувальні, спонукальні, діалоги-самопрезентації і змішані* діалоги. В даних п'яти типах діалогів вивчалася реалізація/нереалізація п'яти інтенційних типів, а саме: бажання отримати/передати інформацію, бажання впевнити/переконати співрозмовника, бажання змусити/попрохати співрозмовника здійснити певну дію, бажання самовиразитись і змішані або різнорідні інтенції.

За критерієм **успішності/неуспішності комунікації** діалоги поділялися на: 1) комунікативно успішні й 2) комунікативно неуспішні. Виходячи з того, що в роботі досліджується переважно позитивна інтенція, необхідно зазначити, що успішність/неуспішність комунікації безпосередньо залежить від реалізації/нереалізації інтенції в аналізованих діалогах.

Залежно від інтенції учасників акту комунікації спостерігається і різний **ступінь участі комунікантів** у взаємодії. Дослідження експе-

риментального матеріалу уможливило виокремлення трьох основних груп діалогів за цією ознакою, в яких: 1) обидва учасники комунікації рівноцінно активні, оскільки метою їх спілкування є переконати, наполягти на власній позиції (дискусія, суперечка, конфлікт, сварка); 2) учасники комунікації поперемінно активні (наприклад, під час обміну думками або інформацією один комунікант веде себе активніше при запиті інформації, інший — при відповіді або наданні інформації); 3) активний лише один учасник комунікації, оскільки у нього домінує бажання самовиразитися, функція іншого комуніканта — слухати.

Для досягнення поставленої мети було проведено електроакустичний аналіз матеріалу дослідження, що містить інтонографічний та осцилографічний види аналізу. Електроакустичний аналіз дав змогу виокремити частотні, динамічні й темпоральні диферентори чотирьох типів діалогів.

Отримані дані за частотним, динамічним і темпоральним параметрами узагальнено завдяки математичній обробці даних, а саме — методиці статистичного аналізу результатів фонетичних досліджень.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що частотний компонент інтонації в цілому і значення частотного діапазону та пікової частоти основного тону (ЧОТ) зокрема відіграють важливу роль у реалізації інтенції в діалогах. Існує яскраво виражений взаємозв'язок між показниками частоти основного тону й успішністю/неуспішністю комунікації, яка носить характер зворотної пропорційності: що вище значення діапазону частоти основного тону та її пікових точок, то нижче відсоток комунікативної успішності в діалогах (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Показники діапазону ЧОТ з відсотком успішності/неуспішності комунікації

Види діалогів		Информативні	Переконання	Спонукальні	Діалоги-самопрезентування	Змішані
Діапазон ЧОТ (Гц)	Ж	234	243	291	302	384
	М	93	06	156	177	214
Успішні діалоги (%)		98	61	38	33	31
Неуспішні (%)		2	39	62	67	69

Дані порівняльного аналізу показників діапазону частоти основного тону з даними аудиторського аналізу стосовно успішності/неуспішності досліджуваних діалогів (аналіз позитивності/негативності фінальної репліки) виявили певний взаємозв'язок між показником діапазону ЧОТ і відсотком успішності/неуспішності комунікації: діалоги з високим показником діапазону частоти основного тону, як правило, є комунікативно неуспішними і, навпаки, діалоги з нижчими показниками діапазонних значень ЧОТ характеризуються комунікативною успішністю.

Таким чином, встановлено, що діапазон частоти основного тону відіграє важливу роль у реалізації інтенції, а отже, значною мірою впливає на успішність/неуспішність комунікації.

Результати дослідження пікових значень частоти основного тону в діалогах дають змогу стверджувати, що пікові значення ЧОТ разом з діапазоном ЧОТ значною мірою беруть участь у реалізації інтенції. Залежність між величиною пікового значення і відсотком реалізованої інтенції в діалогах має характер *зворотної пропорційності*: що більше пікове значення ЧОТ, то менша ймовірність успішної комунікації.

В результаті виявлення локалізації пікових значень у синтагмі було встановлено, що в інформаційних, переконувальних і спонукальних діалогах пікові значення ЧОТ переважно локалізуються на 1 наголошеному складі (84 %, 62 % та 57 % відповідно); в діалогах-самопрезентаціях 47 % пікових ЧОТ припадають на ядро, 41 % — на 1 наголошений склад; у змішаних діалогах 86 % пікових ЧОТ локалізуються на ядрі.

Переважна локалізація пікових значень ЧОТ на 1 наголошеному складі в інформаційних діалогах пояснюється тим, що, як правило, запит інформації здійснюється за допомогою спеціальних питань (наприклад, «*What does he know about it?*»), у яких найбільшим просодичним виділенням характеризується питальне слово. Ці дані уможливають припущення про те, що діалоги, в яких пікові значення припадають на 1 наголошений склад, є комунікативно успішними частіше, ніж діалоги, в яких пікові значення локалізуються на ядрі.

Отримані результати дослідження локалізації максимумів ЧОТ свідчать про те, що в більшості випадків семантичний центр висловлення збігається з піковим значенням ЧОТ, висвітлюючи провідну роль мелодійного компонента інтонації в реалізації основного змісту

висловлення, особливо в інформаційних діалогах, де збіг семантичного центру з піковим значенням ЧОТ набуває тенденції функціональної залежності, тобто прямого зв'язку. Отже, пікове значення ЧОТ є *обов'язковим* параметром в реалізації інтенції в діалогах, що слугують для отримання/передачі інформації, і відіграє важливу роль в її реалізації в останніх 4 типах діалогів.

Метод узагальненого тонального контуру (УТК) дав змогу отримати динамічний інтонаційний портрет ЧОТ кожного типу діалогів і порівняти узагальнену динаміку руху ЧОТ у п'яти типах діалогів.

Статистична обробка отриманих даних за критерієм Стюдента довела достовірність спостережуваних відмінностей діапазону частоти основного тону в п'яти групах діалогічних єдностей.

Результати аналізу динамічної структури досліджуваних діалогів засвідчили наявність тісного зв'язку динамічної структури тексту з його експресивною та емоційною насиченістю. Дослідження діапазону інтенсивності показало, що найширший діапазон інтенсивності характерний змішаним діалогам; спонукальні, переконувальні діалоги та діалоги-самопрезентації характеризуються середнім діапазоном інтенсивності; найвужчий діапазон інтенсивності властивий інформаційним діалогам (див. рисунок 1).

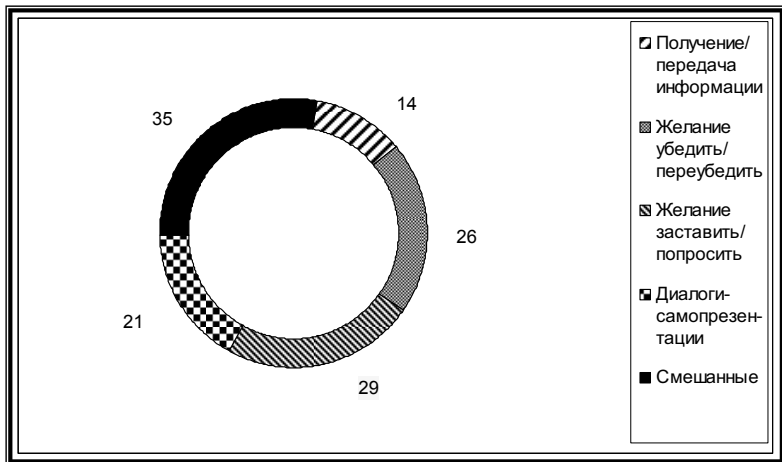

Рис. 1. Показники діапазону інтенсивності в досліджуваних діалогах (в дБ)

Ці дані уможливають проведення паралелі між значеннями діапазону інтенсивності та комунікативною успішністю/неуспішністю аналізованих діалогів. Інформаційні діалоги, що характеризуються найвужчим діапазоном інтенсивності, в 98 % випадків є комунікативно успішними, а змішані діалоги, яким властивий найширший діапазон інтенсивності серед всіх типів діалогів, комунікативно успішні лише в 31 % випадків.

Вивчення темпорального параметра інтонації свідчить про те, що темп також відіграє значну роль у реалізації/нереалізації комунікативної інтенції в досліджуваному матеріалі.

Порівняльний аналіз середньоскладової тривалості в діалогах показав, що варіативність темпу в 5 типах діалогів по-різному впливає на їх комунікативну успішність/неуспішність (див. рис. 2). В інформаційних діалогах домінуючий прискорений темп сприяє в більшості випадків (98 %) реалізації інтенції; в змішаних діалогах, навпаки, пришвидшений темп перешкоджає комунікативній успішності взаємодії (лише в 31 % діалогів інтенція реалізується); в переконувальних діалогах темп середній з тенденцією до уповільненого, який в 61 % випадків сприяє комунікативній успішності.

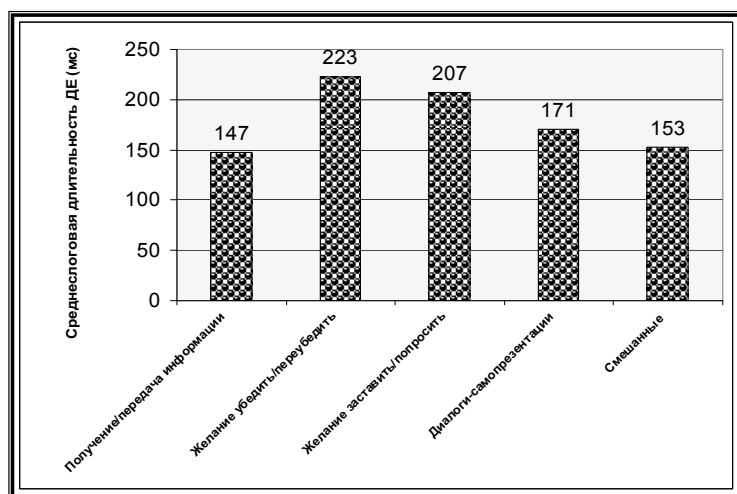

Рис. 2. Показники середньоскладової тривалості в ДС (в мс)

Отже, в різних типах досліджуваних діалогів темп по-різному впливає на результат комунікації: або сприяє, або перешкоджає реалізації інтенції.

Висновки. Найзагальніша характеристика інтенції мовця полягає в тому, що вона лежить в основі мовленнєвого акту, мотивує його, втілюється за допомогою різноманітних способів мовного вираження у висловленнях. У свою чергу, комунікативна інтенція — це перетворення проблемної ситуації спілкування в комунікативне завдання; це інтенція, призначена мовцем для мовленнєвого вираження.

Інтонія є одним з найважливіших механізмів реалізації комунікативної інтенції в досліджуваних діалогах. Серед акустичних ознак, що найчіткіше диференціюють діалоги, виокремлюються діапазон ЧОТ та максимальна ЧОТ діалогічної єдності; діапазон інтенсивності; середня тривалість складу в таких діалогічних єдностях; середня тривалість репліки-стимулу, репліки-реакції та фінальної репліки. Велике значення в реалізації основного змісту висловлення, а отже й самої інтенції, відіграють максимальні показники частоти основного тону та інтенсивності, що збігаються з семантичним центром діалогічної єдності.

Експериментальні дані дають змогу описати інтонаційні портрети 5 типів діалогів:

1. Інформаційні діалоги, що слугують для отримання/передачі інформації, характеризуються: 1) найвужчим діапазоном ЧОТ; 2) найнижчими максимумами ЧОТ; 3) найвужчим діапазоном інтенсивності; 4) найнижчими значеннями максимумів інтенсивності; 5) найнижчим показником середньої тривалості складу.

2. Переконавальним діалогам, у яких комуніканти мають намір упевнити/переконати співрозмовника, властиві: 1) низький діапазон ЧОТ; 2) середні максимуми ЧОТ; 3) середній діапазон інтенсивності; 4) середні максимуми інтенсивності; 5) найвищий показник середньої тривалості складу.

3. Спонукальні діалоги, в яких комуніканти мають намір змусити/попросити співрозмовника що-небудь зробити, характеризуються: 1) середнім діапазоном ЧОТ; 2) середніми максимумами ЧОТ; 3) середнім діапазоном інтенсивності; 4) середніми максимумами інтенсивності; 5) високим показником середньої тривалості складу.

4. Діалогам-самопрезентаціям притаманні: 1) середній діапазон ЧОТ; 2) високі максимуми ЧОТ; 3) середній діапазон інтенсивності;

4) низькі максимуми інтенсивності; 5) середній показник середньо-складової тривалості.

5. Змішані діалоги визначаються: 1) найширшим діапазоном ЧОТ серед 5 типів діалогів; 2) найвищими максимумами ЧОТ серед 5 типів діалогів; 3) найширшим діапазоном інтенсивності серед 5 типів діалогів; 4) найвищим показником максимумів інтенсивності; 5) середнім показником середньоскладової тривалості серед 5 типів досліджуваних діалогів.

Отримані висновки доводять існування цілої низки частотних, динамічних і темпоральних параметрів, що беруть участь у реалізації комунікативної інтенції в англомовному діалогічному дискурсі.

Перспективним вважаємо порівняльний аналіз інтенційного критерію в різних фоностілях — діловому, академічному і побутовому.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. — 1985. — Вып. XVI. — С. 217–236.
2. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. — 1986. — Вып. XVII. — С. 22–129.
3. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. — 1986. — Вып. XVII. — С. 170–194.
4. Бондаренко Л. В. Фонетика спонтанной речи / Л. В. Бондаренко, Л. А. Вербицкая, Л. Р. Зиндер. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. — 245 с.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса / Карасик В. И. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. — 333 с.
6. Леонтьев А. А. О речевой ситуации и принципе речевых действий / Леонтьев А. А. // Русский язык за рубежом. — 1968. — № 2. — С. 19–24.

УДК 811.111:801.6:316.774

А. С. Шальов

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕЛОДІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВЛЕННЯ В БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ РАДІОТОКШОУ НА МОРСЬКУ ТЕМАТИКУ

У статті представлені результати аудиторського дослідження британських та американських радіопрограм на морську тематику, що відносяться до жанру токшоу. У роботі описані особливості радіотокшоу як виду дискурсу, а також запропоновано докладний аналіз тональних характеристик мовлення в досліджених радіобеседах. В результаті проведеного аналізу автор дійшов висновку, що британські та американські радіотокшоу на морську тематику вирізняються своєрідним набором тональних контурів.

Ключові слова: радіотокшоу, дискурс, перцептивний аналіз, аудиторське дослідження, тональне завершення, мелодійний контур.

В данной статье представлены результаты аудиторского исследования британских и американских радиопрограмм на морскую тематику, относящихся к жанру токшоу. В работе описаны особенности радиотокшоу как вида дискурса, а также предложен подробный анализ тональных характеристик речи в исследованных радиобеседах. В результате проведенного анализа автор пришел к выводу, что британские и американские радиотокшоу на морскую тематику отличаются друг от друга определенным набором тональных контуров.

Ключевые слова: радиотокшоу, дискурс, перцептивный анализ, аудиторское исследование, тональное завершение, мелодический контур.

In the given article the results of the auditory research of British and American radio programmes on maritime topics belonging to the talk show genre are presented. The peculiarities of a radio talk show as a kind of discourse are described. The detailed analysis of tone characteristics of speech in the studied radio talk shows is presented as well. As the result of the conducted research the

author has come to the conclusion that British and American radio talk shows on maritime topics differ from each other by a number of terminal tones.

Key words: *radio talk show, discourse, perceptive analysis, auditory research, terminal tone, melodious contour.*

Дискурс радіотокшоу становить собою складну багатоаспектну єдність творів мовленнєворозумової діяльності комунікантів, в якій об'єднані наступні складові контексту, в якому відбувається радіодискурс: 1) технічні особливості радіопростору; 2) психосоціальний контекст цільового впливу, орієнтованого на велику аудиторію і окремі групи слухачів; 3) пресуппозиційна база, що сприяє оптимальній взаємодії всіх структурних елементів бесіди [1: 57].

Складноструктурована послідовність знакових подій в дискурсі радіотокшоу репрезентує архетипові образи в безперервному потоці контекстуально зв'язаних епізодів, підпорядкованих типовому фреймовому сценарію. Події і об'єкти реального світу в процесі інтерпретованого перетворювання набувають форму певного узагальненого образу, що знаходиться на перетині різних семіотичних систем, зрозумілого і привабливого для більшості адресатів у певній соціально-культурній спільності, на конкретному часовому етапі.

У прагматичному плані радіотокшоу властива гнучкість. Тому дискурс радіобесіди запозичує риси інших дискурсивних практик і комбінує їх відповідно до стратегічної лінії організаторів інтеракції, підвищуючи тим самим ілюкативний потенціал трансльованого повідомлення, завдяки чому формується поліреференційна і багатоінтенціональна модель дискурсу радіотокшоу.

В основу вивчення інтонаційних параметрів радіобесід покладено комплексний метод експериментально-фонетичного дослідження інтонації, який був вперше розроблений В. А. Артемовим [2] та одержав подальший розвиток в працях Л. К. Цеплітіса [3], В. А. Васильєва [4] і багатьох інших вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, що працюють у області експериментально-фонетичного вивчення звучного мовлення [див., наприклад, 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

Актуальність проведеного дослідження зумовлено необхідністю подальшого вивчення дискурсу радіобесіди, його жанрової специфіки і просодичних особливостей, осмислення яких відіграє неабияку роль для розуміння процесів впливу мовлення на поведінку реципієнта.

Метою цієї роботи є аналіз та порівняння мелодійних характеристик мовлення в британських та американських радіобесідах на морську тематику.

Матеріал дослідження, відібраний для проведення аудиторського аналізу, склав 80 радіотокшоу, що транслюються британськими та американськими радіостанціями, загальною тривалістю більше 40 годин.

З метою виявлення можливих відмінностей під час слухової інтерпретації аналізованих радіобесід важливим моментом є правильний підбір інформантів, учасників аудиторського аналізу. Так, під час відбору серед носіїв англійської мови (перша група інформантів) було враховувано такі важливі чинники, серед яких основними є освітній рівень аудиторів, що передбачає наявність філологічної освіти, народження і постійне перебування на території Великої Британії та США, а також знайомство з правилами нормативної вимови. Таким чином, у фонетичному аналізі взяли участь п'ять носіїв мови, що мають вищу гуманітарну освіту, віком від 30 до 45 років.

Завданням першої групи інформантів було: визначити відповідність мовлення дикторів нормам сучасної англійської мови.

Друга група інформантів складалася з п'яти аудиторів, що мають вищу філологічну освіту і є спеціалістами в галузі англійської фонетики, віком від 25 до 40 років. Всі аудитори цієї групи вивчали мову як спеціальність і володіють нею як іноземною.

Результати аудиторського аналізу характеру руху мелодії завершення в досліджених радіобесідах свідчать про чіткі відмінності в обох варіантах англійської мови (див. табл. 1).

Так, в мовленні ведучих британських радіотокшоу спостерігалася максимальна кількість низьких висхідних та низьких низхідних тонів завершення (34,9 % і 22,7 % відповідно). Крім того, була зафіксована значна кількість середніх низхідних і висхідних завершальних тональних контурів (16,1 % і 12,5 % відповідно). Кількість високих висхідних і низхідно-висхідних тонів була незначною (2,6 % і 4,2 % відповідно). Висхідно-низхідні та змішані¹ тональні контури завершення в мовленні ведучих англійських радіотокшоу були відсутні, що свідчить про спокійний емоційний стан ведучих.

¹ До змішаних тональних контурів відносяться різноманітні нетипові послідовності тонів, такі як низхідний плюс низхідний, висхідний плюс висхідний та інші.

Аналіз мовлення ведучих американських радіотокшоу виявив такі закономірності: найбільш часто вживаними виявилися середній висхідний (29 %) і середній низхідний (23,6 %) тони. Мовлення ведучих в американських радіотокшоу характеризувалося досить великою частотністю змішаних тонів (14,9 %). При цьому була зареєстрована мінімальна кількість високих висхідних тонів (2,5 %), оскільки мовлення ведучих відрізнялось спокійними ремарками або питаннями.

В мовленні учасників радіотокшоу на морську тематику були відмічені дещо інші закономірності в характері і частотності тональних контурів завершення.

Результати аудиторського аналізу виявили як деякі загальні закономірності тональних контурів завершення в мовленні учасників радіотокшоу на морську тематику, так і відмінності між ними в досліджених варіантах англійської мови.

Так, мовлення учасників британських радіотокшоу характеризується максимальною частотністю випадків середнього низхідного (29,4 %) і високого низхідного (23,6 %) завершення, а також значною кількістю змішаних тонів (17,0 %) у зв'язку із більш емоційним станом учасників цих програм. При цьому було зафіксовано мінімальну кількість високих висхідних тонів (2,9 %) та відсутність висхідно-низхідних тонів.

В мовленні учасників американських радіотокшоу переважаючим є вживання низхідно-висхідних (23,5 %) та змішаних тонів (18,4 %). Крім того, для цих програм характерна велика частотність середнього низхідного тону завершення (15 %). Найменш характерним в досліджених американських радіотокшоу був визнаний високий висхідний тон (1,6 %), оскільки тематика більшості бесід не виводила учасників зі стану емоційної рівноваги (див. табл. 1).

Таким чином, загальною особливістю мовлення учасників радіотокшоу на відміну від мовлення ведучих є більша кількість випадків змішаних і складних фінальних тонів. Ця обставина свідчить про більший ступінь емоційної насиченості мовлення учасників радіотокшоу, що знаходить підтвердження в результатах аудиторського аналізу матеріалу на обох досліджених мовах.

Результати аудиторського аналізу характеру тонального завершення фраз ведучих і учасників досліджених радіотокшоу на морську тематику представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Частотність тональних контурів завершення фраз ведучих і учасників британських та американських радіотокшоу на морську тематику (%)

Радіотокшоу	Диктори	Тональні контури завершення								
		НН	СН	ВН	НВ	СВ	ВВ	Н-В	В-Н	Змішан.
британські	ведуч.	22,7	16,1	7,0	34,9	12,5	2,6	4,2	—	—
	учасн.	7,2	29,4	23,6	10,3	6,5	2,9	3,1	—	17,0
американські	ведуч.	7,1	23,6	4,0	6,9	29,0	2,5	5,7	6,3	14,9
	учасн.	10,6	15,0	10,2	9,3	8,7	1,6	23,5	2,7	18,4

Здійснений експериментально-фонетичний аналіз показав наступні типологічно спільні акустичні риси в двох порівнюваних регіональних варіантах англійської мови. Мовлення ведучих радіобесід на морську тематику характеризуються мінімальною кількістю високих та складних тонів (низхідно-висхідного та висхідно-низхідного), що зумовлено спокійним емоційним станом ведучих. Учасникам британських радіобесід властива більша емоційність і розкутість. Ця тенденція виявилася в розширеному висотному діапазоні голосу завершення і переважній кількості змішаних тонів.

Специфічно-національні особливості досліджених радіобесід на просодичному рівні проявилися у такий спосіб:

Британські радіотокшоу на морську тематику відрізняються низькими та середніми фінальними тонами, а також відсутністю висхідно-низхідних тонів.

Американським радіотокшоу властиве найчастотніше використання середніх та змішаних тонів, а також мінімальна кількість високих висхідних тонів.

Слід зазначити, що вищезгадані інтонаційні розбіжності пояснюються певними територіальними особливостями.

Таким чином, результати аудиторського аналізу підтверджують висунуту гіпотезу про існування своєрідного набору тональних параметрів, що беруть участь в організації і диференціації британських і американських радіотокшоу на морську тематику.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Капишникова А. В. Лингвистические средства управления дискурсом (на материале американских радиопередач ток-шоу): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — Москва, 1999. — 137 с.
2. Артёмов В. А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации. — М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1974. — 160 с.
3. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации. — Рига: Зинтане, 1974. — 272 с.
4. Васильев В. А. Учебное пособие по организации, проведению и анализу итогов экспериментального исследования по фонетике английского языка. — М., 1976. — 74 с.
5. Бровченко Т. А. Уровневая структура устного текста и его просодический анализ // Вісник Одеського Національного Університету. Філологія: мовознавство. — Одеса, 2007. — Том 12, вип. 3. — С. 31–40.
6. Брызгунова Е. А. Количественный и качественный анализ в экспериментальной фонетике // Материалы международной конференции «100 лет экспериментальной фонетике в России». — СПб., 2001. — С. 32.
7. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация: учебник для вузов. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 272 с.
8. Кодзасов С. В. Логико-коммуникативные функции интонации // Труды Международного Конгресса по когнитивной науке. — Казань: Казанский гос. университет, 2004. — С. 37–44.
9. Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. Общая фонетика. — М.: РГГУ, 2001. — 592 с.
10. Корольова Т. М. Типологія інтонації модальності мовлення (на матеріалі англійської та української мов) // Мовознавство. — 2006. — № 5. — С. 100–103.
11. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. — М., 2004. — 428 с.

Відомості про авторів

1. *Александрова Ольга Володимирівна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
2. *Баркович Олександр Аркадійович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Білоруського державного університету, м. Мінськ.
3. *Бондаренко Катерина Андріївна* — аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, м. Одеса.
4. *Грушко Світлана Петрівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
5. *Дерік Ілона Морисівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
6. *Дінь Сінь* — кандидат психологічних наук, доцент Гуманітарного інституту Харбинського інженерного університету, координатор Міжнародного проекту «Інститут Конфуція», м. Одеса
7. *Дружина Тетяна Антонівна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
8. *Єрьоменко Тетяна Євстафіївна* — кандидат філологічних наук, професор, зав. кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».
9. *Жмаєва Наталя Сергіївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса
10. *Зиморя Мирослава Миколаївна* — кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри германських мов та перекладознав-

ства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

11. *Корольова Тетяна Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
12. *Ладиненко Альбіна Павлівна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса.
13. *Лук'янченко Ірина Олегівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
14. *Пеліван Оксана Константинівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
15. *Попова Олександра Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
16. *Русавська Ольга Олегівна* — викладач кафедри англійської мови Національного університету «Одеська Морська Академія», м. Одеса.
17. *Савченко Євгенія Юрївна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса.
18. *Сивокінь Ганна Володимирівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Одеської державної академії Будівництва та Архітектури, м. Одеса.
19. *Стингач Ольга В'ячеславівна* — аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
20. *Хатіна Оксана Володимирівна* — кандидат філологічних наук, в. о. доцента кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської

мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса.

21. *Шальов Андрій Станіславович* — доцент кафедри англійської мови №3 судномеханічного факультету Одеської національної морської академії, м. Одеса.
22. *Яскевич Ольга Клавдівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

**Вимоги до оформлення наукових праць,
що друкуються в “Науковому віснику
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”**

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. за № 7–05/1, зміст наукових статей передбачає:

- 1) постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- 3) формулювання цілей статті (постановка завдання);
- 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

На початку статті у лівій частині вказується УДК; в правій частині подаються ініціали і прізвище автора напівжирним курсивом. Назва статті подається з вирівнюванням по центру сторінки великими літерами та виділяється напівжирним шрифтом. Далі трьома мовами — українською, російською та англійською надається резюме, в якому чітко формулюється основний науковий результат, що є новим та обґрунтовується в статті. Так само наводяться ключові слова.

* **обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 др.ар. — 20 000 знаків).

* **Стандарти** — кегль 14пт, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

* **Текстовий редактор** — Microsoft Word.

* **Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

* **Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

* **Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються дво-

крапкою, номери джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ” (“ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ”, “REFERENCES AND NOTES”, “ANMERKUNGEN”). Бібліографічні джерела подаються наприкінці статті в порядку цитування згідно з бібліографічним Держстандартом та нумеруються. Список літератури має містити лише джерела, на які є посилання в тексті.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступень, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) подаються окремо на диску та один роздрукований примірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35, відповідальному секретареві Юхимець Світлані Юріївні, к. пед. н., доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, тел. 0636003399 E-mail: yukhymets@inbox.ru).

Матеріали мають подаватися з рецензіями докторів філологічних наук; підпис рецензента має бути завіреним у встановленому порядку.

Текст статті також додається англійською мовою згідно з п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

Александрова О. В.

Особливості комунікативної поведінки українських політиків 3

Баркович А. А.

Информационный дискурс в контексте компьютерно-
опосредованной коммуникации 12

Бондаренко Е. А.

Институциональность как дискурсивнообразующий фактор
деловой коммуникации 22

Грушко С. П.

Переклад як процес міжмовної і міжкультурної комунікації 29

Дерік І. М.

До проблеми тлумачання дискурсу у сучасній мовознавчій
парадигмі 37

Дружина Т. А.

Інтерактивні стратегії у межах текстів-загадок 44

Жмаєва Н. С.

Лінгвістичні риси сучасного освітньо-пізнавального
радіодискурсу 51

Яскевич О. К., Зимомря М. М.

Функції звертання у художньому творі 62

Корольова Т. М., Сивокінь Г. В.

Просодія — важливий компонент комунікативної семантики 69

Ладиненко А. П.

Особливості функціонування іншомовних включень
у вторинних текстах 78

Єременко Т. Є., Лук'яниченко І. О.

Релігійні фразеологізми як феномен культури (на матеріалі
англійської, української та турецької мов) 85

Popova Aleksandra, Ding Xin

Psycholinguistic peculiarities of Chinese — Ukrainian written translation within official and business discourse 96

Русавская О. О.

Мелодические особенности речи канадцев 103

Савченко Є. Ю.

Просодичні засоби формування тема-рема-тичної структури висловлювання в англомовному та україномовному телевізійному дискурсі 110

Стынгач О. В.

Гендерные и возрастные особенности интонационного оформления речи представителей палаты общин Великобритании 122

Харіна О. В., Пеліван О. К.

Роль просодії в актуалізації комунікативної інтенції в англомовному діалогічному дискурсі 133

Шальов А. С.

Порівняльний аналіз мелодійних характеристик мовлення в британських та американських радіотокшоу на морську тематику 144

Відомості про авторів 150

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки” 153

CONTENT

Alexandrova O. V. The Communicative Conduct of Ukrainian Politicians	3
Barkovich A. A. Informational Discourse in the Context of Computer-Mediated Communication	12
Bondarenko K. A. Institutional Structure as Business Communication Discourse Forming Factor	22
Grushko S. P. Translation in the Process of Interlingual and Cross-Cultural Communication	29
Derik I. M. To the Problem of Interpreting Discourse in the Linguistic Paradigm	37
Druzhina T. A. Interactive Strategies of a Riddle	44
Zhmayeva N. S. Modern Educational Cognitive Radio Discourse Linguistic Features	51
Yaskevych O. K., Zymomrya M. M. Appellation's Functions in Fiction	62
Koroleva T. M., Syvokin H. V. Prosody as an Important Constituent of Communicative Semantics	69
Ladynenko A. P. Functional Specificity of Foreignisms in Secondary Texts	78
Yeremenko T. Y., Lukyanchenko I. O. Religious Phraseological Units as a Cultural Phenomenon (on the Material of English, Ukrainian and Turkish)	85

Popova Aleksandra, Ding Xin

Psycholinguistic peculiarities of Chinese — Ukrainian written translation within official and business discourse 96

Rusavskaya Olga

Canadian English Syntagmatic and Melodic Peculiarities 103

Savchenko J. Y.

Prosodic Means Executing Theme and Rheme Functioning in English and Ukrainian Television Discourse 110

Styngach O. V.

Prosodic Gender- and Age-Related Characteristics of the House of Commons Representatives' Speech 122

Khapina O. V., Pelivan O. K.

Prosody Role in Communicative Intention Actualization in English Dialogical Discourse 133

Shalyov A. S.

Comparative Analysis of Speech Melodious Characteristics in British and American Radio Talk Shows on Maritime Topics 144

Authors 150

Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky 153

Українською, російською, англійською та китайською мовами

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу
“Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”.
Протокол № 6 від 24.12.2015 р.

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 21.12.2015 р. за № 13/28

Збірник зареєстровано
у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України
як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005 р.

Відповідальний за випуск
С. Ю. Юхимець

Тираж 100 прим. Зам. № 37 (153).

Адреса редакції:
65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35
Тел. 0501354814
E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропринт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.